

HOW SUMMER ET

6.

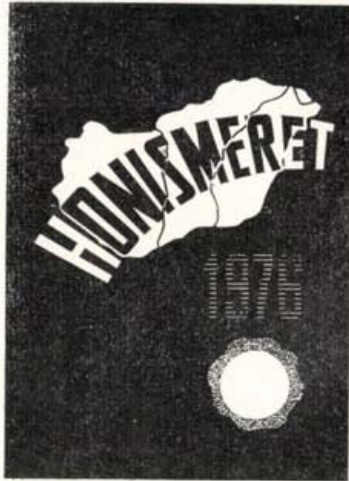
FTT AUGSTIK
IS TABIA BOLDOGUT
MARTON JOZSEF
SZÜLTETT 1793
MEHALT FEB 19 18

HONISMERET

1976. 6. szám

KIADJA A HAZAFIAS NÉPFRONT

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BALOGH ISTVÁN
BERECZKY LÁSZLÓ
FRANK TIBOR
GERELYES EDE
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
KAMARÁS REZSŐ (elnök)
MORVAY PÉTER
NAGY DEZSÓ
OLSVAI IMRE
SZABÓ FERENC
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
TÓTH LÁSZLÓ
TÖLTÉSI IMRE (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-855

A kiadásért felel: *Juhász Róbert*, a Hazafias Népfrent
Országos Tanácsának osztályvezetője

Készült 6000 példányban, 4 (B/5) ív terjedelemben
76-5460 Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár
Nyomdáért felel: *Farkas Béla* igazgató

A honismeret és az anyanyelv¹

Előadásom tárgya: A honismeret és az anyanyelv. Engedjék meg mégis, hogy egy kicsit messzebből kezdjem, szóljak valamit a magyar honismereti mozgalom programjáról is.

A honismereti mozgalom az örök emberi eszméknek, a hazaszeretefnek, a dolgozó milliőkkel, az elnyomott népekkel való együttérzés gondolatának ápolója; kívánja a társadalmi haladást, és arra készlet, hogy mindenki — a maga képességei és lehetőségei szerint — harcoljon a népek közti békéért és barátságért.

Ha már Nyíregyházán rendezték meg a Honismereti Akadémiát, figyeljük meg, mit mond a hazaszeretetről és a nemzetköziségről Szatmár megye két nagy szülöttje: *Kölcsey Ferenc* és *Zalka Máté*.

Kölcsey: „Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férfikor napjaiban e szavakat úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteltre legméltóbb éreményeinek; de sok kívántatik, míg ennek tiszta birtokába juthatunk. ... Mi a haza, mint a legszentebb kapcsolatokkal egybefoglalt emberek társasága? ezertéje édes emlékezel, megszokás ... Kínck szívében a haza nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol; s lelkeben üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt.”

Mit mond Kölcsey más nemzetek és népek szeretetéről: „Szeretni az emberiséget; ez minden nemcs szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség egésze nem egyéb: számtalan háznépekre oszlott nagy nemzetiségnél, melynek mindegyik tagja rokon, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart.”²

Es mit mond e két nagy kérdésről a nagy nemzetközi proletárhős, a kitűnő katoná és író, a 100 évvel ezelőtt, Matolcson született Zalka Máté? Az 1930-as évek elején, szovjet költőkkel beszélgetve, arra a kérdésre válaszolva, hogy internacionalista-e, ezt válaszolta: „Igen, internacionalisták vagyunk, de szívünk legfőbb szerelme mindig szülőföldünk marad. Ha nem szeretöd hazádat, ahol születél és felnöttél, azt a földet, amely táplált téged, az eget, a fákát, a szülőhazádat, akkor nem érted az internacionalizmus lényegét, más népekkel való kapcsolatotó értelmét, amely saját hazánk szeretetének az érzéséből fakad. E nélkül az internacionalizmus csak pusztá szó marad.”³

Honismereti mozgalomunk az utóbbi években sokat gazdagodott, színesedett. A sok közül én a műemlék- és természetvédelem bevonásának örülök legjobban. Nemcsak azért, mert népköztársaságunk szinte erején felül, a nagy természeti kincsekkel és hatalmas iparral rendelkező országokon is túltéve veszi ki részét az áldozatváltalásból, hanem azért is, hogy a tárgyi emlékekre, a letűnt korok hétköznapi tárgyaira éppennyű felfigyel már a fiatalságunk, mint képzőművészeti remekeinkre. *Múzeumlátogató nép lettünk*.

Egyről nem beszéltünk eddig honismereti összejöveteleinken és találkozóinkon, anyanyelvünk védelméről. Igaz, hogy a rádióban hetenként többször is beszél erről *Lőrincze Lajos* és *Grétsy László*, kéthetenként pedig *Péchy Blanka* színművésznő és *Deme László* professzor. A televíziónak is van egy műsora: *A nyelv világa*.

A magyar nyelv életében nagy jelentőségű volt a *Kazinczy Ferenc* vezette nyelvújítás, majd 100 évvel ezelőtt a *Simonyi Zsigmond* és *Szarvas Gábor* irányította

¹ Elhangzott Nyíregyházán, az 1976. évi Honismereti Akadémián.

² Parainesis. Kölcsey vál. művel. Szépirod. Kiadó, 1951. 293—295. old.

³ *Botka Ferenc* (szerk.): Magyar szocialista irodalom 1921—1945. (Az MTA Könyvtára és a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványa. Bp., 1972. 74. old.)

nyelvörködés. A két háború között is volt nyelvművelés, ha ennek eredményeit és hatékonyságát különbözőképpen ítéljük is meg nyelvészeink.

Ma a nyelvművelés sokkal fontosabb, a nyelvi hibák nyesegetése sokkal inkább sürgető feladat, mint 100 évvel ezelőtt volt. A sajtó, a rádió, a televízió révén egész népünk részese a művelődésnek és a közéletnek, amelynek egyik alapja a kifejezőképesség fejlettsége.

Ma már szinte mindenkinek beszélnie kell a nyilvánosság előtt, a tsz-elnöktől a brigádfvezetőig. Nem ismerik ezek az emberek a magyar nyelvet? Nem tudnak beszélni? Persze, hogy tudnak. Szűk családi és baráti körben nagyon izesen, szépen és hatásosan mondják el gondolataikat. De más dolog otthon beszélni és a nyilvánosság előtt. Mi, értelmiségiek is zavarba jövünk, ha nagy nyilvánosság előtt, szabadon kell fogalmaznunk. Engedjék meg, hogy saját magamról jelentsem ki először, nem tudok a nyilvánosság előtt beszélni. Néhányszor nyilatkoztam már a Rádió Esti Krónikájának. De akkor nem féltem, mert tudtam, hogy a riporter a rossz hanglejtéssel, paposkodó, patetikus vagy modoros hangfelvételtben mondott szavaimat kivágja a magnetofonszalagról, és javít, csiszol, igazít rajta. 1967-ben — a földrajzinévgyűjtők balatonboglári értekezletén farszto két óras, szakmai tárgyú, szűk kartársi körben tartott előadásom után — Kelemen Endre arra kért, hogy az iskolatelevízió számára beszéljek a helynévgyűjtés tudományos és nemzeti jelentőségéről. Két hónapig szorongtam, hogy a 45 perces felvételtől sugárzandó 20 percbe mi kerül be. Megkönnyebbültem, amikor a kevésbé sikerült mondatokat nem hallottam az előadásban és a hanglejtésem is tűrhető volt.

A papképzésben mindig nagy szerepet játszott a stilisztikai és a retorikai oktatás. Ma is így van. A nyelvi ismeretszerzésre (vagy másként fogalmazva: a nyelvi továbbképzésre) gondolnak politikai és állami életünk vezetői is. Nincs olyan tanácsakadémia, politikai továbbképzés, ahol ne volna nyelvművelő előadás. *Amde elég-e ez? A magyar nyelv helyes használatát, a nyilvánosság előtt tartandó beszéd módját kellő részletességgel és alapossgal — véleményem szerint — csak az iskolában lehet megtanítani!* Oktatásügyünk jelenlévő képviselői ne vegyék megbántásnak, ha azt mondom, hogy nem lehetünk elégedettek tanító- és tanárképzésünkkel, a leendő pedagógusok magyar nyelvi műveltségével.

Magyar szakos tanárjelöltjeinknek tanítunk a főiskolán leíró magyar nyelvtant, mondatelemzést, fogalmazást, stilisztikát, szép magyar kiejtést, de nem tanítunk nyelvtörténetet, nyelvjárást, nyelvrokonságot. Az utóbbi háromból a tanárjelölt egy félévig vagy az egyiket vagy a másikat, vagy a harmadikat választja. Hogyan tudja az általános iskolai magyar tanár a mai magyar nyelvet, hogyan tud eligazodni az összetételek és a mondatok elemzésében, ha ő, a tanár legalább nem tudja, hogy a mai magyar nyelv miből lett és hogyan. Az általános iskolában, de még a gimnáziumban sem tanítanak magyar nyelvtörténetet és nyelvrokonságot. Helyesen. De milyen jó, ha a tanár többet tud, mint amit a gyermeknek meg kell tanulniok.

Amde nemcsak a magyar szakos tanárjelölteket kell oktatnunk a helyes magyar nyelvhasználatra, hanem a földrajz, a biológia, a kémia, a matematika stb. tanárát is. Milyen szomorú az, amikor a magyar tanár kijávit a dolgozatban vagy a házi fűzetben egy nyelvi hibát, és a gyerekek azt mondja: Tanár Bácsi (Úr) kérem, miért hiába ez, mikor az Igazgató Bácsi (Úr) is ugyanígy mondja. Amikor ezelőtt 25 évvel egy dunántúli gimnáziumban voltam igazgatóhelyettes, megdöbbenve vettem észre, hogy az egyik, egyébként jól képzett tanárnő -suk, -sük nyelven beszélt. Az is elkedvetlenül, amikor az üzemmérnök vagy a kórházi osztályos orvos azt mondja: „Meglássuk, hogy mit lehet tenni.”

A franciák nem engedik a tanári dobogóra azt a pedagógust, aki nem ismeri eléggé jól a francia nyelv szépségeit, a szinonimák közötti finom árnyalati különbségeket, továbbá ha nem használja a nyelv virágait, a szólásokat és a közmondásokat, nem tud szépen artikulálva beszélni. Kövessük mi is a jó példát!

Mit mond erről Kólcsey az unokaöccsének: „Eljön az idő, s társaid körében neked is fel kell állanod, s e köztanácskozásokban élő szóval részt vened; érzeni fogod, miképen az ékesszólás, s mindaz, ami erre megkívántatik, oly szükség, mi nélkül közdolgokban résztvevő polgár közvetlen nem hat. Ez okon már az ifjúság küszöbén ismerkedjél hazánk dolgaival, állásával, törvényeivel s történeteivel; s ismerkedjél mindazon tudományokkal, miket az emberi elme régebb és újabb korban a nemzetek kormányzására s boldogabbá tételére feltalált.”⁴

⁴ Kólcsey: Im. 298. old.

Nem volna reális kívánság, ha minden magyar dolgozóból, parasztból és munkásból rétor, szónokot akarnánk nevelni. De arra mégis törekednünk kell, hogy legalább a gimnáziumi vagy szakközépiskolai érettségivel rendelkezők érthetően fejezzék ki magukat, és ismerjék a helyesírás legfontosabb szabályait.

A helyes és szép magyar beszéd védelme azért is fontos, mert ma 6—7 millió magyar ember hallgatja a rádiót és nézi a televíziót. Nyelvművelőink sok alkalommal elmondták már, hogy a rádió és a televízió nevel is a szép magyar beszédre, de *egyáltalán rontja is a magyar állampolgárok beszédhasználatát. Miért?* Riportereinket és bemondóinkat állandóan képezik, beszédképességüket állandóan fejlesztik, kiejtési hibáikról leszoktatják őket a mi kiváló nyelvművelőink. Itt akkor hol a hiba? A rádióban és a televízióban a riporterek nemcsak az MTI hiranyagát olvassák fel, meg a Meteorológiai Intézet szépen, szabatosan fogalmazott jelentéseit, hanem magánra vesznek interjúkat, beszélgetéseket vagy kiváló dolgozókat, vezetőket, szervezőket, politikusokat mutatnak be és szólaltatnak meg a televízióban. Nemegyszer megfigyelhetjük, hogy a megszólaltatott — a természetes beszédhelyzetből kizökkenve — egyszerre a hivatalnokok, a bürokraták nyakatekert módján kezd beszélni. Nem csoda, ha az egyszerű emberek közül sokan azt a tanulságot szűrik le maguknak: ez a követendő példa.

Mit mondott erről már 30—40 évvel ezelőtt *Kosztolányi Dezso*? „... azt vártuk, hogy a nép, mely az ország házába beözönlik, megmagyarosítja politikánk nyelvét, mely századokon át bitang holmija volt mindenkinek. Csakhogy családunk. A falu megérkezett és az történt vele, mint a nevelővel, ki a vendéglátó család körében hamar megtanulja az idegent. Szokták-e olvasni a kerekarcú, pirosposzta, bajszos magyarok nyilatkozatait? Sajnos ők is azon a sete-suta nyelven beszélnek, mely a régi latin törvénykönyvek és a Neue Freie Presse boldogtalan keresztjeződéséből született meg. Ha egymás között vannak, árad az ajkukról az egyszerű, talpraesett, bölcs beszéd. Mihelyt azonban újságíró lép eléjük, kezében írónnal, vagy szóra emelkednek, elfintorult természetes kifejezésük, mint az arc a fényképezőgép előtt. A teremből kijövet azt mondják, hogy vége a tárgyalásnak. De a gyorsíró azt írja, hogy a konferencia befejezést nyert. Kijelentik, hogy az újítást megvalósítják. De erről úgy számolnak be, hogy „a reform a megvalósulás stádiumába lép”.⁵ A kormány nincs abban a helyzetben, hogy az állatállomány kiszolgáltatása iránt támasztott igény teljesítésének lehetőségét elismerje.”⁶ Nem folytatom tovább Kosztolányi példáit és idézeteit, úgy gondolom, hogy bár örvendetes jelek már mutatkoznak e téren, a mai hivatalos nyilatkozatokból is bőven lehetne hasonlót idézni.

Bürokrata nyelvünkben már elterjedt a *lerendez* ige az *elrendez* vagy *rendez* helyett. Túlteng hivatalos nyelvünkben a *-va*, *-ve* határozós rag használata az állapot kifejezésére. Pl. *Le van csekkezve*. A rádió 1976. júl. 24-i Segíthetünk c. adásában az első megszólaltatott beteg mondta: „*Le ragyok bénulva*”, ahelyett, hogy így fogalmazott volna: *megbénultam, béna lettem*. Ugyanebben a műsorban a riporter is követett el nyelvi hibát: „Próbáljunk megválaszolni a kérdéseire”. A nyakatekert bürokrata nyelvet átveszi a tsz-brigádvezető vagy brigádtag is. „A takarmánybúza is betakarításra került már.” Helyesen: A takarmánybúzát is betakarítottuk már. (A falurádió műsorában 1976. júl. 26.-án reggel.)

Gazdasági életünk irányítóit, magas állású állami és társadalmi vezetőinket tisztelettel arra kérjük, hogy a rádió és tévé számára, főleg pedig a sajtótájékoztatásul elmondott nyilatkozataikat előre és gondosan fogalmazzák meg, gondolják át és így legyenek a művelt (kulturált) előbeszéd terjesztői. Mert ha gondosan felkészülnének, nem volna annyi hiba a fogalmazásban, a határozott vagy határozatlan névelő használatában, az egyeztetésben stb.

Javaslom továbbá, kérjük meg a Népfront Országos Titkárságát, keressék meg a rádió és a televízió vezetőit: riportereik minden lehető alkalommal vágják ki a magnetofonszalagról a hibás mondatokat, a helytelenül használt kifejezéseket, ismételtessék meg azokat — kellő tisztelettel és tapintattal — a nyilatkozó személyekkel. A televízió már nehezen tud segíteni, de ott is van mód a beteg mondatok gyógyítására.

Nehogy azt gondolják tisztelt hallgatóim, hogy mi nyelvészek egymás között vagy szűkkörű szakmai vitáinkon nem vétünk a magyar nyelv szabályai ellen. Amde ha valami nyomtatásban jelenik meg, vagy a rádióban és a televízióban hangzik el, akkor nem maradhat bent a szövegben nyelvi hiba, felületesség, pongyolaság.

⁵ Kosztolányi D.: Erős várunk a nyelv, Nyugat, é.n. 29—30. old.

⁶ Kosztolányi: i. m. 34. old.

A népi nyelvteremtő képzelet jó alkotása: a *hálapénz* szó. Heves megyében hallottam először. A beteg a főorvosnak, az ápolónővérnek *hálapénzt* ad, csak a borbélynak, gépkocsivezetőnek ad *borravalót*.

Önök kedves barátaim, akik a magyar szellemi élet képviselői és vezetői, álljanak őrt szilárdan a bástyán. *Védjék a magyar nyelvet*, és igyekezzenek elérni, hogy mindenki *természetes, egyszerű nyelven fejezze ki magát*.

Kormányunk nagy gondot fordít arra, hogy a hazánkban élő, nem nagy számú kisebbség a *közhivatalokban is használhassa a maga anyanyelvét*. A magyar kormány sokat áldoz arra, hogy a magyarországi szlovák, horvát, bunyevác, német, román stb. kisebbség tanárai és tanulói megfelelő anyanyelvi képzésben részesüljenek. Mi azt szeretnénk remélni, hogy kormányunk ilyen arányú nemes gesztusai majd a körülöttünk lévő országok vezetői számára is példát mutatnak. *Az anyanyelv bátor, fel-szabadult, minden gátlástól mentes használata úgy kell az embernek, mint a kenyér meg a tej*.

Mondanivalóm végén hadd idézzem ismét Kölcsey Ferencet: „Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatra kész lenni nehezen fog.”⁷

Befejezésül engedjék meg, hogy néhány üzenetet adjak át Önöknek.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya megbízott azzal, hogy tolmácsoljam Önöknek, osztályelnökünk, Szabolcsi Miklós akadémikus üdvözlését és jókívánságait.

A Magyar Tudományos Akadémia *hálával gondol megyéink jelentős áldozatvállalására* nagy nemzeti és tudományos céljaink megvalósításában. *Köszöni a Hazafias Népfrontnak* e munkálatokhoz mindig szívesen adott erkölcsi és politikai támogatását.

A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya és az Osztályhoz tartozó tudományos intézetek minden segítséget megadnak Önöknek, hogy nagy fáradtsággal végzett gyűjtő és kutató munkájukat kellő alapossággal és gondnal végezhessek, és az Önök által összegyűjtött és feltárt anyag a tudomány és az egyetemes magyar művelődés számára, évtizedek, talán évszázadok múltán is hasznos forrás lehessen.⁸

Végh József

A HONISMERETET — amelynek célja a mozgalom résztvevőinek folyamatos tájékoztatása, elméleti, módszertani és tudományos ismereteik állandó bővítése — a megyei népfrontszervezeten keresztül igyekszünk eljuttatni minden olyan intézményhez és személyhez, amely, illetőleg aki valamilyen formában kötődik a honismereti mozgalomhoz. A lapot a megyei népfrontbizottságok küldik szét a könyvtárakba, levéltárakba, művelődési központokba, a megyei állami és pártszervezetek illetékes munkatársaiknak, a honismereti szakköröknek és más, honismerettel foglalkozó közösségeknek, egyéni gyűjtőknek.

Azok tehát, akik szakkörük, vagy intézményük részére szeretnének hozzájárulni a Honismerethez, igényükkel elsősorban a HNF megyei bizottságához forduljanak.

⁷ Kölcsey: I. m. 298. old.

⁸ Hálásan köszönöm Grétsy László és Kovalovszky Miklós kartársaimnak az előadásom elkészítéséhez nyújtott segítséget és hasznos tanácsaikat.

Honismereti országjárás

A hazai túristamozgalom és a honismeret

Évszázadot meghaladó fennállása során — kezdetétől napjainkig — tízezreket vitt ki a szabadba a hazai turistamozgalom. Nemcsak a fővárosból, az ország más városaiból is. Sorra alakultak meg a természet szeretetét hirdető és annak gyakorlati megvalósítását, a gyalogos természetjárást elősegítő szervezetei. Ezek tág lehetőséget nyújtottak tagjaiknak szép tájaink megismerésére. Megindultak a turistaseregek a hazai tájak birtokbavételére. Mert a gyalogos turista eljuthat mindenhová. És csak a gyalogos turista juthat el mindenhová. Ma, a közlekedés rohamos fejlődése, a személygépkocsik százezrei ellenére, a turista célpontoknak csak egy töredéke az, amit közlekedési eszközzel is teljesen meg lehet közelíteni. A hazai tájak

I. ÉVFOLYAM.

1889. November.

6. SZÁM.

TURISTÁK LAPJA

FOLYÓIRAT A TURISTASÁG ÉS HONISMERET TERJESZTÉSÉRE.

KIADJA A MAGYARORSZÁGI KÁRPÁT-EGYESÜLET BUDAPESTI OSZTÁLYA.

hát lehető teljes képet adott a bejárt tájról. Ily módon a *túrák mindinkább megteltek kulturális tartalommal, s a természetjárás méltán a honismeret rangjára emelkedett.* Amit kezdettől fogva vallott is. Annál is inkább, mert az *egyidejűleg megindult turistairodalom, évkönyvek, folyóiratok, útikalauzok és egyéb kiadványok teljessé tették a turista-munkaterületek feltárását és megismertetését.*

Amikor a mozgalom megindult, tevékenysége még csak szűk körben mozgott. Akkor még *csak a magas hegység* volt a turista-ideál. Az első turistaszervezet is ott született, a Tátra tövében. Nem sok idő múltán azonban — különösen, hogy 1888-ban Budapesten is gyökeret vert a turista-eszme — kiterjedt a tevékenység valamennyi *középhegységre* is. A hazai hegyvidékeken, a turisták áldozatkészsége nyomán hatalmas munka bontakozott ki. Ezekben az évtizedekben létesültek a *turista menedékházak*, a több ezer kilométert kitevő útjelzészálózat, továbbá a kilátótornyok, a forrásfoglalatok és sok más turista alkotása jelezte a mozgalom tevékenységét.

részletekre menő, alapos megismerésének ma is a gyalogos megközeleltetés az egyetlen lehetősége.

A hazai turistamozgalom ilyen irányú tevékenysége akkor vált különösen széleskörűvé, amikor már nemcsak a magánosan vagy baráti, családi társaságban túrázókat fogta össze, hanem bevezette a *hivatalos túrákat is.* Ezeket a turistaegyesület meghirdette, s szakszerű lebonyolításukhoz vezetőt adott. Ezt annak idején *Eötvös Loránd* — a kiváló tudós és kitűnő turista — kezdeményezte, az ő javaslatára vezették be. A gondolat életrevalóságát bizonyítja, hogy ez a rendszer napjainkban is fennáll; sőt ún. *nyílt túrákká* szélesedett, amelyeken már nemcsak a szervezett természetbarátokat, hanem bárki érdeklődőt szívesen látnak. Ilyen meghívásokat a napilapokban is gyakran olvashatunk.

Ezek a hivatalos kirándulások *tülemelkedtek az egyszerű természetélvezeten,* a táj szépségeiben való gyönyörködésen. A *vezetők* feladata ugyanis nem csupán a meghirdetett útvonal végigjárása volt, hanem annak többoldalú bemutatása is: földrajzi, földtani, néprajzi, botanikai, építészeti, történelmi és egyéb szempontokból. Te-

A turistamozgalom leszállt tehát a magas hegyiségből a középhegységbe, s virágzó turistakultúrát teremtett. Ott azonban egyben el is akadt. A dombvidék és különösen az Alföld még kiesett az általános turistaérelődés köréből.

Napjainkban ért el a fejlődés addig, hogy elsősorban a dombvidék — de már mind erőteljesebben, az alföldi táj is — *turistaterületté válik*. Ehhez nagy szemléletváltozásra volt szükség; annak a felismerésére, hogy az alacsonyabb, síkvidéki tájaknak is megvan a maguk *sajátos szépsége*. És miként egy évszázaddal ezelőtt is alapfeltétel volt, hogy az irodalmi feltárással *párhuzamosan haladjon* a táj gyakorlati bemutatása, ma ugyanez a követelmény: nem elég csak írni a turistakiadványokban az Alföld szépségéről; be is kell azt ténylegesen mutatni. *Meg kell teremteni az alföldi turistáskodás gyakorlati feltételeit*. Ezen a téren most nagyot lépett a Pest megyei Természetbarát Szövetség. A negyedszázados fennállását ünneplő megyei szövetség megvalósította ugyanis a Pest megyei turista főútvonalat. Ez a mintegy 200 km hosszú útvonal északon a megye legmagasabb pontjáról, a Börzsönyből, a 939 m magas Csóványosról indul el és délen a Kiskunsági Nemzeti Parknál ér véget. A hegyvidéki része nem új. De a fővároshoz közlekedve, a Gödöllői dombvidéken át, már mindenütt új nyomvonalon halad. Amikor pedig kilép Budapest területéről, melyet a XVII. kerületnél ér el és ott is hagy el (Rákoscabánál, illetve Rákoskertnél), akkor már nemcsak új útvonalakon, de merőben új tájakon is jár. Széles ivekkel, itt-ott jelentős kitérőkkel halad, hogy *felfűzze útvonalára mindazt a természet szépet, amit a Duna—Tisza köze oly bőven kínál*. A Merzse-láp, a gyömrői tófürdő, a Pótharaszti erdő, a Csévharaszti ősborókás, az Ócsai Tájvédelmi Körzet ősvilága, a Duna—Tisza csatorna fás-virágos partja, a Délegyházi tavak, a szigetcsépi Dunapart, az ercsi rév, Ráckeve, a somlyó-szigeti horgászpárt és végül a lovasbemutatóiról híres Apaj-pusztá — hogy csak a főbb pontjait említsük ennek a pompás útvonalnak. *Új világ tárul itt a hegyekhez szokott természetbarát elé. Új, más, de nem kevésbé szép!*

A Pest megyei turista főútvonalat követi majd a többi: a szomszédos megyék egymáshoz kapcsolódhatnak, s a maguk területén vihetik tovább a jelzést. Mindebből egy nagyméretű új útjelzeshálózat alakulhat ki, amelynek lényegi jellemzője, hogy már nemcsak hegyvidéki, hanem síkvidéki is. Ezek az utak lehozzák a természetjárókat a hegyek csúcsáról a hegyek aljára, új tájakat nyitnak meg előttük és *kiterjesztik természetszemléletüket...*

A hazai turistamozgalom megindult azon az úton, hogy teljes értékű országjárássá váljék!

Dr. Pápa Miklós

Honismereti Rákóczi-emléktúra

A Megyei Tanács, a Hazafias Népfőnt és a Jászberényi Járási Hivatal segítségével rendezte meg a jászkiiséri Honismereti Szakkör és Művelődési Ház azt a *honismereti emléktúrát*, melynek résztvevői hazánk és Csehszlovákia területén Rákóczi emlékhelyeket látogattak meg. *Győri Jánosné*, a jászkiiséri Művelődési Ház igazgatója és *Győri János* tanár, honismereti szakkörvezető tervezte meg ezt a négynapos emléktúrát. A résztvevők száma 42 volt, akik Jászberényből és a jászberényi járásból jöttek össze, de a Kunságból is voltak öten. Bár a kirándulás „Rákóczi Emléktúra” volt, a meglátogatott helységekből megismerkedtünk azok múltjával, az ottani népszokásokkal is.

1976. július 29-én Jász-kiskérről indultunk VOLÁN autóbusszon. Utunk első állomása *Mezőkövesd* volt. A múzeum igazgatója elmondta, hogy a matyó népviselet, a sokszínű pompázó himzés, több mint egy évszázados múltra tekint vissza. Ma már az egész világon keresett áru, s így meg is szűnt helyi hagyományos funkciója. A Mezőkövesdi Matyóházban 500 dolgozó himéz, de rajtuk kívül további 2000 bedolgozó-nak adnak munkát.

Onodra érve megnéztük a romos állapotban lévő gótikus műemlékvárat, amely a török időkben egy ideig végvár volt.

Innen — Szerencsen át — *Sárospatakra* érkeztünk, ahol a közös ebéd után várlátogatás következett, majd a vár múzeumi részében a Rákóczi Emlékiállítást tekintettük meg.

A sárospataki országgyűlést a vár tróntermében tartották meg 1708. november 28. és december 17. között. Sárospatak története egyben országos történelem is. Híres református főiskolája *I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna* idejében élte virágkorát. Meglátogattuk a kincseket rejtő, stílusos környezetben elhelyezett könyvtárat és a történelét bemutató kiállítást.

Ezen a napon még egy emlékhely következett, a Rákóczi várkastély *Szerencsen*, mely ma múzeum is. Magvát a ma is meglévő, négyszögletes várkastély alkotta. 1603-ban *Rákóczi Zsigmond*, akkori várkapitány kapta meg, ettől kezdve a Rákóczi család birtoka és egyik uradalmi központja. Később a szabadságharc egyik erőssége lett. *II. Rákóczi Ferenc* is sokat tartózkodott itt.

Másnap reggel Sátoraljaújheynél léptük át Csehszlovákia határát, ahonnan rövid úton *Borsi-ba*, a vezérlő fejedelem születési helyére, a Rákócziak ősi várkastélyához érkeztünk. Jelenleg a Kassai Múzeumi Központ-hoz tartozik, egyemeletes, elhanyagolt épület. Az udvar szépen gondozott, *II. Rákóczi Ferenc* élethű szobrával, amelyet 1969-ben állítottak fel. Az épület falán Rákóczi emléktábla van. Talpazatára koszorút helyeztünk.

Innen *Kassára* indultunk, ahol a Dóm megtekintése volt a főcél. A Dóm Szent István kápolnája alatt van a Rákóczi sírbolt, ahol *II. Rákóczi Ferenc*, *Zrínyi Ilona*, *Rákóczi József*, *Bercsényi Miklós* és felesége, *Eszterházy Antal* és *Sibrik Miklós* hamvait helyezték el 1906-ban. A sírbolt külső falán, a Dóm északi kapuja mellett található a fejedelem domborműves emléktáblája. Csoportunk itt is koszorút helyezett el.

Eperjesen megtekintettük a Rákóczi-házat, mely Szlovákia egyik legszebb reneszánsz műemléke. Tovább haladva *Lőcse* irányába egyre több természeti szépségben gyönyörködhetünk.

Lőcse a Szepesség történelmi városa, Európa-hírvé műemlékekkel. A Szent Jakab templom a leginkább figyelemreméltó, közel van hozzá a reneszánsz stílusú városháza. Ma múzeum, itt található a deres, a városbíró szobája, berendezése, vasládák, záruk, pecsétnyomók, pafiosok, kardok, céhemlékek, híres polgárok képei, régi nyomdák készítményei, szepességi festők művei. A másik részben, munkásmozgalmi kiállítás, régi fegyverek, néprajzi gyűjtemény, szepességi kerámiák láthatók. A múzeum előtt a *szégyen-ketrec* áll. A múzeum ablakából látható a „fehér asszony” háza. A *harangtorony* eredetileg önállóan állt. A toronyórát *Miklós mester* építette.

Poprádról a Király-hegyen haladtunk át *Dobsina* felé, ahol szép, kanyargós hegyi utakon szemléltük a többemeletes utat és hegyi tájat. Majd a dobsinai jégbarlang következett, melyhez egy szépséges völgyből kanyargós gyalogút vezet felfelé.

Innen továbbhaladva, *Rozsnyón* át *Kraszna-Horkára* mentünk, utunk talán legszebb állomására. Az ónodi országgyűlést megelőző tanácskozásokat 1706 végén *Rozsnyón* tartotta a Fejedelem és ezekben az időkben mindig a vár emeleti szobáiban lakott. Az egész vár történelmi múzeum, ahol nemcsak a vár lakóinak emlékeit, hanem

egyéb történelmi reliktumokat is őriznek. Az impozáns termekben az Andrássy dinasztia képei mellett ott láthattuk a Rákócziak és más történelmi nagyságok portréit is. A vár, a vártemplom és a sírbolt után megtekintettük a nem messze lévő Andrássy mauzóleumot.

Rozsnyón, Rimaszombaton, Losoncon csak áthaladtunk, majd ismét átléptük a határt, s Balassagyarmatra érkeztünk. Másnap reggel megnéztük a Pa'óc Múzeum állandó kiállítását, ahol nemcsak a kiállítási anyag sokrétősége volt szembevetendő, hanem a kulturált elrendezés, az izléses kivitelezés is.

Balassagyarmatról nem volt hosszú az út Szécsénybe, a volt Forgách-kastélyhoz. E barokk épületet, a szécsényi vár köveiből építették 1670-ben. Itt vadászati emlékeket, helytörténeti és Rákóczi emlékkiállítását láthattunk. A kastély külső falára II. Rákóczi Ferenc emléktáblája alá koszorút helyeztünk. A kastély mögötti térségen, a Borjú-páston tartották a Rákóczi szabadságharc első országgyűlését 1705. szeptember 12. és október 3. között. A Szövetkezett Rendeik választották itt Vezérlő Fejedelemmé II. Rákóczi Ferencet, aki a Ferenczes kolostor vendégszobájában szállt meg. Ez ma Rákóczi-emlékszoba.

Szécsény után Hollókő következett. Itt először a falu fölött magasodó, XIII. században épült gótikus vár romjait kerestük fel, majd megtekintettük a szakszerűen berendezett, hangulatos múzeumházat, amely a védetté nyilvánított falurész (valóságos szabadteri néprajzi múzeum) egyik jellegzetes műemlék-épületében található. Az Aba nemzetség egyik tagjáról elnevezett Gyöngyöspátán megcsodáltuk a nemrégiben helyreállított, lenyűgöző hatású gótikus templomot. Gyöngyösön előbb a Mátra Múzeumot jártuk végig, majd a Rákóczi-emléktáblát tekintettük meg a fejedelem egykori háza helyén álló épületen. A barokk stílusú Ferences templomban, ahová 1709-ben temették el *Vak Bottyán* kuruc generálist, tisztelegtünk sírhelye előtt, hasonlóképpen a generálisnak a templom előtti téren álló szobra előtt is.

Esteledett, mikor Nagyrétre értünk, ahol borkóstolóval zártuk a túrát. Jászkisér felé haladva vidám hangulatban éltettük *Győri Jánost*, lelkes vezetőnket, aki összefoglalta emléktúránk jelentőségét, nemzeti hagyományaink megismerésének, tiszteletben tartásának fontosságát.

Hagymásy Sándor

Örökzöld arborétumok

Az itt következő írásokban két, kevésbé ismert, ám annál érdekesebb arborétumot mutatunk be. Az első cikket abból az alkalomból közöljük, hogy fél évszázada alapította Ambrózy-Migazzi István a Vas megyei Jeli arborétumot. A második írás pedig ugyanennek az Ambrózy Istránnak a szlovákiai Malonyán lévő parkjáról szól. (Szerk.)

A Jeli arborétum

Vas megyében minden év májusában megrendezik a Vas megyei Természeti és Környezetvédelmi Napokat. A május 10—16-ig tartó rendezvények közül kiemelkedett a május 12-i XIX. *Jeli nap*, amikor a Jeli Barátok részére kirándulást és ünnepi találkozót szerveztek. Ennek keretében koszorúkat helyeztek el a Jeli erdőben nyugvó alapító, Ambrózy-Migazzi István sírjára. Ezt követte a Jeli Erdészeti Botanikus Kert kiszolgáló létesítményeinek — út, autóparkoló, esőbeálló, kút, játszótér — ünnepélyes átadása. Az avatóbeszédet dr. Schmidt Ernő, a Nyugat-Magyarországi

Fagazdasági Kombinátnak vezérigazgatója mondta, a létesítményeket pedig Gergely Miklós, a Megyei Tanács V. B. Sárvári Járási Hivatal elnöke vette át. Az ünnepség után került sor az Ambrózy emlékoszlop megkoszorúzása, majd séta következett a Botanikus Kertben.

Az arborétum megteremtése Ambrózy-Migazzi István nevéhez fűződik, aki egyszerű érzékkel ismerte fel, hogy a Vasi Hegyháton található az atlanti, a földközi tengeri és a szárazföldi klíma, amely terület változatos felszíne és talajviszonya következtében kiválóan alkalmas az örökzöldek telepítésére.

Élete egyik fő célkitűzésének tekintette, hogy a kontinentális éghajlatú Közép-Európában örökzöld, télen is virágzó kertet létesítsen. Ezt a tervét először a Baranya megyei Malonyán, felesége, Migazzi Antónia kastélyának 80 kat. holdas parkjában valósította meg. Minden idejét a park átalakítása és gondozása töltötte ki. Utazásai során mély hatást gyakorolt rá a mediterrán növényzet örökzöld lombja. Ezt igyekezett megvalósítani környezetében, a különböző örökzöld növények telepítésével.

Nem törődött a kialakult véleményekkel, az eléje táruló nehézségekkel, ő tettekkel válaszolt a kételkedőknek, a gúnyolódóknak: megteremtette a malonyai 80 holdas örökzöld paradicsomot. Kezdetben 16 faj művelését tervezte, s alig másfél évtized múlva 600—700-ra emelkedett a számuk. Munkájának folytatását és kiszélesítését az első világháború akadályozta meg. 1914-ben elhagyta Ma-

lonyát, szüleinek kastélyába, a Vas megyei *Tanára* (ma Tanakajd) költözött. Ekkor fogamzottak meg tervei, melyek egyre nagyobb szabásúakká váltak. Az örökzöldek meghonosítása továbbra is életcélja maradt, s hogy tenyésztésüket, meghonosításukat még alaposabban megismerhesse, 1921—22-ben külföldre utazott. Különösen Németországban szerzett gazdag tapasztalatokat és kiterjedt levelezést folytatott Közép-Európa kertészeivel és parktulajdonosaival.

Ezen tanulmányutak gazdag tapasztalatai s nem utolsósorban kitűnő érzéke, nagyszerű növényföldrajzi meglátása segítette kiválasztani azt a közel 600 katasztrális hold birtokot, melynek egy része volt a Kám községhez tartozó Farkaserdejében fekvő Jeli-puszta, akkori nevén *Jeli-hálás* (Jeliszállás).

Az említett klíma-találkozások, az évi 750—800 mm csapadékmennyiség, párosulva az évi 9,6°C középhőmérséklettel, ezen a vidéken lehetővé teszik a sötétlombú törpecserje, a *csarab* megjelenését, amely ősszel lila pompába öltözik. A csarab tengerben szürke borókák és fehér nyírfák merengnek, közöttük a *seprőzanót* sötét foltjaival. Nem csoda, ha ez a csodálatos kép megragadta a természetet kedvelő Ambrózyt. Sokszor járt ide a Jeli nyugati vidékén felbukkanó Hétforrás hűvös, párás és árnyékos adó környékére. Csak a neve hét forrás, valójában számtalan érből táplálkozik az innen eredő *Koponyás* patak. A fakadó víz fölött egy évszázados öreg megrögzött bükk őrzi az alapító emléket. Az innen elinduló csermely a bővizű forrásokkal táplálva hamarosan patakká bővül, s alig egy kilométerrel a főforrás alatt már malmot is képes hajtani.

Jeli természetes állapotában is egyike volt a legszebb és legérdekesebb nyugat-magyarországi tájaknak, de Ambrózy-Migazzi István észrevette, hogy szépsége még tovább is fokozható. Őelőtte a parkokat, arborétumokat kastélyok körül, illetve lakott helyek közelében létesítették, főként szórakozásból, fényűzésből. Úttörő munkát végzett, évszázados hagyományt szakított meg azzal, hogy a lakóhelytől távol, elhagyott helyen, tudományszomjtól vezérelve létesített arborétumot. Elévülhetetlen érdeme, hogy a sovány birkalegelőben, az elavult csarabosban felismerte annak lehetőségét, hogy itt meg lehet honosítani az egzotikus növényeket, s ide álmodta bele a szín pompás „örök tavasz kertjét.”

Ehhez az úthoz az első lépés az volt, hogy megtöltötte a legeltetést, erősen korlátozta a kaszálást és a favágást. Ennek eredménye megdöbbentette magát a kutatót is. Az alig látható sphagnumok dús szőnyeggé fejlődtek; a harmatfű, a páfrányok és egyéb növényfélések, melyekből azelőtt alig lehetett néhány csenevész példányt találni, megerősödtek, a ciklamenekből pedig nagy telepek alakultak.

A nem várt eredmény még nagyobb ösztönzést adott Ambrózy számára. A Dunántúlon gyűjtött és a külföldről hozott növények számainak, ezreinek telepítésével látott hozzá nagyszerű célkitűzésének megvalósításához. Zsenialitását abban mutatta meg legjobban, hogy az örökzöld növényeit valóságos beleágyazta a helyszínen talált növénytakaróba. Ezt az elvet ma Ambrózy-féle érv-nek nevezik.

Alig több, mint egy évtized állott csak rendelkezésére, hogy megvalósíthassa elképzeléseinek egy részét. Mintha érezte volna: sürgősen kell cselekednie, mert amit 1933-ban bekövetkezett haláláig végzett, túlfeszített munkáról tanúskodik. „Tavasszal és ősszel alkalmas időben 15 000—16 000 növényt ültettem el egymagam!” — írta egy 1929. májusában kel: levelében. Munkájáról nyilatkozik a következő soraiban is: „A fok ültetési, velési regisztrálási munkától forr a fejem és alig-alig gyönyörködhetem a mindenütt előbuvó szép és értékes új dolgokban.” Egy másik helyen így ír: „Végül egész üzembem magam vagyok generális, adjunktus, írnök, de részben napszámos is, amennyiben 50 000—100 000 dugványt saját kezűleg csinállok.” Alkotó munkájának tanúja és leghűségesebb segítője volt Vörös Lajos erdész, a mai Jeli határ „Lajos bácsija”.

Ambrózy a terület adottságait felismerve, a telepítéseket két fő területen végezte. A fennsík savaanyú talaján az akácok, nyírek és borókák védelmében erikákat, rhododendronokat, fenyőket, örökzöld lomblevelűeket, hagymásokkal telepített. A mélyebb talajú akácokba hagymások, míg a nedvesebb patakpartokra elsősorban tözikek és páfrányok kerültek. Érdeklődésének egyik területét a hanga-félék (Ericaceae) jelentették, míg szívéhez legközelebb a különféle növénycsaládok tartozó örökzöldek állottak. *Semper vireo*, „örökké zöldeltek” — volt a jelmondata, s ezt kölcsönözte az immár hagyományossá váló Jeli napok rendezvényének emblémájára is.

Az örökzöldek közül a havasszépék (Rhododendronok) adják meg a Jeli sajátos jellegét. Ezekben gyönyörködnek a Jelibé érkezők, akiknek lelkébe soha el nem felejthető élményként ivódik a fehértörzsű nyírek és a sötéten zöldellő borókák közül feltűnő rhododendronok színpompája, színeik sokféle árnyalata, a virágok bódító illata. Jeliben ma már mintegy 300féle havasszépe taxon van, ebből körülbelül 100 virágzó korban. (Taxon a faj, a fajta, a kultúrváltozat összefoglaló neve.) A havasszépe példányok száma pedig több tízezer.

Az örökzöldek mellett lelkesedett a hagymás-gumós növényekért is, melyeket a tömegükben rejlő szépségükért telepített. A nárciszok mellett otthonra találtak a liliumok, a csillagvirágok, a tözikek, a nősziromok és Nyugat-Dunántúl jellegzetes dísze, a ciklámén.

Jeli magában álló alkotás, unikum, melynek talán nincs párja sehol sem, amely „egyesíti magában a természeti park, egy nagy botanikus kísérleti telep és a művészi tájkert bélyegeit és tulajdonságait.”

A tervek megvalósítása nem ment könnyen. Igen sok nehézség akadt útjába. Sok kárt tettek az új növényekben a szárazságok és a nyulak, de hátráltatta fejlődésüket az egymást követő három száraz nyár is. Ennek ellenére nem csüggedt, újra kezdte a munkát. Kitartó munkájának hamarosan látta eredményét, s 1931. tavaszán elégedetten, a töle megszokott szerénységgel és tömörséggel jegyezte be naplójába: „Jeli igen szép!”

Lázos tevékenysége, munkaerejének teljességében 1932. év elején támadta meg az alattomos kór, a nyelvtörés. Éppen akkor, amikor további terveinek megvalósítását tűzte ki célul. A gondos orvosi kezelés javított ugyan állapotán, azonban a gyógyulás csak ideiglenesnek bizonyult. 1933-ban egyik orvosbarátja gyógyította Grácban. Hazajöve minden fáradtság nélkül 5—6 órát gyalogolt naponta és gyönyörködött Jeli fejlődésében. Egyik ilyen sétája közben mutatta meg legkitartóbb munkatársának, Vörös Lajosnak azt a helyet, ahova temetkezni kívánt. Alig két hét múlva, 1933. augusztus 31-én fejezte be alkotásokban gazdag életét. Utolsó óhájának megfelelően működésének színhelyén, a kijelölt helyen, kedves virágai közé helyezték örök nyugalomra. Miért ide temetkezett? — kérdezhetné valaki. Talán ezzel is azt a célt kívánta elérni, hogy törődjenek halála után is kezdeményezésével,

ne vesszen kárba az a munka, melyért ő életében annyit fáradozott.

Ennek ellenére az alapító halála után a telepítésekre súlyos, majdnem végzetes sors várt. Egy ideig még hozzátartozói, a tanakajdi rokonság viselte az arborétum gondját, fejlesztését azonban nem tekintették szívügyüknek, csak a meglévő növényanyag védelméről és fenntartásáról lehetett szó. A jószándékú törekvések ellenére sok, a távoli tájakról idetelepített növény kipusztult, melyeket csak a külön munka, a féltő gond tudott volna éghajlatunk alatt megtartani. A pusztulást a II. világháború is növelte, az Ambrózy tölgyek tönkrementek, egy csenevész példány kivételével, s más telepítéseket is elnyelt a dúva. A felszabadulás után „rontott erdő”-nek nyilvánították, s a környék községeinek lakói koszorúkötésre használták fel az örökzöldeket.

Néhányan ugyan felismerték a Jeli botanikai, esztétikai és pedagógiai értékét, de a megvédése érdekében tett kezdeményezések nem vezettek kellő eredményre, a páratlan nemzeti kincs tovább pusztult. Az értékes növényekkel beültetett borókás-nyírest és a Hétforrás környékét 1953-ban természetvédelmi területté „léptették elő”, de az ezt hirdető tábla nem védte meg az arborétumot a pusztítóktól és az üzérkedő virágtolvajoktól.

Talán éppen a huszonnegyedik órában, 1955-ben jött egy lelkes vasvári tanár, *Zoltai Ferenc*, akinek érdeme, hogy az illetékesek figyelmét felhívta a pusztuló természeti kincsre. Neki köszönhető, hogy az alapítást követő ötvenedik évfordulón Jeli az lett, amilyennek Ambrózy-Migazzi István megálmodta. Zoltai Ferencet fiatalon ragadta el a halál, de türelten hite, akaratereje hozzásegítette Jeli új korszakának megteremtéséhez. Ő volt az, aki először tanítványai, majd a vasvári járás és Szombathely város pedagógusainak segítségével mozgósította a környező községek, a vasvári járási tanács és a megye vezetőit, s ennek nyomán az

erdészház előtt terebélyesedő öreg fa alatt minden évben többen lettek azok, akik szívükbe zárták Jelit. Későbbiek során *dr. Csapodi István*, *dr. Nagy László* és *dr. Papp József* kutatásai vitték előbbre Jeli ügyét.

1958-ban a Vas megyei Tanács, a Vasvári Járási Tanács, a környező községek tanácsai és pártszervezetei, az erdőgazdaság és ennek vasvári erdészete, a TIT Vas megyei és vasvári természettudományi csoportjai, az Erdészeti Tudományos Intézet, az Erdőmérnöki Egyetem és az Országos Természetvédelmi Tanács együttes rendezésében nagyszabású természetvédelmi ankét zajlott le az akkor még rendkívül elhanyagolt állapotban lévő arborétum megmentésére. A társadalmi összefogásba később bekapcsolódott az akkori Országos Erdészeti Főigazgatóság is, mely a Szombathelyi Állami Erdőgazdaságon keresztül megadta az anyagi fedezetet a terület védelméhez szükséges keretű megépítéséhez. Az ún. Ázaletumot megszabadították a több vagon száradéktától, elvégezték a terület pontos felmérését, útjait évről-évre hosszabban építik ki. Megtörténik a növényanyag felleltározása, melyet Ambrózy István eredeti elképzelései szerint igyekeznek rekonstruálni. Ehhez az elindított társadalmi összefogáshoz az állam is jelentős anyagi támogatást nyújtott.

A rhododendronok legnagyobb része május derekán pompázik, s ezekben a napokban tündéreketté varázslódik a Jeli. Naponta ezrek keresik fel, s csodálják meg színompáját. Újabbban egyre nagyobb szerepet kap a honismereti mozgalomban is. Varázsa, csodálata elmélyíti a szülőföldhöz, a hazához való ragaszkodást. Iskolák, üzemek, társulatok, tömegszervezetek jönnek Jelibe, hogy felejthetetlen élményekkel távozzanak. Ma Jeli tündérkert Vas megye földjén! Reméljük, híre eljut az ország távolabbi tájaira, mert Jeli várja azokat, akik szeretik a természetet.¹

SZABÓ JÓZSEF

A felhasznált irodalom: *Bapales Rajmund:* Magyar kertek (Magyar Könyvtárak kiadása 226–235. old.) — *Dr. Poldár Sándor:* Megemlékezés gróf Ambrózy-Migazzi Istvánról (Vasi Szemle 1935. II. 1–2. szám) — *Dr. Nagy László:* A Jeli Erdészeti Botanikus-kert (Az erdő c. folyóirat 1971. „Erdők a közjőért” különszám 17–25. old.) — *Csapodi István:* A Jeli arborétum és alapítója (Kéz-

irat) — Vas megye erdőgazdasága és faipara (Az Országos Erdészeti Egyesület Vándorgyűlése Szombathely, 1969.) — Vas megye természetl. értékel. II. — Jeli arborétum (Prospektus) — *Barbalics Imre János:* Pusztuló természeti értékek a Vasi Hegyhátán (Közszeghalyjától Hegyhátig című honismereti híradó 2. száma 5–13. old.)

¹ Az arborétum május 1-től június 30-ig reggel 8 órától napnyugtáig van nyitva. Az év további 10 hónapjában csak előzetes bejelentés után (Erdészet, Vasvár) ajánlatos felkeresni.

A Malonyai arborétum

Kevesen ismerik, inkább csak a szakkörökben tudják, hogy Szlovákia területén is van, kiterjedésében kisebb, de ugyancsak híres arborétum, melynek alapítója szintén *dr. Ambrózy-Migazzi István* volt. A Felvidék fő közlekedési útvonalától távol, Aranyosmaróttól 11 kilométerre, a Zsitva mentének mérsékelt dombos táján, Malonya és nagyobbbrészt Barskisfalud határában fekszik ez az érdekes arborétum. Az érsekújvári—kistapolcsányi szárnyvonalon, vagy a gépkocsin utazóknak már messziről szemébe ötlük a domboldalon épült, szép egyemeletes kastély és a park örökzöld fáinak smaragdzöld színe.

Az arborétumban minden évszakban találunk nyíló virágot. Bátran állíthat-

juk, hogy Malonyán nincsen ős és tél. Maga Ambrózy erről így nyilatkozott: „Amikor ősszel hullanak a levelek és a hazai természet félfévre elbúcsúzik, akkor örülök munkám gyümölcsének. A szomorú őszi hangulat már régen eltűnt Malonyáról. Ellenkezőleg, az őszi lombhullás inkább az emlékmű leleplezéséhez hasonlatos. Az örökzöld fák ebben az időben vannak legjobb formájukban.”

A malonyai birtokot az első világháború után szétparcellázták, de a park továbbra is Ambrózyé maradt. Fenntartására 6 ha szőlő és néhány ha szántó csekély jövedelme jutott. Ambrózy és a csehszlovák állam között tárgyalás indult, de vételáron nem tudtak megegyezni (az állam 5 milliót kínált, Ambrózy 7 milliót kért).

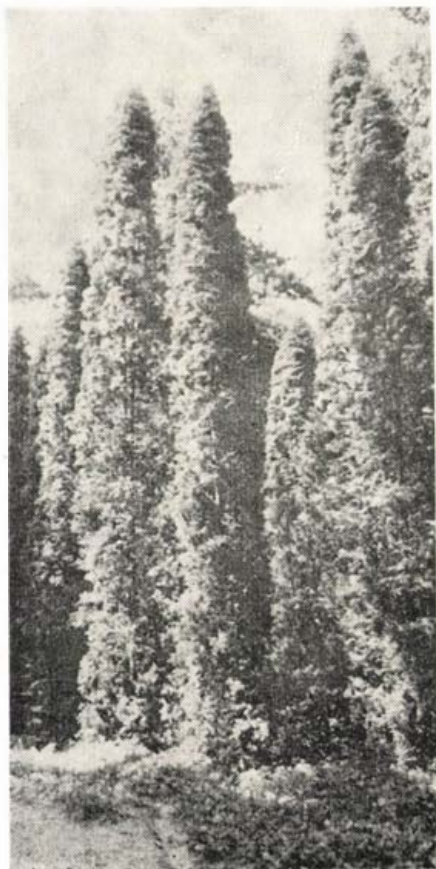
Az arborétum pénzihiány miatt hanyatlani kezdett. Nagy kárt okozott az 1928—29. évi tél, amikor számos értékes fa kifagyott. Hatalmas cédrusok, gyönyörű bambusz csoport, remek kaméliák, 20 000 sárga fortizia stb. fagyott el ezen a télen.

Ambrózy munkájának tudományos és kulturális értékét azonban egyre jobban felismerték, s a népi demokrácia is megbecsüli. A második világháború után az arborétum a kastéllyal együtt az állam tulajdonába került, először a pozsonyi egyetem, majd 1953-ban a Szlovák Tudományos Akadémia vette át, s a kastélyban biológiai kutatóintézetet létesítettek.

Az arborétum fennállásának 75. évfordulója alkalmával 1967. májusában, közel a kastélyhoz felállították az alapító mellszobrát. A jubileummal kapcsolatban nemzetközi szimpóziumot rendeztek, amelyen tizenkét állam kétszáz résztvevője jelent meg. A több napig tartó program fénypontja az arborétum megtekintése és Ambrózy szobrának leleplezése volt.

A Szlovák Tudományos Akadémia malonyai arborétuma az államtól jelentős anyagi támogatást kap, s az évek során területileg is bővült. Ambrózy-Migazzi István parkja egyre szebben, egyre gazdagabban várja a természet szépségeit kereső látogatókat.

Vörösmarty Géza

Helyismereti munka Csongrád megye könyvtáraiban

1. Magyarországon a helyismereti kutatás első föllendülése a honfoglalás ezeréves évfordulójával (1896) kapcsolatos. Az akkori nemzeti felbuzdulás jellegzetes termékeként láttak sorra napvilágot a megyei és a városi monográfiák, így Csongrád megyéé (Zsitinszky Mihály, 1—3. köt. 1897, 1898, 1900), a ma jórészt ugyancsak Csongrád megyéhez tartozó, negyedszázada megszűnt Csanád megyéé (Borovszky Samu, 1—2. köt. 1896, 1897) Torontál megyéé (Borovszky Samu szerkesztésében, 1911); Makóé (Reizner János, 1892), Szegedé (Reizner János, 1—4. köt. 1899, 1899, 1900, 1900), Hódmezővásárhelyé (Szeremlei Samu, 1—5. köt. 1900, 1901, 1907, 1911, 1913), Szentesé (Sima László, 1914).

A második föllendülés is meghozta szerény gyümölcsét századunk húszas-harmincas éveiben. Más híján tudományosan is hasznos, de főként népszerűsítő, nem kevésbé üzleti céllal jöttek létre a *Magyar városok monográfiája* című, jellegzetes két kötésű sorozat kötetei: 1. kötet Szegedé (1927), a 3. kötet Szentesé (1928), a 6. kötet Makóé (1929). A két utóbbi a környező községeknek is szán egy-egy rövid fejezetet. Egy új vállalkozás, a *Vármegyei szociográfiák* címmel tervezett könyvsorozat ugyancsak a mi megyénkkel indult: 1. kötete *Csongrád vármegye* (1938).

Néhány községnek is született ezekben az időkben önálló monográfiája: Mindszent (1900), Kistelek (1929), Szegvár (1934), Kiskundorozsma (1937), Tápé (1938), Kiszombor (1940), Kúbekháza (1944).

A második világháború után előbb a gazdasági nyomorúság, majd a mindent központosító politika nem kedvezett a helyismereti kutatásnak, így a harmadik föllendülés, amely — fokozódó eredményekkel mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben — ma is tart, csak 1953-tól számítható. Jóllehet monográfia eddig csak egy látott napvilágot (Tápé, 1971), készül több (Kistelek, Sándorfalva, Szőreg), és itt felsorolhatatlan a sok megjelent részlettanulmány, dokumentumgyűjtemény, lexikális összeállítás. Mindez annak ellenére, hogy jelenleg nincs a megyének helyismereti folyóirata, amely középpontja és ösztönzője lehetne a kutató munkának. A Horthy-korszakban voltak ilyen folyóiratok (Föld és Ember, Népünk és Nyelvünk, Szegedi Szemle, Délvidéki Szemle stb.), sőt 1945 után is születtek olyanok, amelyek — legalább részben — szívesen közöltek helyismereti dolgozatokat (Puszták Népe, Vásárhelyi Szó, Hódmezővásárhely, Tiszatáj, Szeged). S noha most van megyei helytörténeti bizottság, ez nem áll hivatása szintjén; a helyismerettel foglalkozókat ma sem fogja össze, ma sem irányítja senki. Még a legeredményesebben a néprajzi és néprajzi gyűjtőket szervező évenkénti pályázatával a megyei múzeum.

2. Nyilvánvaló, hogy már a régi helytörténeti kutatás sem ért volna el eredményeket könyvtárak nélkül, jóllehet a régebbi monográfiák fő forrása a levéltár volt. (Makó és Szeged történetírója: Reizner János, a szegedi Somogyi-könyvtár első igazgatója.) Újabbban, amikor már fokozódott a nyomtatott művek (egykörű füzetek, könyvek, főként a hírlapok) forrásértéke, a könyvtáraknak a helyismereti kutatásban betöltött szerepe központiá vá vált. Hiszen a helyismereti kutatómunka említett harmadik föllendülésének azzal kellett kezdődnie, hogy számbavegye az első két korszak termését. Ez a seregszemle: a helyismereti bibliográfia.

Kevés korábbi helyismereti bibliográfiáról tudunk. Reizner János említi *Szeged könyvszerte* című „terjedelmes kézirati művét”, amelynek sajnos nyoma veszett. Vanak bibliográfiai fejezetei Csongrád vármegye említett monográfiájának (*Kertész János összeállításai, 1938*), és természetesen megyénk városai, községei is szerepelnek Bodor Antal művében (*Magyarország helyismereti könyvszerte, 1944*). Am amikor megszületett az igény a helyi történelmi és kulturális örökség föl kutatására és ápolására, logikusan hozzáláttunk mi is az addigi kiadványok bibliográfiai összegyűjtéséhez. Akkor a szegedi tudományegyetem (a mai József Attila Tudományegyetem) könyvtárának bibliográfiai csoportvezetője voltam, és sürgetőnek éreztem a további helyismereti munkák kiindulópontjával útmutatót adni kutatók, könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok kezébe. Így jelent meg 1954-ben *Csongrád megye népe és földje* címmel, mindössze 30 lapon, szerény bibliográfiám. Nem terjedelme, hanem módszertani megoldása miatt hiszem, hogy máig sem avult el. A korábbi gyűjteményes műveket és monográfiákat ugyanis elemzően (analitikusan) tárja föl, s így a helynévmutató segítségével pillanatok alatt megállapítható, hogy a megye mai községeiről addig hol írtak. Szükség volna hasonló módszerű, bővített újrakiadására.

Egyidejűleg, ugyancsak 1954-ben és szintén az egyetemi könyvtár bibliográfiai műhelyéből került ki még két füzet, amely figyelmet érdemel. *Katona Imre* munkája, *Csongrád város bibliográfiája*, kitűnő példája, hogy a város tudós szülőtte, a néprajz és népköltészet szakkutatója, ám szülővárosa minden vonatkozásának szenvedélyes gyűjtője, hozzáértő bibliográfusok támogatásával milyen értékes adalékokat hordhat össze értelmes rendbe, a város eddig meg nem írt monográfiájának előkészítésével. A másik füzet, *Reguli Ernő: Szeged bibliográfiájának tervezete*, terjedelmében még szerényebb, de máig megvalósíthatatlan adósságunkra figyelmeztet. Ha némely részletében elavult is a terv, s ma már másként próbáljuk törleszteni tartozásainkat, a két évtizeddel czelótti kezdeményezés érdemét senki sem vitathatja el.

3. A Somogyi-könyvtár alapításától, 1880-tól, 1973-ig Szeged város könyvtára volt. A helyismereti bibliográfiai munka tehát eleinte csupán Szegedre és a régi szegedi tanyavilágból önállósult községekre (Mórahalom, Domaszék, Zákányszék stb.) terjedt ki. Elődeink ún. tárgyszókatálogosban két doboznyi cédulát hagytak ránk: ezek szegedi tárgyú önálló művek voltak, elvéve néhány cikk pár folyóiratból (Budapesti Szemle, Vasárnapi Újság). 1962-ben kezdtük el egyrészt a helyi napilapnak, a Délmagyarországnak, másrészt a könyvtárba járó többi magyarországi újságnak, folyóiratnak szegedi vonatkozású cikkei kicédulázni. Ez utóbbiak jegyzékét egyébként a Délmagyarország vasárnapi számai *Szeged a hazai lapokban* címmel rendszeresen közlik. Párhuzamosan 1943-tól kicéduláztuk a Magyar Folyóiratok Repertóriumának szegedi vonatkozású tételeit is. Részt vettünk különféle országos munkálatokban (szombathelyi, veszprémi stb. kezdeményezés), s ennek eredményeként is jutott birtokunkba országos napilapokból (Népszabadság, Népszava stb.) szegedi tárgyú cédula. Egyidejűleg a földolgozás folyamatába illeszkedve, külön munkaműveletként, folyik az önálló művek (könyvek) analitikus földolgozása is helyismereti szempontból.

Az így nyert cédulákból egységes gyűjteményt, ún. *Szeged-katalógust* állítottunk össze. Ez betűrendi és szakrendi részből áll. Minthogy a cédulák sokszorosítása — kellő gépesítés híján — könyvtárunkban még megoldatlan, az egyetlen példányban levő cédulát a beosztó bibliográfus mérlegelése szerint teszi vagy a betűrendi vagy a szakrendi részbe, aszerint, hogy melyiket itéli elsősorban fontosnak.

4. 1973-ban a Somogyi-könyvtár lett Csongrád megye könyvtárainak központja, tehát a megyei könyvtár. Ez azzal járt, hogy gyűjtőkörét ki kellett terjesztenie a megyére, a megye városaira, községeire. Minthogy időközben, a hatvanas években, az akkori megyei könyvtár (a mai hódmezővásárhelyi Németh László városi könyvtár) szintén megkezdte a megye helyismereti anyagának bibliográfiai gyűjtését, a lapok, folyóiratok folyamatos kicédulázását, ott is tekintélyes mennyiségű cédula gyűlt össze. A Somogyi-könyvtár 1973 óta következetesen ösztönzi a megye városi könyvtárait, hogy ők is lássanak hozzá saját területük (városuk, járásuk) helyismereti bibliográfiai anyaggyűjtéséhez (kézikönyvtár létesítéséhez, katalógus felállításához, újság-cikkek kivágatainak megőrzéséhez, bibliográfiai kiadvány megjelentetéséhez). Helyismereti katalógusuk megalapozásához még 1973-ban szétosztottuk Hódmezővásárhely, Makó, Szeged és Szentes között az addig Vásárhelyen gyűjtött cédulákat. Ez pezsdítően hatott a városi könyvtárakra: Vásárhelyen — most már szűkebb területre vonatkozóan — tovább folyt, Makón pedig lendületesen megindult a kurrens helyismereti bibliográfiai munka. Mégpedig ez utóbbi helyen lyukkártyás módszerrel. Szentescs és Csongrádon a személyi főtételek ugyanezt még nem tették lehetővé.

Érdekes azonban, hogy néhány községi könyvtár (Mindszent, Szegvár, Kistelek, Csanádpalota stb.) szintén nekilátott a helyismereti anyaggyűjtéshez. Így 1973 óta voltaképpen párhuzamosan folyik a megyére vonatkozó anyag gyűjtése: minden városról, községről szóló közleményt gyűjt a Somogyi-könyvtár, s minden városi-járási könyvtár gyűjti a saját városára és járásának községeire vonatkozó írásokat. Sőt: néhány község is gyűjti a sajátját. Ezt a párhuzamosságot nem tartjuk feleslegesnek.

A Szeged-katalógus tehát Csongrád megyei katalógussá bővült. A Csongrád megyei Hírlap vasárnaponként közli repertóriumunkat *Me gyénk a hazai lapokban* címmel. Az eddig az olvasóteremben külön kezelt szegedi kézikönyvtárból az egész megyére vonatkozó helyismereti kézikönyvtárat hoztunk létre a kutató szobában. Ez tartalmazza egyébként a szegedi klasszikusok (Dugonics András, Tömörkény István, Móra Ferenc és Juhász Gyula) műveinek teljességre törekvő gyűjteményét is.

5. A Somogyi-könyvtár kiadványaival is szolgálja a helyismereti kutatást. A *Somogyi-könyvtári műhely* (1963 és 1972 közt *Somogyi-könyvtári híradó*), negyedévenként xerox-rotá sokszorosításban megjelenő folyóiratunk a hiányzó helyismereti szemle szerény pótléka. Helyet ad kisebb dolgozatoknak, dokumentumoknak és egyéb ku-

tatási segédanyagoknak. Így pl. tervszerűen, majd minden számban közöl a régebbi helyismereti művekből hiányzó mutatókat (névmutatók, néha egységes név- és tárgymutatók). Szemle rovatában arra törekszik, hogy rendszeresen áttekintse és bírálja a frissen megjelent helyismereti kiadványokat.

Ugyancsak xerox-rotta sokszorosításban jelenik meg 1974 óta a *Csongrád megyei könyvtári füzetek* című sorozatunk. Ebben a *Somogyi-könyvtári műhelybe* terjedelműknél fogva nem férő, nagyobb helyismereti dolgozatok és bibliográfiák jelennek meg.

A *Somogyi-könyvtár kiadványai* című harmadik sorozatunk 1967 óta 18 füzetet termelt. Eleinte ez is xerox-rotta eljárással készült, a 13. számtól kezdve azonban sikerült nyomtatásra áttérnünk.

Sorozatainkon kívül is megjelentetünk kiadványokat, főként kisebb, alkalmi bibliográfiai rölapokat, füzeteket vagy különleges formát, eljárást kívánó, tehát a sorozatainkba valami okból nem illő műveket. Így jelentettük meg 1974-ben Csongrád város anyagi támogatásával *Váry Gellért: Emléklapok Csongrád múltjából* című értékes kéziratos krónikájának hasonmáskiadását.

6. Ami a nemzetiségi községeinkben folyó helyismereti munkát illeti, csak a kezdeti lépéseknél tartunk. Mint említettem, a könyvtár 1973 óta feladatának tekinti, hogy megszerte serkentője legyen a helyismereti kutatásnak. Evente egyszer városonként összehívjuk a helyi kutatókat, ismertetjük kiadványainkat, ösztönözzük őket, hogy kézírataikkal forduljanak hozzánk. Ez néhány helyen (Vásárhely, Csongrád, Makó) szép eredményeket hozott: eddig íróasztalilóokban lappangó, nyilvánossághoz nem jutó dolgozatok váltak közkinccsé. Szorgalmazásunkra indultak meg Makón, Vásárhelyen és Szentesen helyismereti bibliográfiai kiadványok előmunkálatai.

1975 novemberében összehívtuk négy nemzetiségi községünk nemzetiségi értelmiségét, hogy megismerkedjünk helyismereti munkájuk eredményeivel, terveivel, gondoljaival, igényeivel. Kiderült, hogy jelentős különbségek vannak e községek között. Magyarcsanakón például szép eredményeket mutathatnak föl, jóllehet még nem kerültek nyilvánosságra, mert az elkészült helytörténeti munkák mindmáig kéziratban vannak. Kisebb mértékben, de hasonló a helyzet Pitvaroson. Deszken még csak a kezdeteknél tartanak, Újszentivánon pedig nincs erő az ilyen munkához.

Holott igény mindenütt volna, és a Somogyi-könyvtár följánlotta támogatását mind a kutató munkához, mind az elkészült dolgozatok kiadásához. A kiadásra ugyan nem érett, de gyűjtött anyaguknál fogva mégis értékes kéziratokat úgy védenénk meg eddig törvénytelenül sorsuktól, az elkallódástól, hogy 3—4 példányban xerox-másolatot készítenénk róla a községi, a városi-járásai és a megyei könyvtár helyismereti kézikönyvtára részére.

Magyarcsanakón *Jesity Lázár* általános iskolai igazgatótól várhatjuk a szerbség múltjának feltárását. A helyi románok történetét, kultúráját nemrég odakerült fiatal lelkészüik, *Ardelean Pál* most kezdi tanulmányozni. A pitvarosi szlovákság hagyományaival főként a békéscsabai *Krupa Andras* néprajzi dolgozatai foglalkoznak; több kisebb részlettanulmány némi átdolgozás, szerkesztés után kiadásra érdemes. Deszken többen is (*Sztepanov Predrag*, *Gyorgye Milivoj*, *Rádivy Velimir*) foglalkoznak a helyi szerb nyelvjárás sajátjaival. Itt vetődött fel annak szükségése, hogy jugoszláviai szakemberektől olyan vezérfontalat, útmutatót kapjanak, amely megkönnyíté, irányítaná kutató munkájukat. Egyelőre testvérkönyvtárunktól, a szabadkai városi könyvtártól illet nem kaphattunk. Más vidékek nyelvjárásait leíró, mintaszerű és újabb tanulmányok is segítenének nekik. Újszentivánon nemcsak általában foglalkoztak meg a szerbek, hanem főként értelmiségükben: egyetlen pap (*Krunity Mihály*) és egyetlen pedagógus (*Veszelinov Dánielné*) dolgozik csupán közöttük, s minthogy a gyermeklétszám alacsonyossága (8!) még az anyanyelvi oktatást sem teszi lehetővé, gondjuk elsősorban a szerb nyelvnek az olvasási kedv szintjén való fenntartása; erejük egyelőre ennél tovább nem terjed.

7. A Somogyi-könyvtár — anélkül, hogy versengene vagy vetélkedne a Móra Ferenc Múzeummal, a Hazafias Népfőnt honismereti mozgalomával, a megyei helytörténeti bizottsággal, inkább velük párhuzamosan — ösztönzi a megye városaiiban, községeiben folyó helyismereti munkát; a publikáció lehetőségének megteremtésével serkenti a kutatókat, beleértve a szerb és szlovák múlt és hagyományok feltáróit is. Buzdítjuk községi könyvtárosainkat, hogy a maguk eszközeivel: helyismereti kézikönyvtár és katalógus, valamint újságkivágás-gyűjtemény létrehozásával segítsék falujuk kutatóit.

Péter László

Az I. Szabolcs-Szatmár megyei középiskolás és szakmunkás honismereti tábor

1975 őszen érlelődött meg az a gondolat, hogy a középiskolai és szakmunkás diákok részére megyei diáktábort szervezzünk. A honismereti mozgalomban jelentős szerepet játszó vásárosnaményi járás vezetői azonnal felajánlották a Vásárosnamény-Gergelyugornya-i Tisza-part kellemes fekvésű úttörőtaorát. A Szabolcs-Szatmár megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya a tábor költségeire 50 ezer Ft-ot, a tábor anyagának — pályázataink és előadásaink — kiadására, nyomdai költségeire 25 ezer Ft-ot biztosított, a Szabolcs-Szatmár megyei KISZ Bizottság pedig további 10 ezer Ft költséggel járult hozzá a kiadások (személyi és tárgyi) fedezéséhez. A Megyei Művelődési Központ kölcsönözte a munkához szükséges magnetofonokat, fényképező-, filmfelvévőgépeket stb. A tábor feltételei ezzel meg is születtek.

A Megyei Művelődésügyi Osztály közművelődési és középiskolai csoportja — a tábor színvonalas szakmai feladatainak megoldásával megbízott Szabolcs-Szatmár megyei Levéltárral együtt — hozzálatott a tartalmi szervezés, előkészítés munkáihoz. A tábor vezetésével a vásárosnaményi II. Rákóczi Ferenc Gimnázium honismereti szakköreinek vezetőjét, dr. Szabó Istvánné tanárnőt bíztuk meg, táborvezető helyettesként a megyei KISZ bizottság *Oszlár Albertet*, a vásárosnaményi járási KISZ bizottság politikai munkatársát jelölte ki, a gazdasági ügyek intézését *Zsigó Andrásné*, a vásárosnaményi Járási Nagyközségi Művelődési Központ gazdasági előadója vállalta magára.

A vásárosnaményi Művelődési Központban kialakítottuk a tábor programját. Azok az intézmények, szervek akiktől segítséget kértünk, példamutatón álltak a rendelkezésünkre.

Az iskolatörténetet kutató csoportot *Joó Károly*, a II. Rákóczi Ferenc Gimnázium igazgatóhelyettese vezette. Választásuk a vásárosnaményi 2. számú (régében gergelyugornyai) általános iskolára esett, ahol *Nagy Dezső* igazgató fogadta a csoportot, és megmutatta nekik az iskola irattárát, levelezéseit, anyakönyveit stb. A csoportban 12 fiatal vett részt a kutatómunkában.

Az üzemtörténetet kutató csoportot *Szabó Géza*, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanára vezette. A helyiek munkaterületül a vásárosnaményi Ládagyáral ajánlották, mert ebben az üzemben a vezetőség maga is lelkes pártfogója az üzemtörténeti kutatásnak. Az üzem első 10 évéről *Kiss Endre* és *Antal Miklós*: A Ládagyár 10 éves története címmel krónikát állított össze, így volt egy olyan kiindulási pont, ahonnan a tábor diákjai már könnyebben mehettek tovább a szakszerű vezetés, nem utolsósorban *Kiss Endre* bér- és munkaügyi előadó szíves és készséges közreműködésével. *Székely József* a vállalat üzemvezetője a mikrobuzst percnyi pontossággal köldte a „kutatókért” és szállította vissza őket a táborba. A csoportban 9 fő dolgozott.

A tsz történetét kutató csoportot dr. *Gyarmathy Zsigmond*, a megyei levéltár igazgatója vezette. A házigazda szerepét ebben az esetben a Vásárosnaményi Vörös Csillag Termelészövetkezet vezetői töltötték be. A téma a szövetkezet története volt, a negyedik ötéves terv időszakában. A tsz 1952—1962 közötti történetét a vásárosnaményi honismereti szakkör tagjai állították össze, s a tábor szakcsoportja ezt a munkát folytatta. A csoportban 7 fiatal dolgozott.

A néprajz-hagyománykutató csoportot *Molnár Máttyás* tanár, a vajai Vay Ádám múzeumi igazgatója vezette. A csoportban 18 fiatal tevékenykedett, akik nagy lelkesedéssel gyűjtötték a Vásárosnamény II. kerületben (volt Gergelyugornya), Tarpán és Gulácson a nép ajkán élő Rákóczi-hagyományt, de más témakörben is — tréfás mondókák, hiedelemvilág, népi gyógyítás — érdeklődtek.

A képeskrónika csoportot *Hajdu István*, a vásárosnaményi II. Rákóczi Ferenc Gimnázium tanára, az iskola foto-szakkörének vezetője irányította. Munkaterületük elsősorban a tábor és a tábori élet krónikájának összeállítása volt, de úgy hogy kisebb csoportokban részt vettek a többi szakcsoport munkájában is, elkészítették azokat a képeket, amelyek a pályázatokhoz szükségesek voltak. Ezen kívül a tábor munkájáról 8 mm-es kisfilmet is forgattak. A gimnázium foto-laboratóriumában végezték az előhívás, a másolás stb. munkálatait. A csoportnak 12 tagja volt.

A táborba 42 tanuló érkezett és részt vett a tábor munkájában még további 16 fő, akiket elsősorban a vásárosnaményi honismereti szakkörből hívtunk meg.

A fegyelmet, sikeres munka előfeltétele volt a helyes válogatás. A megyei kö-zépiskolai csoport által kiadott körlevélben arra kértük az iskolák igazgatóit, hogy olyan fiatalokat küldjenek az első táborba, akik már eddig is jól szerepeltek, vagy számítani lehet, hogy a táborban tanultakat gyümölcsöztetni tudják majd az otthoni honismereti szakköri munkában. Ennek érdekében kértük, hogy a kijelölt fiatalok készítsenek 3—5 oldalas „belépő” pályamunkát (három hónap állt a rendelkezésük-re), amit az iskolai történelem-munkaközösség lásson el bírálattal és ezt a tábor részt-vevői a pályázattal együtt zárt borítékban adják át a táborvezetőnek. A jelöltek né-hány kivétellel el is hozták a pályamunkát. A szakmai csoportvezetőkből alakított zsü-ri értékelte ezeket a dolgozatokat és javát a tábor vezetősége könyvjutalomban része-sítette. A színvonal meglepően jól alakult: 6 első, 6 második, 5 harmadik díjat adtunk ki és 14 munka kapott dícséretet, mindössze 10 szerző 6 pályamunkáját nem jutalmaz-tuk, de azok is olyanok voltak, amiket elfogadhattunk a táborban való részvétel felté-teleként. Ezek a pályamunkák azután bekerültek a megyei honismereti pályázat if-júsági kategóriába, ahol a megyei múzeum és megyei levéltár szaklektorainak vé-leményezése alapján — újra értékelve — esetleg újabb pályadíjat is kiérdemelhet-nek. Véleményünk szerint több ilyen dolgozat is volt közöttük.

A heti munka zárásaként a szakcsoportok elkészítettek egy-egy közös pályamun-kát. Az iskolatörténeti csoport *Adatok a gergelyiugornyai Általános Iskola történe-téhez 1875-től* címmel, az üzemtörténeti csoport *A Vásárosnaményi Ládagyár törté-neete 1970—1975 között* címmel, a tsz történeti csoport *A Vásárosnaményi Vörös Csillag Tsz története 1970—1975 között* címmel, a néprajz-hagyománykutató csoport *Hagyományok, szo-kások, hiedelmek* címmel, s a képeskrónika-író csoport *A honismereti diáktábor 76* címmel állította össze pályamunkáit. Ezeket a pályázatokat az országos néprajzi és honismereti pályázat 1976. évi megyei tagozatán bírálják el.

A gyűjtő és feldolgozó munkát egészítették ki azok az előadások és konzultációk, amelyeket felkért előadók tartottak, illetve vezettek. A táborral egyidőben zajlottak a Nyári Honismereti Egyetem és a Honismereti Akadémia foglalkozásai Nyiregyhá-zán, így meg kellett elégednünk helyi előadókkal. A honismereti munka szerepe a KISZ mozgalomban címmel *Kajdy Zsuzsa* a megyei KISZ Bizottság politikai mun-katársa, a közművelődési intézmények és az iskolai szakkörök együttműködésének

Készül a Tábor Honismereti Híradója (Hajdu István felv.)

lehetőségei címmel *Tóth László*, a megyei művelődési központ csoportvezetője, a honismereti-néprajzi megyei pályázatok értékelése címmel *Dr. Papp Agoston*, a megyei művelődési osztály főelőadója, A múzeumbarát körök és a honismereti szakkörök együttműködése, az iskolai múzeumok létrehozásának lehetőségei Szabolcs-Szatmár megyében címmel *dr. Németh Péter*, a múzeumok megyei igazgatóságának vezetője, A krónikairás címmel *dr. Béres András* a Hajdú megyei Levéltár tudományos munktársa, A honismereti szakkörök nevelési szerepe címmel *dr. Gyarmathy Zsigmond* a Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár igazgatója tartott előadást.

Kedves színfoltja volt az 1976. július 25—31. között rendezett tábornak a július 28-án megtartott kirándulás, melyet a nyiregyházi Nyári Honismereti Egyetem és a Honismereti Akadémia résztvevőivel közös programként szerveztünk. A vendégek és a tábor résztvevői érdeklődésüknek megfelelően helyezkedtek el az autóbuszokon, az egyiken hagyománykutatók és az e téma iránt érdeklődő vendégek, külön a tsz történet kutatók és az érdeklődő vendégek, külön a krónikások és külön az iskolatörténettel foglalkozók. Menet közben már az autóbuszokon megkezdődött a beszélgetés a vendégek és az új táborlakók között, sok hasznos tanáccsal gyarapodtak a tábor résztvevői és remélhetőleg az egyetem és az akadémia kirándulói megfelelő felvilágosítást kaptak a tábor életéről. A kirándulás egyik állomása a patics-falu, festett fakazettás mennyezetű tákosi református műemlék-templom volt, ahol *Kovács Béla* bácsi, a műemlék gondnoka látékoztatta a látogatókat, majd a csarodai műemlék-templomot¹ — melyet a műemlék-felügyelőség most állíttatott helyre, és tárta fel az Arpád-korig visszamenő freskóit — néztük meg, amelyről *dr. Németh Péter* megyei múzeumigazgató nyújtott látékoztatót. Tarpán a csoportok az idő szűkös volta miatt két részre szakadtak, az egyik *Bajcsy-Zsilinszky* és felesége síremlékénél, valamint *Esze Tamás* szobránál tisztelegtek, a másik pedig *Szűcs László* tsz párttitkár kedves invitáló szavaira megtekintette a tsz által létrehozott és fenntartott tájházat, melyben a hagyományos és néprajzi értékű eszközök mellett a mai tarpai élet, gazdálkodás és művelődés tárloiban is gyönyörködhettek a látogatók. Ez a délután hamar elszaladt, alig maradt idő arra, hogy a Vásárosnaményban a Hazafias Népfront mellett működő Honismereti Munkaközösség által állított — a naményi pátens kiadását és II. Rákóczi Ferenc Tiszán való átkelését jelző — emléktáblánál, a Tiszahíd naményi hídfőjénél az emlékezés koszorúit elhelyezzék.

A szakmai feladatok teljesítése mellett a tábor vezetői arról is gondoskodtak, hogy a honismereti tábor résztvevői a KISZ-élet adta nevelés lehetőségeit is tanulmányozzák és gyakorolják. Amikor 1976. július 25-én 14 órakor felbúztak a tábornyitást jelző zászlót és elhangzottak *Sánta Jánosnak*, a megyei művelődésügyi osztály helyettes vezetőjének megnyitó szavai, *Oszlár Albert* táborvezető-helyettes irányításával megalakultak a szakcsoportonkénti KISZ-alapszervezetek, megválasztották a maguk titkárait és vezetőségét is. A KISZ-vezetők öntevékenyen értékelték a napi munkát és ha szükség volt rá javaslatokat elmondtak a tábor vezetőségének. Ok gondoskodtak a kulturális- és sportrendezvények lebonyolításáról is. A táborozók az új művelődési központban — *Sánta Miklós* igazgató figyelmességéből — részt vettek a Magyar Állami Népi Együttes díszelőadásán. A Tisza-part kellemes fővenye a napozni vágyóknak, a Tisza hús vize a fürdőzőknek adott alkalmat a kikapcsolódásra is.

A tábor munkájában részt vettek és segítették tevékenységünket *Sárréti Géza*, járási osztályvezető, *Filep Gizella*, járási úttörőtitkár, valamint *Szabó László*, a II. Rákóczi Ferenc Gimnázium és Mezőgazdasági Szakközépiskola igazgatója.

A tábor 1976. július 31-én zártuk, amikor *dr. Szabó Istvánné*, a tábor vezetője és *Szedlách Richárd*, a megyei művelődésügyi osztály középiskolai csoportvezetője — a táborozó és zászlólevonó ünnepség szónoka — értékelte az elvégzett munkát és a résztvevőket a tábor vezetője egy-egy beregi könyvjelzővel ajándékozta meg. Vezetőink nagy nevelői tapasztalata, tanári és szakkörvezetői rutinja, fiatalossága nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a tábor résztvevői nemcsak tanultak, hanem ott-hon is érezték magukat az első megyei honismereti diáktáborban.

Dr. Gyarmathy Zsigmond

¹ Ld. a hátsó borítón lévő képet.

A budafoki barlanglakás kiállítás

Egy budafoki barlanglakás kéménye a 30-as évekből
(Molnár János felv.)

A Dunától induló, s a magasba kapaszkodó budafoki és budatétényi domboldalon, az egykor Promontornak nevezett vidéken már két évszázaddal ezelőtt is voltak földbe vájt emberi lakóhelyek. A barlanglakások sajátos története két nagyobb korszakra osztható. Az első periódus, amelynek pontos kezdetét nem ismerjük, a múlt században a 70—80-as évekig tartott. E korai időszak itteni „lakásaira” az volt a jellemző, hogy a hegyoldalban levő nagy barlangokba „házakat” építettek, amelyeknek csak oldalfalait húzták fel, hiszen itt tetőre nem volt szükség. A hegybe mélyen benyúló barlangok két oldalához támasztott házak a középső teret szabadon hagyták, így valósággal utcasort alkottak. József nádor 1790-es memoárjából tudjuk, hogy ottjárta-kor 40 házat talált a promontori barlangokban. Fél évszázaddal később már 120 házról adtak számot a források. 1838-ban Vasquez, rajzon is megörökített egy ilyen lakott barlangot. 1860-ban még Budapest szívében, a Gellérthegy oldalában is volt ilyen, házzal beépített barlang, legutoljára egy kétélverő lakott benne családjaival. Budafokon az ilyen jellegű lakások a hegyomlások miatt fokozatosan megszűntek, s ezzel a barlanglakások első időszaka lezárult.

Budapest a múlt század második felében, a kapitalista fejlődés felgyorsulása révén, addig ismeretlen méretekben épült, gyarapodott, új városrészek születtek. A fővárosi építkezések során a budafoki hegyoldal kőanyagát is bányászni kezdték. Az 1870-es évektől egyre gyakrabban tudósítanak a korabeli dokumentumok azokról a négyzetesen kivájt gödrökről, amelyek ajtót, ablakot kaptak és először saját használatra, majd eladásra, vagy bérbeadásra készültek. Ezzel vette kezdetét a barlanglakások történetének második szakasza, amelyben megjelenik a mai értelemben vett és a Veréb utcában eredetiben megőrzött barlanglakás, illetve barlanggóc. Az utóbbi elnevezést akkor használták, ha egy telken, egy udvarból több lakás is létesült. A kapitalizálódó és sebes tempóban fejlődő főváros szomszédságában a lakott barlangok száma igen gyorsan nőtt. A századfordulón ezek a „lakások” már a környék nevezetességeihez tartoztak, külföldön is ismertek voltak. A világvárosi méretű főváros természeti szépségei, pompás épületei árnyékában nemcsak Budafokon, de a városban és a környék több pontján is — így például Kőbányán — sok-sok ezren a barlang-

Látott-e már kecskét a kéményhez kikötve?

— ezt a kérdést 30—40 évvel ezelőtt gyakran nekiszegezték annak, aki először járt Budafokon. A keserű humorú megjegyzés egy döbbenetes társadalmi valóságot takart; a század első felében több ezren laktak itt barlanglakásokban és egyetlen házi állatukat a kecskét, a föld alól kinyúló kéményhez kötötték oda. Az egykor félezernyi barlanglakásból a társadalmi kezdeményezés, a tanács áldozatkészsége, a Budapesti Történeti Múzeum segítsége, egyet megőrzött mementónak. Az immáron hat éve létező kis emlékhely látogatottsága egyre nő, hiszen az alakuló új városkép mind hihetlenebbé teszi az új generációk számára a múltat.

lakások szörnyű nyomorában éltek. A budafoki barlanglakásokról egy évszázadig a napi sajtó is rendszeresen hírt adott: először megdöbbentek a kialakult helyzeten, majd követelték a barlangok felszámolását. E folyamat ismertetése hosszú lenne, de közbevetőleg érdemes felemlíteni a barlanglakások történetének néhány számszerű adatát.

	A barlanglakások száma	A barlanglakók
1790	40	nincs adatunk
1830	120	800
1870	260	1560
1910	329	2698
1930	500	nincs adatunk
1947	412	1381

1966: a budafoki barlanglakások teljes felszámolásának éve

A megőrzött barlanglakás konyhája (Bach Melitta felv.)

E szörnyű lakások megszüntetéséért — mint már említettük — a társadalom haladó erői igen korán akcióba léptek. Különösen élesen lépett fel a Szociáldemokrata Párt, hiszen e barlangok lakói zömükben munkások voltak. Nagyobb részük Budafok, Háros és Albertfalva üzemeiben dolgozott, de nem jelentéktelen részük csónakkal járt át Csepelre munkába. A szociáldemokrata várospolitika két világháború közötti eredményeinek talán legjelentősebbike éppen az, hogy a 30-as években a város néhány tucatnyi barlanglakást felszámolt és helyettük egészséges kőházak épültek. Igaz, számuk az összes lakás 10⁰,-át sem érte el, így korszakunkra maradt a budafoki barlanglakások végleges felszámolásának feladata. Közvetlenül a felszabadulás után sem volt erő ennek a társadalmilag súlyos kérdésnek a megoldására. Budafokon több mint egy évtized kellett hozzá, az ország más részein még ennyi sem volt elegendő. Ahogy csökkent a barlangok száma, úgy nőtt az igény arra, hogy egyet megőrizzenek emlékeztetőnek. Ezért a budafoki tanács megvásárolta özvegy *Tóth Gyözőné* Veréb utca 4. alatti lakását, teljes berendezésével együtt. Így maradt ránk bútorzatával, eredeti felszerelési tárgyival. Az emlékkiállítás rendezésekor arra törekedtünk, hogy a lakásnak ezt, a kiköltözködéskor talált állapotát hitelesen megőrizzük. Az omladozó falakat, a pusztuló berendezést a kerületi üzemek munkásai társadalmi munkával helyreállították. Özv. *Tóth Gyözőné* 1910 óta lakott ebben a lakásban, fél évszázadot töltött el falai között. A lakás bútorzata jelenleg a Budapesti Történelmi Múzeum így éltek a Budapestiek c. kiállításán példázza a fővárosi munkásélet mélypontját. A nagyon egyszerű szobabútor egy még szerényebb konyha felszerelési tárgyai egészítik ki. De ebben a konyhában ott van a faluról felhozott tulipános láda és *Tóth Gyöző* egykori katonaládája is. A konyhában őrzött edények többsége is falusi kerámia, természetesen keveredve a városias öntöttvas edényekkel és a budafoki zománcegyár lábosáival és fedőivel.

Özv. *Tóth Gyözőné* lakása a barlanggóc egyik oldalát foglalja el. A többi lakásból már régebben kiköltöztek és ezekben az üres termekben e sorok írója a lakás kiegészítéseként kiállítást rendezett be a fővárosi barlanglakások történetéről. A kiállítás néhány dokumentummal felidézi a fővárosi munkásnyomor más állomásait is: így a *Mária Valéria* telepet, a ferencvárosi kiserdőt, a *Váci úti* lakásnyomort.

A Veréb utcai barlanglakás nehezen állja a múlt idő pusztításait. Állandó gondozásra, ápolásra, javításra van szüksége. Miként egykori lakói is nehezen küzdöttek meg a feltörő nedvességgel, a fentről zúduló esővel. Ezért minden évben összefog néhány budafoki üzem és kimeszelik a szobát, a konyhát, javítgatják a pusztuló ajtókat, ablakokat, kijavítják a korhadó bútorokat. A társadalmi összefogás, a honismereti mozgalom, a fővárosi munkásélet egy sajátos emlékével egészítette ki eddigi ismereteinket a múzeum létrehozásával.

Dr. Gerelyes Ede

SAJÓVIDÉKI FEJFÁK. A leninvárosi Derkovits Gyula Művelődési Központban 1976. X. 4—15-ig fejfakiállítást rendeztek. Az anyagot *dr. Faggyas István* gyűjtötte össze.

HONISMERETI TANÁCSKOZÁS KUNSZENTMÁRTONBAN. A tiszazugi szőlőművelés történetével és néprajzával foglalkozó tanácskozást tartottak Kunszentmártonban 1976. X. 14—15-én.

DEBRECENI KALEIDOSZKÓP. Az 1976/1977-es tanévben is megrendezik Debrecenben a középiskolások és a szakmunkástanulók városismereti vetélkedőjét.

JÁSZAI MARI EMLÉKHÁZ. A Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága és a megyei Munkásmozgalmi Múzeum rendezésében Ászáron, 1976. október 3-án megnyitották a *Jászai Mari* Emlékházat. A nagy magyar tragika halálának 50. évfordulóján tartott megemlékezéssel nyitották meg a megyei múzeumi hónapot.

AZ ÁLMOSDI CSATA emlékére 1976. október 10-én csillagtúrát szervezett a Hajdú-Bihar megyei Természetbarát Szövetség és az Ifjúsági Turisztikai Bizottság. Az Álmosd községben lévő Bocskay-szobornál tartott ünnepségen *dr. Szamosújvári Sándor* tanár mondott beszédet.

A vágssellyei Vörösmarty Klub

Az utóbbi időben egyre többet hallunk a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetségének tevékenységéről, munkájának eredményeiről. A Honismeret olvasói az 1976. 1. számban olvashattak a CSEMADOK 25 éves működését bemutató könyvről, a 4. számban pedig a szövetség ipalysági szervezetének munkájával ismerkedhettek meg. A CSEMADOK kulturális tevékenysége jelentős mértékben hozzájárul, hogy a szlovákiai magyar nemzetiség egyenrangú tagja legyen a szocializmust építő Csehszlovák államnak. Munkájuk hatékonysága azonban elsősorban azon múlik, hogy milyen alapokra tudják építeni kulturális, ismeretterjesztő, népművelő tevékenységüket, milyen eleven az társadalmi igény, amelynek kielégítésére hivatottak. Tartalmas működésükhöz tehát elsősorban az szükséges, hogy a csehszlovákiai magyar közösségben elevenen éljen az érdeklődés saját történelme, irodalma, hagyományai iránt, márpedig ennek fölkelte és ébrentartása — tudjuk — még azok körében sem könnyű feladat, akik anyanyelvi iskolában sajátították el a műveltség alapfogalmait, még nehezebb azoknál, akik különböző okok miatt nem éltek ezzel a lehetőséggel.

Erre a korántsem könnyű, de rendkívül fontos és hallatlanul szép feladatra vállalkozott a CSEMADOK vágssellyei szervezete mellett működő *Vörösmarty Klub*, mégpedig nem valami hirtelen támadt, alkalmi elhatározás nyomán, hanem immár tíz tartalmas esztendőn keresztül.

Talán nem fölösleges előrebocsátanunk, hogy Vágssellye a Csallóköztől északra elterülő úgynevezett *Mátyusföldön*, — mint neve is mutatja — a Vág folyó mellett található. Jellegetre nézve amolyan kisváros, nincsen különösebben patinás történelme, egyetlen komolyabb kastélyt tud felmutatni a múltból, de fejlődő, iparosodó település.

A Vörösmarty Klub 1966. novemberében alakult, mint ifjúsági klub, amelynek megfogalmazott célja volt „klubszerű, céltudatos szórakozást nyújtani a művelti magyar ifjúságnak”. Később szélesítette körét, s ennek megfelelően elmaradt az „ifjúsági” jelző, ám annál inkább erősödött a *céltudatosság*. Egy későbbi beszámoló szerint a klub működésének célja „... hogy a szabad időt hasznos szórakozással, önműveléssel töltsék el a fiatalság. Úgy, hogy a különböző műveltségű és nemzetiségű fiatalok jól érezzék magukat.”

Érdemes kiemelni ezt a kifejezést: *hasznos szórakozás*, mert aligha lehetne találobban jellemzni a klub tevékenységét. Gondosan összeállított program szerint, minden hétfőn tartanak összejövetelt a helyi szállodában, s ezeken a foglalkozásokon a legkülönfélébb témák kerülnek napirendre, előadások vagy kötetlenebb beszélgetések formájában. A műsor sokrétűségének és színvonalának illusztrálására érdemes végigtekinteni az 1973/76-os évről jelentősebb programjait.

Kettős honfoglalás (*László Gyula*), Vörösmarty emlékek (*Vörösmarty Géza*), Erkel Ferenc emlékest (*Balogh Csaba*), Cimerek világa (*Püspöki Nagy Péter*), Földedényanyám (Jancsó Adrien és Faragó Laura), II. Rákóczi Ferenc (Esze Tamás), 1848, Te Csillag (*Tóth Lajos*), A rovásírás (*Püspöki Nagy Péter*), Requiem egy hadseregért (*Nemeskürty István*), A moldovai magyarokról (*Halász Péter*), Sippal, cobbal, (*Sebő együttes*), Ünnepi est Ilviezdoslav születésének 125. évfordulója alkalmából (*Morávek Julius*), Kőrösi Csoma Sándor emlékest (*Tóth Lajos*), Népköltészet, modern költészet (*Csoori Sándor és Marosi Júlia*), Nyelviség és gondolkodás (*Deme László*), Balassi Bálint költészet (*Csanda Sándor*), Szenci Molnár Albert emlékest (*Parkány Antal*), Simon István költészet (*Bata Imre*), Győzelmes Február ünnepi est (*Rusina Anton és Tóth Lajos*), Jókai emlékest (*Mácza Mihály*), Felszállott a páva, népdaldélután (*Vass Lajos*), Kölcsey Ferenc emlékest (*Miklósi Róbert*), Látogatás Nagy János szobrásznál, Edesanyám rózsafája, népdalcsüt (*Agh Tibor*), A török-magyar harcokról (*Dr. Csorba Csaba*), A mohácsi csata és helyének feltárása (*Marosi Endre*), A kosúti sztrájk (*Szatmáry György*), Erdélyi tájakon (*Magyar Gábor*), Mátyusföld néprajza (*Kósa László*).

A kultúrtörténeli témákon kívül sort keritenek helytörténeli, egészségügyi, természetrajzi előadásokra is, ha kacagni akarnak, akkor meghívják *Kibédi Ervint*, ha pedig egy kis izgalomra vágnak, akkor vendégül látják *Papp László* ökölvívó olimpiai bajnokot. Színes, változatos és magasszintű tehát a Vörösmarty Klub programja, valóban mindenki megtalálhatja benne azt, ami leginkább érdekli. A sokrétűségéből következik aztán, hogy a klub tőrzstagjainak számító, mintegy 180—200 főt kivül: alkalmanként még egyszer ennyi érdeklődő is eljön egy-egy előadásra. Módszertani szempontból érdemes megjegyeznünk, hogy a nagyobb lélegzetvételű témákkal foglalkozó rangosabb előadásokat megelőző héten a klubvezető a témákkal kapcsolato-

san általános ismertetést tart, mintegy megalapozza a soron következő előadást. Ez negymértékben elősegíti, hogy a közönség minél többet tudjon elraktározni magába a hallottakról.

A Vörösmarty Klub tehát elevenen, hasznosan és színvonalasan tevékenykedik, jól mutatja ezt a nagy érdeklődés, amikor valamelyik „csemegének” számító előadásra Pozsonyból, Komáromból, Nyíráról is eljönnek, hogy a közelebbi településeket ne is említsük. Mindez rendkívül dicséretes de egyetlen pillanatra sem szabad megfélelkezni arról a hallgatlanul nehéz munkáról, amely ezek mögött az eredmények mögött van. Különösen azért fontos ezt hangsúlyoznunk, mert mindez jószírellel egyetlen ember áldozatos munkájának az eredménye. *Tóth Lajos* tanár kezdettől fogva vezeti a Vörösmarty Klubot. Az a fajta ember, aki a közösség szolgálatában találta meg életének, munkájának értelmét, s a nemes telkesedést jól össze tudja párosítani a józan körültekintéssel, amint ezt a klub programjából adott ízelítő is érzékelteti.

Amikor őszinte szívvel köszöntjük a fennállásának tizedik évfordulóját ünneplő vágsellyei Vörösmarty Klubot, érdemes egy kicsit eltűnődni azon, hogy milyen irányban tágíthatná ez a közösség működésének kereteit? Úgy véljük, hogy erre leginkább a klubtagság aktivizálásával volna lehetőség. A foglalkozásokra ugyanis jelenleg elsősorban az jellemző, hogy a klubvezető által — rendszerint nem csekély utánjárással — „megszerzett” előadó előad, a tagság pedig végighallgatja, majd hosszabb-rövidebb ideig elbeszélgetnek az előadóval. A klub közösségének összetartozása nyilvánvalóan az ilyen „passzív” együttléteken is kifejeződik. Még szorosabbra fűződhetne azonban a kapcsolatuk, ha alkalmanként közösen végzett, aktív tevékenységekben is részt vennének, hiszen a társakkal együtt végzett munka a leghatékonyabb közösségt teremtető erő. Erre pedig szinte önként kínálkozik a lehetőség, ha erősödne a klub *honismereti jellege*, s közösen elhatározott és együttesen művelt helytörténeti kutatásokat végeznének. Természetesen nem arról van szó, hogy a klub 200 főnyi tagsága lásson hozzá egy ilyen feladathoz, de a kétszáz között minden bizonnyal akad néhány, akiben megvan az érdeklődés és a készség az ilyen jellegű munkához, s ehhez néhány lelkes pedagógus nagyszerűen tudná mozgósítani a fiatalokat. Néhány téma máris kínálkozik: *Pázmány Péter*, *Vak Bottyán*, *Sellyei József*, *Feketeházy János* (a budapesti Szabadság híd tervezője) vágsellyei kapcsolatai, vagy a szűkebb környék helytörténeti emlékei, Mátyusföld népének hagyományai, de akár a városban működő ipari üzemek, termelőszövetkezetek vagy iskolák története — mind, mind izgalmas és szinte kimeríthetetlen lehetőségek. Esetleg érdemes volna létrehozni a klubon belül egy himző-szakkört, netán egy népdalkört, vagy akár tánccházat is lehetne szervezni, attól függően, hogy az emberek mi iránt érdeklődnek. Kicsiben kellene elkezdeni ezeket az akciókat, hogy aztán néhány lelkes ember tovább serkentse a többieket. Egészen biztos, hogy ha a klubtagság nemcsak hallgatója, de alkalmanként résztvevője is lenne egy-egy foglalkozásnak, az vonzóbbá, tartalmasabbá és élményszerűbbé tenné a Vörösmarty Klub kulturális tevékenységét. Ehhez azonban az is szükséges, hogy ne egyetlen vagy néhány ember vállán nyugalodjanak a klub munkájával járó gondok, hanem minél többen kapcsolódjanak be a szervezésbe és a tényleges munkába.

Messzire szaladtunk a tervezgetéssel, pedig néha a mindennapi problémák megoldása is rendkívüli erőfeszítéseket kíván. Nem véletlen, hogy a szlovákiai magyarság körében keresve sem találunk ilyen eleven és céltudatos klubéletet, mint Vágsellyen. Pedig mindenki számára itt a merce: ki-ki megmérheti vele saját ki nem használt lehetőségeit.

Halász Péter

Kibővült az álmosdi Kölcsey-emlékház

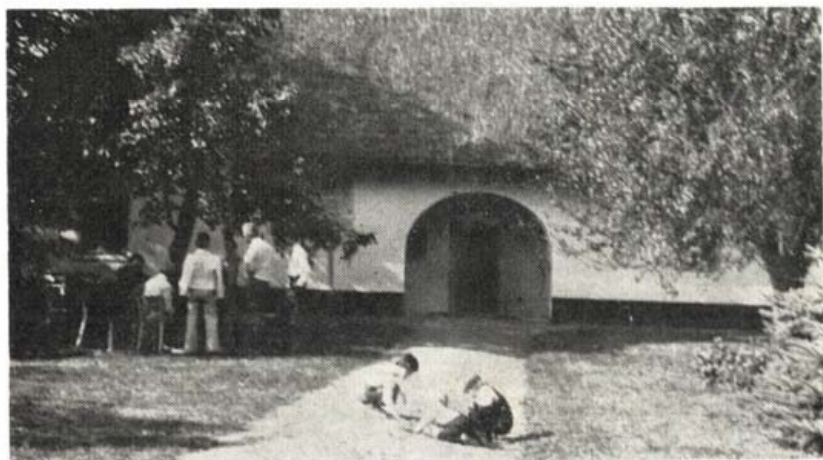
Az álmosdi Kölcsey-ház lassan tízéves múltra tekint vissza. Az 1968. október 13-án felavatott emlékházzal nemcsak Hajdú-Bihar megye gazdagodott, hanem az egész ország. A Kölcsey utcában a 13. szám alatt már messziről kiemelkedik az irodalmi jelentőségű népi műemléképület, amelyet *dr. Annyal László* vezetésével, *dr. Letényi Árpád* tervei alapján eredeti formában állíttatott helyre a Hajdú-Bihar megyei műemlékvédő albizottság. Bár a költőnek nem ez a szülőháza, de 1812 és 1815 között itt lakott, s a magába forduló ifjú e ház falain belül élte át a költővé formálódás időszakát. Az írói kibontakozás nehéz évei voltak ezek.

A belépés előtt érdemes szemügyre venni a telket és az épületet. A vadgesztenyés és fenyőfás előkert mögött kiemelkedő helyen áll az épület. A sárga homokos udvari úttól balra a *Marton László* által megmintázott Kölcsey mellszobor fogad, jobbról pedig egy gémeskút áll. A szobor mögött, a fa arnyékában asztal és lóca hívogatja a látogatót. A telek, az udvar, a ház külső formáját tekintve a XVIII. század végi népi klasszicista stílusnak ritka szép példájával állunk szemben. A nádfedeles, fehérén virító nemesi porta ajtó, ablakveretei, vasalásai eredetiek. S hogy a kor hangulata még teljesebb legyen, sehol nem látunk villanyoszlopot, vezetéket, mert ezeket süllyesztett kábelben helyezték el. Az épület kö-

zépén álló ajtón belépő látogatót egy korabeli edényekkel díszített szabadkéményes konyha fogadja. A búboskemencés szobában végigtekinthetjük a költő életútját. Diákkora, álmosdi évei, Kazinczy védelmében írt könyve, írásos és tárgyi emlékei láthatók itt. Az ajtó felett áll az a bizonyos *théka*, amiről a költő maga is említést tesz. A kiállítás megtekintése után egyre jobban kibontakozik előttünk a gazdálkodó és jobbágyaival törődő, művelt Kölcsey kevésbé ismert portréja.

Miklós Róbert irodalomtörténész és *Masits László* muzeológus — az emlékház rendezői — igen ötletesen kapcsolták össze az irodalmat a történelmi múlttal, amikor a Kölcsey dolgozószobája melletti kis helyiségben az álmosdi csatával és a hajdúszabadságot kivívó Boeskaai személyével is foglalkoztak. Az épület másik szárnyában kapott helyet a korszerű igényeket is kielégítő községi könyvtár. Az emlékházat és a könyvtárat önmagában is érdemes felkeresni.

Az emlékkiállításához csatlakozik a Kölcsey-ház pincéjében berendezett, s a múlt évben átadott *Az érmelléki szőlőkultúra és bortermelés* című kiállítás. A birtokos udvarházak tartozéka volt a borospince is, ide a rácsos faszerkezetű ajtón keresztül, 22 falépcsőn jutunk le. A 14 méter hosszú pince két szárnyból áll. A lépcsők alján egy káposztáshordót helyeztek el (egy XVIII.

Az álmosdi Kölcsey-emlékház (Tikos Katalin felvétele)

századból való káposztáskövel), mivel ez az ételféleség itt nagy szerepet játszott. Balra a pince rövidebb szárnyában a szüret legfontosabb tárgyi emlékeit láthatjuk: egy Nagylétáról való faprést, szedőkádat szőlőzúzóval, csömöszőlő fával. Egy taposó kád alatt a földben elhelyezett üregben mustos dézsa áll, amelyben a szőlőt kitaposták. A taposókádon egy borzsák áll. A kiskádak mellett puttony, mustmérő dézsa, kármentő, lopótök, és tölgyfa lühu látható, amelyen keresztül a mustot a hordóba töltötték.

A pince hosszabb, jobboldali szárnyában az egyik oldalon tíz különböző

méretű hordó, vele szemben a szőlőtermelésnél és borkészítésnél használatos eszközök és edények láthatók. A kiállítás befejező részében (a kötözés, permetezés, ültetés, bormérés, töltögetés, festés régebbi és újabb eszközeit láthatjuk. A sort a borosüvegek, a kannák, a poharak és a kupák zárják.

A tervek szerint a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet, s a rendező dr. Varga Gyula tudományos főmunkatárs a kiállítást további anyaggal kívánja bővíteni. Igen sikerült gondolat volt a Kőlcsey-emlékház irodalmi, történelmi anyaga mellett a pincemúzeum berendezése és bemutatása.

Dr. Szamosújvári Sándor

A természetvédelemre való nevelés Békéscsabán

Békéscsabán, a Munkácsy Mihály Múzeum, valamint az Ifjúsági- és Úttörő Ház között létrejött kapcsolatot egyik legjelentősebb munkaprogramja a fiatalok természetvédelemre és természettudományos érdeklődésre való nevelése. Feladatunknak érezzük, hogy városunk, megyénk és múzeumunk számára környezet- és természetvédelmi, valamint természettudományos érdeklődésű „törzsgárdát” alakítsunk ki, márpedig erre a fiatalok a legalkalmasabb.

Eddigi programunk a következő volt: 1975 kora tavaszán „Expedíció a Természetbe” címmel tájékoztató jellegű előadásorozatot tartottunk a gyermekek részére. A színes diavetítéssel kísért előadások megyei és hazai vonatkozásúak voltak. Az előadások egy része már a nyári természetvédelmi táborozásra való felkészülést szolgálta.

1975 nyarán — megyénkben először — megszerveztük a természetvédelmi szaktábort. Első alkalommal 20 fővel, egy hétig tartott a táborozás. Sátorláborunkat Bélmegeyer közelében, a tarhosi erdős-parkban állítottuk fel. Célunk a hagyományos nyári úttörőtáborozás és természetvédelmi nevelési célok egybehangolása volt, úgy, hogy a résztvevők áttekinthető kapjanak megynék egy meghatározott tájegységének földrajzi, biológiai és kultúrtörténeti vonatkozásairól.

A tábor résztvevőivel alakítottuk meg később a Természetvédelmi Klub-ot. Ennek működési központja az úttörőház, de rendszeres kapcsolatban van a mú-

zeummal is. Fontos feladatunknak tekintjük, hogy gyerekeink egyre alaposabban megismerjék városunk szűkebb és tágabb környezetét, megszeressék és megtanulják védeni természeti környezetünket. Kötetlen beszélgetések, előadások, vetítések, kirándulások, madarászások, könyvek között és a múzeumi gyűjteményekben való böngészések, a madárodú-telep gondozása — ilyen és hasonló programjaink vannak. Nyáron pedig: újra a sátorozás!

1976. augusztusában Gyula—Városerdőben táboroztunk, a Fekete Kőrös közelében. Munkánk központi programja a terepmegfigyelés elsajátítása és annak gyakorlása volt. Újdonság és régen várt nagyszerű élmény volt a madárgyűrűzés. 12 madárfaj 82 egyedét láttuk el gyűrűvel. Egyszer talán hírt kapunk felőlük...

A környezet- és természetvédelem nemcsak időszerű és fontos téma, de divatos is... Ez önmagában még nem baj, de aki csak divatból foglalkozik a témával, arra hosszú távon nem lehet számítani. A felnövekvő iskolás nemzedékkel kell megszerettetni és megismertetni alapvető környezetünket, a természetet. Aki már gyermekkorukban közel kerülnek a természethez, s egy életre szóló barátságot kötnek vele, azok vigyáznak is majd rá!

Ez pedig — tágabb értelemben — már hazaszeretetet is jelent!

Réthy Zsigmond

Kiváló honismereti szakkörvezetők jutalmazása

Jól tudjuk, hogy a honismereti mozgalom igen jelentős eredményekre hivatkozhat mind a tudománysegítés, mind pedig az ifjúság szocialista hazafias nevelése terén. Azt is tudjuk, hogy az Országos Diáknapok honismereti pályázatain, valamint az Országos Néprajzi és Nyelvtudományi Gyűjtőpályázatok ifjúsági tagozatán kiemelkedő eredményt elért, magas színvonalú pályamunkák sikere mögött mindig ott áll a fiatal gyűjtőket buzdítással, tanáccsal, kritikával segítő szakkörvezető tanár. E pedagógusok legjobbjai nemcsak szakkörük, iskolájuk szűkebb körére hatnak, hanem módszertani eredményeikkel, konferenciákon, továbbképző tanfolyamokon és táborozásokon továbbadott tapasztalataikkal egész mozgalmunkat gazdagítják.

Az országos tanácskozások „szabad fórum”-ain nemegyszer esett már szó a szakköralapítást és a zavartalan szakköri munkát gátló nehézségekről, de kevés szó esett azokról, akik e nehézségek között is, fáradságot nem kímélve, éveken, évtizedeken keresztül végeztek és végzik igen eredményes, de egyúttal áldozatot is követelő nevelő munkájukat. Ennek az eléggé meg nem becsülhető tevékenységnek erkölcsi elismerését, szerény anyagi honorálását szolgálja a honismereti szakkörvezető pedagógusok: kiváló munkát végzett középfokú és általános iskolai tanárok két évenként ismétlődő jutalmazása.

1976. november 16-án, a Magyar Tudományos Akadémia székházának elnöki tanácstermében ünnepélyes keretek között került sor az idei jutalmak átadására. Gönczi Zsuzsa, a KISZ KB Középfokú és Szakmunkástanuló Osztályának munkatársa köszöntötte a megjelenteket, majd dr. Ortutay Gyula akadémikus, a Hazafias Népfőiskolai Országos Tanácsának alelnöke adta át a jutalmakat annak a tizennyolc szakkörvezetőnek, akik a legutóbbi jutalmazás óta eltelt két esztendőben, a honismereti munka helytörténeti-munkásmozgalmi, illetőleg néprajzi-nyelvtudományi ágazatában kiemelkedő eredményt értek el.

A jutalmak átnyújtásakor elhangzott tömör indokolásból kitűnt, milyen sokoldalú tudománysegítő, nevelő és közművelődési tevékenységet fejtettek ki a kiváló honismereti szakkörvezetők. Ugyanis nemcsak az Országos Diáknapok honismereti pályázatain elért kiemelkedő eredmények estek latba a jutalmazottak rangsorolásánál (a jutalmazás három fokozatához 3000, 2000, illetve 1000 Ft pénzjutalom jár), hanem hallhattunk a példamutatóan nevelő értékű iskolatörténeti gyűjtésről, a nagyközönség figyelmét is felkeltő iskolamúzeum létesítéséről, archivális gyűjteményről, mely magában foglalja egy kerület történetének és irodalmi hagyományainak dokumentumait, az egész iskola tanulóifjúságát mozgósító hasznos kezdeményezésekről (kiállítások, pályázatok, vetélkedők, tanulmányi kirándulások, diákújságok stb.), a gyűjtőművelődés népszerűsítéséről és a népi játékok dramatikus feldolgozásának nagyszerű bemutatásáról, a szakkörvezető pedagógusoknak a középfokú tanulmányi versenyre készülő diákok felkészítésében vállalt szerepéről, a gyűjtőmunka eredményeit közlévével színvonalas szakköri kiadványokról, s mindezek mellett a kitüntetetteknek a honismereti munkával összefüggő, értékes egyéni tudományos publikációiról, pedagógiai módszertani tanulmányairól. Elmondhatjuk, hogy a bensőséges jutalmazási ünnepség résztvevői egyúttal képet kaphattak a honismereti munka pedagógiai jelentőségéről, sokoldalúságáról, a mozgalom állandó megújulását biztosító új és új kezdeményezésekről is.

Az 1976. évi jutalmazottak

I. fokozat: Gyapay Gábor dr, tanár, Budapest, Fazekas Mihály Gimnázium, Nagy Géza általános iskolai tanár, Karcsa, Szabó László igazgató, Szentgotthárd, Vörösmarty Mihály Gimnázium.

II. fokozat: Bene Gyuláné tanár, Dunaújváros, 316. sz. Ipari Szakmunkásképző Iskola, Czako György ny. tanár, Salgótarján, Madách Imre Gimnázium, Mádlai Gyula dr, tanár, Miskolc, Földes Ferenc Gimnázium, Mikulási Béla tanár, szakfelügyelő, Ocsa, Bolyai János Gimnázium.

III. fokozat: Bay Péter dr, tanár, Eger, Dobó István Gimnázium, Békefi Antalné dr. általános iskolai tanár, Szombathely, Petőfi Sándor utcai általános iskola, Hajdú István tanár, Sárospatak, Rákóczi Gimnázium, Győri Gáspár tanár, Budapest, Tán-

csics Mihály Gimnázium, Huszár János általános iskolai vezető szakfelügyelő, Pápa, Irányi István tanár, Mezőberény, Petőfi Sándor Gimnázium, Kövesdi Tíborné általános iskolai tanár, Mesztegnyő, Mike Györgyi általános iskolai tanár, Lábod, Szilágyi Sándorné általános iskolai tanár, Makó, Farkas Imre utcai Általános Iskola, Tóth Jánosné, általános iskolai tanár, Szentes, Köztársaság téri Általános Iskola.

Az 1972. évi jutalmazásról a Honismereti Híradó 1973. 1—2. sz. 86. oldalán, az 1974. évről u. o. és az 1974. évi 5. sz. 38. oldalán közölt beszámolót.

Mozgalomtörténeti dokumentumként közreadjuk a két korábbi jutalmazás ki-tüntetettjeinek névsorát is.

1968.

I. fokozat: Csoma Lajosné, a budapesti 27. sz. Szakmunkásképző Intézet tanára, Németh Olivér dr., a szegedi Vedres István Építőipari Technikum tanára, Ördög Ferenc dr., a nagykanizsai Landler Jenő Gimnázium tanára, Takács László, a battonyai Mikos Kelemen Gimnázium igazgatóhelyettese.

II. fokozat: Farkas József, a mátészalkai Baros László Mezőgazdasági Technikum tanára, Gyapay Gábor dr., a budapesti Martos Flóra Gimnázium tanára, Klémens Béláné, a budapesti 12. sz. Szakmunkásképző Intézet tanára, Kuczy Károly, a kalocsai I. István Gimnázium tanára, Rettegi Istvánné, a püspökladányi Karács Ferenc Gimnázium ny. tanára, Timaffy László dr., a győri Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet tanára, Virág Ferenc dr., a budapesti Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium tanára.

III. fokozat: Balázs Sándor, a debreceni Dienes András Gimnázium tanára, Juhász Imre dr., a hajdúszoboszlói Hógyes Endre Gimnázium tanára, Fekete Antalné dr., a békéscsabai Kulich Gyula Szakmunkásképző Intézet tanára, Leblanc Zsoltné, a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium tanára, Majoros Ibolya, a kőszegi Mezőgazdasági Technikum és Szakközépiskola tanára, Madai Gyula, a miskolci Földes Ferenc Gimnázium tanára, Pelle Béláné dr., az egri Alpári Gyula Közgazdasági Szakközépiskola tanára, Pókos Ferenc, a csurgói Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium tanára, Takács Gizella, a mosonmagyaróvári Kossuth Lajos Gimnázium tanára, Terge Lajosné, a polgári József Attila Gimnázium tanára, Zupkó Béla, a mezőkövesdi I. László Gimnázium és Kollégium tanára.

1970.

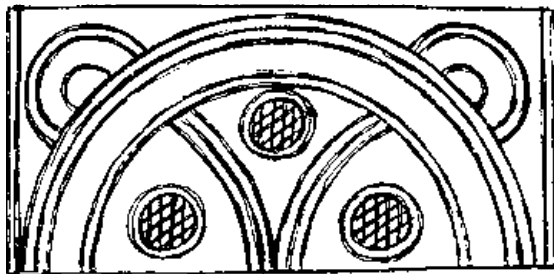
I. fokozat: Timaffy László dr., Győr.

II. fokozat: Fekete Antalné dr., Békéscsaba, Kovács Dániel, a sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Gimnázium tanára, Kuczy Károly, a kalocsai Leblanc Zsoltné Salgótarján, Nagy Géza Karcsa, Pap Miklós, a tokaji Általános Iskola tanára, Pelle Béláné dr., az egri Szilágyi Erzsébet Gimnázium tanára, Terge Lajosné Polgár.

III. fokozat: Ág Gábor, a zalalövői Általános Iskola tanára, Bartha László, a miskolci I. sz. Szakközépiskola tanára, Bartha Magdolna, a debreceni Csokonai Vitéz Mihály Szakmunkásképző Intézet tanára, Debiczky István, a pécsi Pollach Mihály Építőipari Technikum igazgatója, Dobosy László, az ozdi Gábor Aron Szakmunkásképző Intézet tanára, Fehér Zoltán, a bátyai Általános Iskola tanára, Jávor István, a budapesti Lékal János Szakmunkástanuló Kollégium tanára, Heitai Miklós dr., a gödöllői Általános Iskola tanára, Kovács Józsefné dr., a ráckevei Ady Endre Gimnázium tanára, Majsai Károly, a szalkszentmártoni Általános Iskola tanára, Lovász György, a szarvasi Vajda Péter Gimnázium tanára, Poór János dr., a hajdúböszörményi Bocskai István Gimnázium tanára, Szamosújvári Sándor, a debreceni Általános Iskola tanára, Szigethy György, az apátfalvai Általános Iskola tanára, Takács Gyula, a keszthelyi Mezőgazdasági Technikum és Szakközépiskola tanára, Tar Imréné, a soproni Martos Flóra Gimnázium tanára, Tóth Imréné, a nyíregyházi Kertészeti Technikum és Főiskola tanára, Tungli Gyula, a pápai Türr István Gimnázium tanára, Végh Endre dr., a budapesti Arany János Szakmunkásképző Intézet tanára.

Az idei jutalmazást a Magyar Tudományos Akadémia, a Pedagógusok Szakszervezete, a KISZ Központi Bizottsága és a Magyar Úttörők Szövetsége Országos Elnökségének megértő támogatása tette lehetővé.

M. P.

Sipos Gyulától búcsúzunk¹

A szűkebb haza, a szülőföld, a kortársak, az ottani barátok és a Hazafias Népfront nevében búcsúzom Sipos Gyulától, a földitől.

Búcsúzom annak a tájnak nevében, mely magában foglalja a bölcsőt ringató Túskepusztát; melyben ott vannak egy letűnt világ emlékeiként, de a ma boldogabb és emberibb emberré vált lakóinak munkahelyet és otthont adó puszták: Inám, Alsóhetény, Szentiván, Rakó, Fészerlak. E tájnak 35—40 évvel ezelőtti élete, sorsa adott indítást a Kaposvárott szárnyát bontó költőnek, a földosztónak, a nemzetgyűlési képviselőnek és az országot, világot bejáró újságírónak.

Utolsó üdvözlését hozom annak a tájnak, amelynek szeretetére hivatkozva őt esztendővel ezelőtt úgy vallott, példát mutatva sokaknak: „Aki egy tájat, várost vagy akár egy utcát nem érez szívéhez közelinek, annak hazaszeretete is csak általános szólamú, gyökér nélküli.”

Az ő hazaszeretete a szülőföld, az otthoni táj révén olyan mélyen gyökerezett, hogy életre szóló kötődést, elkötelezettséget, irányt és programot adott számára: tenni a pusztáért, a falusi emberért, a földművelőért. Nem lehet feladatam az írói—költői munkásság értékelése vagy méltatása. Ez másutt és mások feladata, s — úgy vélem — kötelessége is. De egyet mondhatok: Sipos Gyula életén és munkásságán, különböző megnyilatkozásain, irodalmi alkotá-

sain végigvonul és egybekapcsolódik az otthon, a szülőföld, a parasztság, a munkásember szeretete és az egész nemzet felemelkedésének ügye. Bizvást írhatta:

Szeret engem a világ,
tudja én is szeretem,
Így járom hát útjait:
Bizalomtól részegen.

Tudták, érezték mindenütt, hogy szereti az embereket és igyekszik hittel, tüsszel és mély meggyőződéssel tenni is értük. Ez hatotta át egész tevékenységét, ez érződött az alig egy évvel ezelőtt, Kaposvárott tartott pusztai tanácskozáson való részvételénél is, amikor mély gondolatokkal, önmagában mintegy szintetizálva hallgatta a ma problémáit, s a jövőt formáló elgondolásokat. Mert újságírói, költői, politikai tevékenységében ő mindig figyelemmel kísérte a nép életével foglalkozó országos, megyei vagy helyi programokat, elgondolásokat.

Fáj az örökre való elválás, fájdalmas a korai búcsú. De vigaszt adhat számunkra a viszonylag rövid élet bizonyossága, mert igyekezett lámpás lenni és világítani a népünk felemelkedését szolgáló úton.

Búcsúzom tőled Sipos Gyula, Te jó barát, a somogyi—tolnai táj lakói és a Hazafias Népfront nevében. Emléked tisztán áll előttünk és őszinte, igaz szeretettel megőrizzük.

Varga Károly

Sipos Gyula

Dolgozni kell és énekelni

Ahogy belélegzem hazámat,
frissül a vér, könnyül a bánat.
Baráti karok megölelnek,
szívem körül a fagy fölenged.
Én minden embert megsirattam
a kitárt-karú halottakban,
szememre könnyes pára szállott
és már nem láttam a világot,
a Göncölt, mely évezredekre
egy-utat jelölt az egekre,
felhők futó nyárait, melyek
lehullanak s újjászületnek.
Ő, az örök-erejű élet
új rügyeket bontva föléled!
Mesék hőse, kisebbik gyermek,
kit kemencébe bevetettek,

aki ön-húsával táplálja
a griffet, hogy csak szálljon szállva,
kit törbeccalt gonosz varázslat,
kit ezer ízre széjjelvágtak,
ki tegnap félholt volt, merő seb
s mára ezerszer szebb, erősebb:
a nép, a nép mutatja meg
mindig, mit tegyünk, mit tegyek.
A magok csirázva kikelnek,
édesanyák kenyeret szelnek,
a gépek zümmögnek a gyárban,
a tűzhelyeken új parázs van.
Élned kell! Gyereket nevelni
és dolgozni és énekelni.
Ahogy belélegzem hazámat,
frissül a vér, múlik a bánat.

¹ Elhangzott Budapesten a Farkasréti temetőben, 1976. szeptember 8-án, a költő temetésén.

BODOR GYÖRGY HALÁLÁRA¹

Szomorú szívvel, bús lélekkel búcsú-zunk Tőled, drága emlékü Bodor György. Búcsúnkkal köszönetünket es fogadd a 14 000 székely pártfogásáért. A bukovinai székelyeket az áldatlan em-lékü háború hajléktalanná tette, az or-szágutak telve voltak a menekülő búj-dosókkal. Sírás, keserűség volt az éle-tünk. Mi lesz velünk? Bódorogtunk szerte az országban, vajon lesz-e még valaha otthonunk? Seholy nem találtunk vigasztalást.

Megismétlődött rajtunk a Madéfalvi veszedelem!

Ebben a szomorú sorsunkban jöttél segítségünkre Te, s könnyeinket letö-rölve hajlékot adtál a bújdosóknak. A Jóisten áldjon és jutalmazzon meg jó-ságodért.

Nem volt könnyű véghezvinned amit elkezdted, de Te vállaltál minden ne-hézséget. Sok támadás ért, de a testvéri érzés nem engedte, hogy félbe hagy-d munkádat. A sok akadály ellenére meg-valósítottad segítő szándékodat. Ezért áldjuk emlékedet, s hálával gondol-nak Rád még az unokáink is.

Mi pedig, búcsúzó tisztelőid, békés nyugodalmat kérünk számodra.

Gáspár Simon Antal

¹ Dr. Bodor György a II. világháborút követő években kormánybiztosként irányította a buko-vinai székelyek magyarországi letelepítését.

A Völgységi Telepesek Központi Szövetkezetének választmánya. Bonyhád, 1948.
(Bodor György, az első sorban balról a negyedik.)

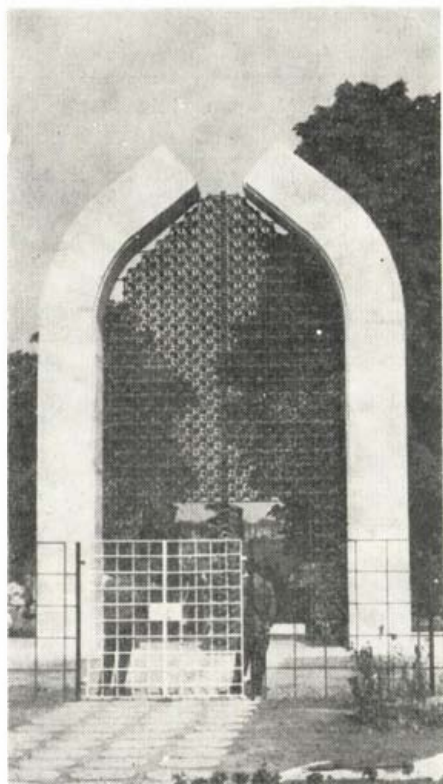
Megemlékezések a mohácsi csata 450. évfordulóján

Néhány napon át Mohácsra figyelt az ország. Újra érkezett augusztus 29-e, »Keresztelő Szent János fővétele ünnepe« — ahogy *Brodarics István* kancellár nevezte történeti emlékiratában azt a napot, melyen elbukott a középkori Magyarország.

A mohácsi tragédiáról kegyetlenül pontos képünk van. *Brodarics István*, a humanista kancellár, már a tragikus

gyásznapot követő évben kiadta Krakóban *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz verissima descriptio* azaz magyarsággal: Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról című művét. Tollát a valóság szigorú tisztelete, az élmények ismerete vezette, és bizonyára az indulat is, hiszen *Johannes Cuspinianus* bécsi tudós azzal rágalmazta a magyarokat, hogy gyáván cserbenhagyták a csatatéren királyukat és társaikat. Azokról állította ezt a híres budai könyvtárt, a Bibliotheca Corvinianát is megkárosító szónok: »akik majdnem mindnyájan ott feküdtek azon a mezőn, amelyen a király feküdt, s halálukkal bizonyították, mily közel voltak királyukhoz, s mennyire szerették hazájukat«.

Az ütközet évfordulóján Mohácsra találkozott a magyar történelemszövetség. A Magyar Történelmi Társulat vándorgyűlésén *Szakály Ferenc* előadása világított arra, hogy a mohácsi gyásznap nem egyszerre ránkzuhant szerencsétlenség volt, hanem az 1365. és 1526. között zajló török—magyar küzdelmek szomorú végeredménye. *Káldy-Nagy Gyula* azt fejtette ki, hogyan alakult ki *II. Szulejmán* szultán hadserege, majd újabb két előadás elemezte a Mohács előtti magyar állam belpolitikai és külpolitikai helyzetét (*Kubinyi András*, *Kosáry Domokos*). Élénk figyelem kísérte *Perjes Géza* fejtegetését a mohácsi csata lefolyásáról. *Barta Gábor* reális képet rajzolt az uralkodó osztály politikai és katonai törekvéseiről a mohácsi csata és Buda eleste közötti időszakból. A korszak szakemberei a komplex elemzés igényével mutattak rá számos társulói kérdésre. *Rácz Gyula* a Habsburg Birodalom politikai és katonai törekvéseit összegezte, fontos kérdést boncolt *Ruzsás Lajos* is, a magyar közvélemény

A mohácsi emlékhely bronzkapuja
(Dobos László felv.)

Ortutay Gyula akadémikus ünnepi beszédét tartja

útkeresését Mohács után. A mohácsi csatátér régészeti kutatásának története (Marosi Endre) és egy kevésbé ismert, újabb kutatási terület — Perzsia és a Nyugat Mohács időszakában (Tardy Lajos — tették teljessé a képet. A Magyar Történelmi Társulat vándorgyűlését különösen hitelessé formálta az előadások vitajellege, a szakemberek hangot adtak eltérő nézeteiknek is.

A TIT Baranya megyei Szervezete már évek óta készült arra, hogy az évfordulóra emlékülést rendez. A tudományos emlékülésen hárman adtak elő. Benda Kálmán a magyar Mohács-kép történeti változásait választotta témájának. Tomorítól, a »büszke vezér«-től, kit a romantika egymagában tett felelőssé, Petőfi Mohács-képén át vezette a szemléletváltozást jelenünkig. Kovács József László előadása a Nyugat XVI—XVII. századi Magyarország-képét, látásmódját követte újságlevelek, követi jelentések, fogolynaplók, útleírások nyomán. Bernáth János, a Pécsi Tanárképző Főiskola adjunktusa a mohácsi csata általános iskolai tanítását elemezte az 1948. óta megjelent tankönyvek nyomán.

Az események gyorsult ütemben perregtek. Alig ért véget az ülészak, a résztvevők siettek a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeumba, ahol Füle Ferenc,

a Nemzeti Múzeum főigazgatója a Mohácsi csata története c. kiállítást nyitotta meg. Déli verőfényben úszott a város. Alig fértünk be a múzeum két termébe, ahol megdöbbenő fotókat láttunk az előkerült tömegsírokról. Az egyik megható felvétel — a földbeszúrt kardról — a múlt hónapokban járta be a magyar sajtót.

A kiállítás megtekintése után vendéglátóinkkal a még meg sem nyílt mohácsi Történelmi Emlékhelyre indultunk. Szép László TIT szakosztály-titkárral és Andrásfalvy Bertalan néprajzkutatóval érkezünk a várostól hat kilométerre fekvő, ún. Sátorhelyre. A hét és fél hektáros területet az Országos Természetvédelmi Hivatal védetté nyilvánította, s milyen jelképes az is, hogy a szükséges tizenhét millió forintot harmincnégy szerv teremtette elő.

A Történelmi Emlékhely avatására 3000-an érkeztek, még a határon túlról is. Megkondult a csatateri emlékharang, elhangzott a Himnusz és Kisfaludy Károly Mohácsa idézte a 450 évvel ezelőtti napot. »Emlékezni jöttünk Mohácsra, nem ünnepelni« — kezdte beszédét dr. Ortutay Gyula, akadémikus, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának alelnöke. »A magyar nemzeti tudat Mohács nevét úgy őrzi, mint az egyik

legsúlyosabb gyásznapét. Nem is lenne hát illendő semmi fényeskedő ünnepség, hanem a megilletődött, nehéz gyász komolysága.« Megszívlelendő igazságokra figyelmeztetett Ortutay Gyula nemzeti történelmünket átfogó emlékbeszéde. A magyar paraszti szohagyomány, a nép költészete nem őrizte meg Mohács gyászos emlékezetét. Pedig a tatárdúlásról, a török veszedelmekről nagyszámú ének népi hagyomány emlékszik meg. Még a »Több is veszett Mohácsnál!« szólásunk eredete is irodalmi. Ortutay — indokoltan — *Arany János* okfejtését fogadja el, aki úgy tartotta, hogy a nép a mohácsi csatában csak dologként — latin szóval res-ként — vehetett részt, azért is olyan sovány az emlékezete. A népi emlékezet azokat az eseményeket őrzi hűségesen, melynek maga is tevékeny, felelős részese lehet. Ezért eleven az urakat megregulázó Mátyás emlékezete, 1848—49, Kossuth Lajos alakja is elevenen él történeti mondánkban, akárcsak 1919 rövid hónapjainak emléke. Ahol a nép alkotó részessé válik, »egyszerre megörzi azt az időt, felfénylik az a kor dalaiban, mondáiban«. A beszéd utalt továbbá arra, hogy a honismereti mozgalom falukrónikái, üzemtörténetei sokezer lapon gyűjtötték össze az eltelt harminc év emlékeit, melyeken »maga a munkásosztály, a parasztság emlékezik«. A záró mondatok Mohács néhány tanulságát világították meg. Az

uralkodó osztály felelősségére hivatkozott a szónok, továbbá arra, hogy »a személyi kiváltság előtt van a kisebb-nagyobb közösség, az egész nemzet érdeke«. Korunk eredménye, a szocialista építés országot formáló munkája — ezért Mohácsra komoly gyássszal, felelősséggel gondolunk. Amit Mohácsból, a nemzeti múltból tanulhattunk, azt megtanultuk. »Felelős vezetés, felelős testvéri szövetségben dolgozó osztályok, meghatározott központi nemzeti célok jellemzik hazánk mai történetét.« — így zárult Ortutay Gyula széles ívű beszéde.

Idejövők, áhítattal lépjetek e helyre! Nem tudom, hány ór vigyáz majd a kertre, de ne akadjon egyetlen látogató sem, aki nevével, késsel, ceruzával megsértené e hely szépségét! Hiszen olyan szépen, olyan meghatóan áll ma előttünk. Vigyázzunk rá!

Visszafelé menet a mohácsi csatátér kápolnáját nézem, s arra gondolok, hogy a jövő halaszthatatlan feladata lenne az is, hogy kiemeljük és restauráltsan a sírkert hangulatába illő — a sírkert mellé épített — **klállító terembe helyezzük a soproni Dorfmeister István (1729—1797) két nagyméretű mohácsi csataképét.** Az 1787-re készült két nagyméretű csatakép ma sérültsen, megbarnulva várja a restaurátor gyógyító ecsetjét. A helyreállított képek arról beszélnek, hogy a nép szívében mindig élt a hősök emléke.

Kovács József László

Nemzetközi Pável Ágoston emlékülés Szombathelyen

A Vasi Szemle szerkesztő bizottsága, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola és a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár közös rendezésében dr. Pável Ágoston egyetemi magántanár halála 30. évfordulója alkalmából, 1976. április hó 23-án tudományos ülésen emlékeztek meg Szombathelyen a haladó szellemű tudosról, aki a két világháború között igen eredményes, sokoldalú munkásságot folytatott Vas megyében. Egyformán kiváló volt mint szláv nyelvész, író és műfordító, tanár, könyvtáros, folyóirat szerkesztő, etnográfus, muzeológus és helytörténész. Lelkes szószólója a két szomszéd nép, a magyarok és a szlovének kulturális kapcsolatai kiépítése, elmélyítése ügyének.

A nemzetközi tudományos emlékülésre a Szlovén Szocialista Köztársaságból több személy érkezett Janko Plemenuc, a Maribori Pedagógiai Akadémia dékánhelyettese és Karel Sukič, a muraszombati tanács elnöke vezetésével.

Vámos József, a Vas megyei tanács elnökhelyettese megnyitó előadásában kiemelte Pável dr. érdemeit a megyei kulturális élet fellendítése és a két nép kölcsönös megismerése terén, majd

hangsúlyozta, hogy a páveli örökség szellemében kell a két szocialista ország közötti kapcsolatokat tovább erősíteni.

Dr. Horváth Ferenc levéltárigazgató, a Vasi Szemle főszerkesztője bevezető előadásában azokat a nehézségeket ismertette, amiket leküzdve, emberi magatartásával és meg nem alkuvó kitartással oly eredményesen szolgálta népünket, kultúránkat, s az eladdig elhanyagolt magyar—szlovén kapcsolatok megvalósítását. Joze Filo Pável Ágoston nyelvészeti, fordítói és kulturaközvetítő munkásságát elemelte. Rámutatott a Pável Ágoston előtti szlovén—magyar kulturális kapcsolatok hiányosságaira, összevetve e téren általa kifejtett tevékenységgel, amivel megalapozta a két nép időtálló őszinte barátságát. A következő előadást H. Tóth Imre szegedi tudományos munkatárs tartotta Pável a filológus címmel.

Pável Ágoston lakóházánál tartott koszorúzási ünnepség után három korreferrátum hangzott még el. Joze Törnar szerkesztő a muraszombati kiadó Pávelkiadványait ismertette, dr. Kiss Gyula főiskolai docens a páveli életmű időszeregről, Takács Miklós könyvtárigazgató pedig Pável Ágoston könyvtárosi örökségéről és a mai magyar—szlovén könyvtári kapcsolatokról beszélt. A nagy érdeklődés mellett megtartott tudományos emlékülésen elhangzott előadások a Vasi Szemle 1976. évi 3. számában is közlésre kerülnek, s így a folyóirat széles körben ismerteti a kiváló tudosról szóló megemlékezések teljes anyagát.

Vas megyében Pável Ágoston volt az első, aki a honismereti tevékenység jelentőségét felismerte, s mint az 1933-ban elindított Vasi Szemlének (későbbi nevén Dunántúli Szemle) haláláig főszerkesztője, folyóiratát e kutatások szolgálatába állította. Ezzel kapcsolatban írta a bevezető számban: »Szemlénk ... célja: *Vas vármegye helytörténetének szolgálata a legtágabb értelemben.*«

Már az első évben Tulipános láda címmel rovatot nyitott folyóiratában a népi hagyományok gyűjtésére. »Itt van a Nép! — írja. — Ezer éve itt van és mi még mindig nem ismerjük eléggé. Életét nem érezzük a magunk életének, gyökereit a magunk éltető gyökereinek, problémáit a magunk problémáinak, értékeit a magunk kincseseisének. Milyen irtózatossá vád dörömből a költő kemény szavában: ezer esztendőnek kell

elmúlnia, amíg a Nép megérkezett... A Vasi Szemle lehetőségei igen szerények. Mégis, hogy ezen lehetőségek határain belül se érhesen bennünket a kötelességmúltság vádjá — eléteszük tulipántos ládánkat és szép apránként belegyűjtögetjük magunknak, másoknak, mindenkinek gyönyörűségére és okulására... A nép közé való elegedés nem leszálást, hanem leegyetemesebb, legörökebb értékbe való bekapcsolódást, a legbecsületesebb önszeretetet jelenti.» És megindult a gyűjtés, a publikálás, s évek során hatalmas anyag gyűlt a »ládában«. De a többi rovat: a *Rög és lélek*, a *köszegi múzeum közleményei*, az *Asztag*, a *Kalácsa*, az *Órség*, a *Pörgye* és a *Krónika* rendkívül értékes közleményei is igen sok helytörténeti, honismereti adatot tartalmaznak a megyéből, majd a Dunántúl egyéb területről is. A Szemle munkatársai között falusi tanítók, egyetemi tanárok és a különböző szaktudományok más művelői szerepeltek. A folyóiratban ott találjuk Pável értékes írásait is. Ilyen többek között a sok eredeti fotóval illusztrált »Órségi képek« c. tanulmánya, melyből a kiváló néprajzi szakemberre ismerünk.

Pável Ágoston gyűjtést indított a Vas megyében született vagy ott működött

neves személyek emlékének megörökítésére. Így került sor *Széchényi István*, *Szelestey László* emléktáblájának, *Magyar László* emlékművének és *Gáyer Gyula* szobrának felállítására. Mindezekkel, s a Vasi (Dunántúli) Szemle folyóirattal és annak kiadásában megjelent füzetekkel, könyvekkel igen nagy szolgálatot tett a helytörténeti kutatók érdekében. Az utóbbi sorozat 216. számaként jelent meg *Babos Lajossal* közösen írt, a sárvárvidéki körjegyzőség története c. 288 oldalas pompás monográfiája, amely mintául szolgáló elindítója a Vas megyei falumonográfiáknak.

Az 1976. esztendő egyben születésének 80. évfordulója. E kettő megemlékezés alkalmából Vas megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága vasikos könyvben kiadta Pável Ágoston válogatott tanulmányait, cikkeit. A négy részre osztott kötet Pável nyelv- és irodalomtudományi tanulmányaiból, néprajzi írásából, magyar—délszláv kapcsolatait és Vas megye kultúráját szolgáló cikkeiből tartalmaz válogatást. A szép kiállítású kötetet életrajzi tájékoztató, valamint szlovén és német nyelvű összefoglaló egészíti ki.

Csaba József

A VIII. ORSZÁGOS GYŰJTŐTALÁLKOZÓ ELEMÉ

Az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárású Gyűjtők VIII. Országos Találkozóját előreláthatóan 1977. június 21—24-e között rendezi meg a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság — a Néprajzi Múzeum, az Országos Szabadérl Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet, az MTA Néprajzi Kutató Csoportja, a Hazafias Népfőnt, a KISZ Központi Bizottsága és a helyi házigazdák: Vas megye Tanácsa és Kőszeg város tanácsa támogatásával. A Gyűjtőtálálkozó színhelye a történelmi levegőű, szép környékű kisváros, KŐSZEG.

Az ország legkiválóbb önkéntes gyűjtői cserélhetik ki itt tapasztalataikat egymással, valamint a gyűjtőmunkát segítő kiváló etnográfus és nyelvész szakemberekkel, meg a mozgalmat patronáló intézmények, szervezetek képviselőivel. A cél ezúttal is a legutóbbi Gyűjtőtálálkozó óta eltelt időszak eredményeinek, problémáinak áttekintése, a szakmai-módszertani elmélyülés segítése, az időszerű feladatok és a jó helyi kezdeményezések megismerése.

Az ünnepélyes megnyitón — a támogató intézmények képviselőinek felszólalásai mellett — elhangzik néhány, tematikai és módszertani tekintetben irányt mutató rövid előadás, melyet neves szakemberek tartá-

nak. (Így az Országos Szabadérl Néprajzi Múzeum épületeinek berendezését segítő szervezett tárggyűjtésről, továbbá a parasztnéletrajz- és paraszteletrajzírásról.) Ekkor történik meg a legkiválóbb önkéntes gyűjtők kitüntetésére alapított SEBASTYEN GYULA EMLÉKFRMEEK idei kiosztása is.

A félnapos munkáléseken most is kiváló önkéntes gyűjtők lesznek az előadók, a neves szakemberek a korreferensek. A munkálések ankétszerűen foglalkoznak egy-egy olyan fontos és időszerű kutatási témával, amelyek művelésében az önkéntes gyűjtők kiemelkedő eredményeket értek el. Ilyen lesz a MONDAKUTATÁS, A TEMETŐ-ES FEJFAKUTATÁS, VALAMINT A HAGYOMÁNYOS PARASZTI GAZDÁLKODÁS ISMERETANYAGÁNAK ÉS SZOKINCSENEK ORSZÁGOS SZÁMBAVETELÉRE IRÁNYULÓ ATLASZMUNKA.

Most is lesz „szabad fórum” az időszerű mozgalmi kérdések megvitatására, tanulmányi kirándulás a környék táji, néprajzi és történelmi nevezetességeinek megtekintésére, valamint kísérőprogramként városnézés, kiállítás, műsoros folklór est stb.

A résztvevők tervezett létszáma 200—250 fő. Költségeiket általában a kiküldő megyék, városok, intézmények fedezik. Lehetőség az önköltségen történő részvételt is. A kiküldő szervek és a meghívandók részletesebb tájékoztatására még sokszorosított tájékoztató, jelentkezési felhívás, majd nyomtatott meghívó (program) is jelenik meg.

A Hazafias Népfront Vásárosnaményi Honismereti Munkaközösségének tevékenysége

(1972—1975)

1. A munkaközösség, mint a Hazafias Népfront vásárosnaményi Elnökségének koordinációs társadalmi bizottsága működött a beszámoló éveiben. Mint ilyen:

— koordinálta és munkájába bevonta azokat, akiknek a szocialista nemzeti tudat, a hazafiság és az internacionalizmusra nevelés és terjesztés szívégyük volt. (Igy megtaláljuk a munkaközösségben a járási intézmények vezetőit, a művelődési központ, a könyvtár, a múzeum, a járási hivatal művelődésügyi osztálya, a Felső-Tisza vidéki Intézőbizottság, a középiskolák és az általános iskolák képviselőit, az üzemek honismeret iránt érdeklődő dolgozóit és az egyéni gyűjtőket.);

— rendezvényekkel, kiadványokkal és kirándulásokkal erősítette a szülőföldhöz, a tájegységhez való kötődést;

— összefogta a kollektívákat és az egyéni kedvtelésből a honismeret bármely ágát művelő egyéni gyűjtőket, kutatókat, természetbarátokat stb.

2. A munkaközösségnek az volt a célja, hogy a vásárosnaményi járásban a HNF segítségével mozgalommá tegye a honismereti tevékenységet és erre lehetőséget adjon valamennyi társadalmi erőnek, minden személynek, aki ennek érdekében szabad idejéből a társadalom javára kíván tenni valamit. Ezt a célt szolgálta a munkaközösség évenként elkészített munkaprogramja, amelyet munkaértekezleteinken minden évben rendszeresen megvitattunk. Munkatervünk is rögzítette, hogy a célok megvalósítása több éven át tartó tevékenységet igényel.

3. Feladataink végrehajtásának részletezése.

A munkaközösség egy tagja minden évben részt vett a megyei és az országos honismereti rendezvényeken, mint a nyíregyházi Honismereti Akadémián, továbbá a KISZ honismereti nyári táboraiba is küldtünk — a szakkört fenntartók, a középiskola és művelődési központ — költségén 2-2 fiatalat Zalaegerszegre, Mosonmagyaróvárra, Debrecenbe, Makóra, és 1973 nyarán a gergelyiugodnyai Tisza-parton megrendezett Országos Honismereti Diáktábor munkájában munkaközösségünk több tagja aktívan és közvetlenül is részt vett.

A megyei rendezvények sorában többször is szerepelt a vajai nyári tábor, és a Vajai Múzeumban több alkalommal is sor került tudományos vándorgyűlésre, ahol képviseltük magunkat. Munkaközösségünk nevében küldöttség vett részt a fehérgyarmati Kölcsy tudományos vándorgyűlésen, megkoszorúzta Kölcsy szobrát. Részt vettünk a felszabadulási tudományos ülésen, Nyíregyházán.

Szorgalmaztuk, hogy a különböző szervek, vállalatok és intézmények szervezzenek „honismerő” kirándulásokat: Szatmárcseke, Tiszabecs, Matolcs stb. útvonalon, majd a Monoki Kossuth házhoz, valamint Sárospatakra több alkalommal is mentek kirándulók, akiknek segítettünk a hazaszeretetre nevelést szolgáló programok kialakítását (pl. járási hivatal szakszervezeti bizottsága, pedagógus szakszervezet, KISZ, általános iskolások és középiskolai tanulók számára több alkalommal is).

Több kiadvány jelent meg az elmúlt négy évben, melyeknek szerzőit munkabizottsági ülésen köszöntöttük és — a szerzői díjakon és pályadíjakon kívül — a HNF nevében emléklappal is jutalmaztuk. Pl. A ládagyár tíz éve (Kiss Endre—Antal Miklós), Beregdaróci Krónika (Honismereti szakkör), Népi gyógyítás a Tiszaháton (Kálmán Enikő), Vörös Vándorzászló Vásárosnaményban (Dr. Gyarmathy Zsigmond), Vá-

sárosnaményi község kismonográfiája (Jóó Károly), Nyírmada község kismonográfiája (Nyírmadai községi Népfrentbizottság), Tiszaszalka község kismonográfiája (Községi Népfrentbizottság), Tarpa nagyközség monográfiája (Munkaközösség) stb.

Szép siker, hogy a tarpai Esze Tamás Mg. Tsz híradója ma már rendszeresen megjelenő havilap (a helyi vezetők és személy szerint ifj. Faggyas Jenő tevékenysége nyomán). Kiadta segítségünkkal a Beregdaróc—Beregsurány—Márokpapi Barátság Tsz is az üzemi híradóját. Javasoltuk néhány tsz-nek, hogy pályadíjat nyert termelőszövetkezet-történeti dolgozatot adjon ki, mint Tiszaszalkán Kálmán Sámuelné munkáját.

A nyiregyházi rádió műsorában szerepeltünk és több adásban hívtuk fej történelmi és természeti értékeinkre a figyelmet (Csiszér Árpád, dr. Gyarmathy Zsigmond, Antal György).

Több pályázaton szereztek szép elismerést felnőttek és fiatalok (D. Pethe István, Miklós Elemér, Kecskés István, Óbis Gyula, Szarka László felnőttek stb.; Farago Klára, Némethy Mária és több más fiatal).

Műemlékeink megóvása érdekében több alkalommal tettünk javaslatot az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőségnek (pl. a tarpai száraz malom, amire ennek nyomán 200 000 Ft-ot folyósítottak).

Javasoltuk, hogy Muszka Sándor és Babus Jolán emlékére táblát helyezzenek el. Javaslatainkat a községi tanács, illetve a Múzeumok Igazgatósága elfogadta.

Készen van a *Találkozás Bereggel* c. könyv kézirata, melyben a honismereti munkaközösség néhány tagjának írása, tanulmánya is helyet kapott (Fazekas Gyuláné, dr. Gyarmathy Zsigmond, Antal Miklós). Nyomdába került Babus Jolán kéziratainak hagyatéka is, amit emléktáblájának leleplezésekor adunk ki.

D. Pethe István javaslatára és Bali János munkaközösségi tag közreműködésével — a beregsurányi tanács elnökének készséges támogatásával — jó úton halad a beregsurányi park természetvédelmi rekonstrukciójának az ügye.

A munkaközösség kezdeményezésére, a művelődési otthon, a múzeum és a gimnázium anyagi támogatásával Hajdú István kisfilmet készített több fontos társadalmi ünnepekről: Bajcsy-Zsilinszky Endre tarpai szobrának avatásáról, a beregsurányi béke és barátsági nagygyűlésről, a határország kitüntetéséről. A tarpai tsz és a beregdaróci tsz költségén filmet készítettünk a tsz termelőmunkájáról.

4. A munkaközösség rendszeres tevékenységét — tagjainak aktivitása mellett — nagyrészt elősegítette a HNF járási elnöksége titkára. A munkaközösség számára mindig nyitva állt a Hazafias Népfrent helyisége, vidéki tagjai részére az utazási költségeket, valamint a frissítőket, a telefon, a posta, a papír stb. költségeket mindig megtérítették.

A munkaközösséget dr. Gyarmathy Zsigmond elnök és Antal Miklós titkár fogta össze. Javaslatainkat eljuttattuk az elnökséghez és azok nagyobb része meg is valósult. A munkaközösség az elmúlt négy év alatt évről-évre bővült, esetenként cserélődött tagsága. Helyet adtunk benne fiataloknak, nőknek, üzemek dolgozóinak, nyugdíjasoknak, hivatásosoknak.

Munkánk szellemi termékeit átvette a járási könyvtárban létrehozott helytörténeti gyűjtemény, ahol a kéziratok és a hagyatékok, a MK tagjainak dolgozatai kutatható rendszerben hozzáférhetők.

A járásunk történelmi hagyományai ápolásában kiemelkedő helyet kapott és kap a Rákóczi hagyományok ápolása. Ebben a munkában élen jár a városnaményi Nagyközségi Tanács, a helyi Népfrent elnöksége, a II. Rákóczi Ferenc Gimnázium és annak szakköre.

A naményi gimnázium és a művelődési központ honismereti szakköre sikeresen szerepelt az 1976. évi Rákóczi ünnepek pályázatán. Munkaközösségünk közreműködött a Rákóczi naményi áttelelése és a pátenstörténeti szerepének tisztázásában, s ezzel elősegítette, hogy 1976-ban Vásárosnaményban Rákóczinak szobrot állítsanak. Javasoltuk, hogy a vásárosnaményi Tisza híd — Rákóczi és Esze Tamás seregeinek áttelelési helyét — emléktáblával lássák el; a HNF járási elnöksége tegyen előterjesztést az illetékes miniszternek, hogy a híd kapja meg a II. Rákóczi Ferenc nevet; erről márványtáblát helyezünk el a HNF honismereti munkaközösségének nevében, 1976. március 27-én, kapcsolódva a Forradalmi Ifjúsági Napokhoz.

Antal Miklós — dr. Gyarmathy Zsigmond

1 A kézirát leadása óta dr. Gyarmathy Zsigmondot a megyei levéltár igazgatójává nevezték ki és Antal Miklós lett a munkaközösség elnöke. (Szerk.)

Múzeumbarát körök Komárom megyében

Az elmúlt években Komárom megye minden városában megalakultak a múzeumbarát körök, melyek — Oroszlány kivételével — a múzeumok mellett működnek. Minden múzeumbarát kört múzeológus irányít.

A körök egységes alapszabály szerint működnek, tagjai igazolvánnyal rendelkeznek, személyenként tagdíjat is fizetnek. Ennek fejében ingyenes múzeumi belépőt, kiadványokat kapnak, előadásokon, kirándulásokon vehetnek részt. Legrégibben, éppen 10 éve alakult a *tatabányai Múzeumbarát Kör*, a Tatabányai Városi Tanács támogatásával. Vezetője dr. Rapasz Éva. Tagjainak száma 47.

A kör számára nagy feladatot jelentett Tatabánya munkásmozgalmi és ipartörténelmi anyagának gyűjtése, felkutatása. Ezt nagy lelkesedéssel végzi a mai napig is. Segítségükkel a múzeum számos értékes dokumentumot, gépet szerzett meg. Kitűnő alkalmat nyújtott tevékeny közreműködésükre az 1975-ben megnyílt állandó kiállítás. Itt részt vettek a helyreállítás, a rendezés munkájában is. Foglalkozásaik során Tatabánya és a megye munkásmozgalmi, ipartörténelmi anyagán kívül a megye más, időszerű múzeumi és történelmi eredményeivel is megismertetik a kör tagjait. A kör vezetője szerint csak az előregedés veszélye fenyeget, ezért iskolás- és munkásfiatalokkal szeretnék bővíteni a kör tevékenységét.

A legnagyobb létszámú — 120 taggal — az *esztergomi Múzeumbarát Kör* ifjúsági tagozatának munkája az elmúlt években indult. Az előadások meghallgatásán kívül ez a kör is bekapcsolja tagjait a múzeumi tevékenységbe. A múzeumbarátok számtalan lelőhely, kincslelet bejelentésével gazdagították a múzeumot. Ezenté 14 múzeumi előadást és tárlatvezetést tartanak a helytörténelmi, régészeti, néprajzi, természetudományi témákból. A kör vezetője dr. Horváth István, a Balassi Bálint Múzeum igazgatója.

A *komáromi Múzeumbarát Kör* 1972. októberében alakult. Vezetője V. Vadász Éva, a tatabányai múzeum muzeológusa volt, de betegsége, majd gyermekgondozási szabadsága miatt később Kecskés László, a Klapka György Mú-

zeum megbízott vezetője lett, összejöveteleik helye a Csokonai Művelődési Ház. A kezdeti óriási létszám az évek folyamán lepadt. Ma 36 felnőtt tagja van a körnek. A Petőfi és a Klapka Általános Iskolák honismereti szakkörreinek lelkes tagjai is csatlakoznak hozzájuk, részt vesznek csaknem minden foglalkozáson.

Az *Oroszlányi Múzeumbarát Kör* 1972. decemberében alakult.¹

Létrejöttét az Oroszlányi Városi Tanács támogatta, sőt a művelődési ház felépüléséig a városi tanács klubterme adott helyet az összejöveteleknek is. Vezetője F. Molnár Anikó, a tatabányai Munkásmozgalmi és Ipartörténelmi Múzeum muzeológusa. Tagjainak létszáma 100.

Az egyetlen, kiadvánnyal is rendelkező múzeumbarát kör. Kiadványuk — az MB — összefoglalja a kör tevékenységének legfontosabb eredményeit, ezen túl irodalmat, bibliográfiát is ad a körben aktívan dolgozó tagok számára. Mivel a városban nincs múzeum, feladata és hatékonysága talán még nagyobb, mint a többi köröké. Gyűjtőtevékenységük nagy segítséget nyújt a Munkásmozgalmi és Ipartörténelmi Múzeumnak is.

A *tatai kör* 1973 októberében alakult újjá, a régi Vaszary Klub hagyományait is figyelembe véve. Vezetője B. Szatmári Sarolta. Tagjainak száma 60, akik között lelkes tatabányai, oroszlányi régészet-barátok is vannak. A kör programja a legújabb kiállítási, gyűjtési, kutatási eredmények megismertetésén túl a megye műemlékeinek, múzeumainak folyamatos meglátogatása, megismerése. A kör tagjai nagyon szeretik városukat, óvják természeti, műemléki, művészeti kincseit. Számos leletet, műtárgyat szolgáltatott már be a múzeumnak, s felhívták a figyelmet városképi, természeti értékeink esetleges pusztulására is. A tagok között aktív helytörténelmi kutatók is vannak, akik előadásokat is tartottak a kör számára. A tagok közül sokan jelentkeztek a nemrég alakult *Tata Barátok Körébe*, ahol szélesebb társadalmi tevékenységet is kifejthetnek városuk érdekében.

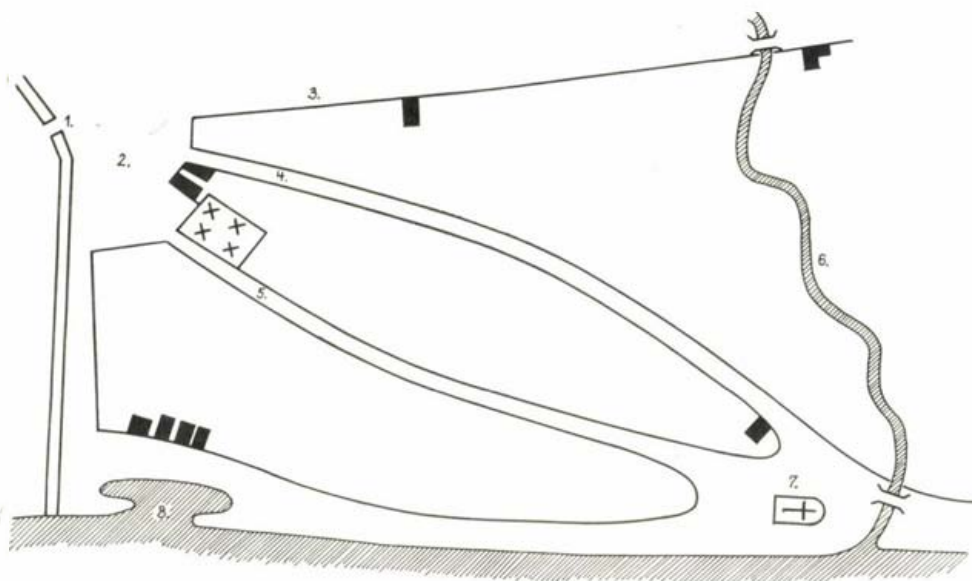
Dr. B. Szatmári Sarolta

¹A Kör első mástéli esztendejéről a Honismereti Híradó 1974. 5. számában közöltünk beszámolót. (Szerk.)

A Ferencváros kialakulása, 1734—1786

Az egykori Pest történeti külvárosai alatt a Lipótvárost, a Teréz- és Erzsébetvárost, a József- és Ferencvárost értjük, ezek történetét a Ferencváros kivételével több részletes tanulmány tisztázta. Most teljessé kívánjuk tenni a pesti külvárosok kialakulásának a történetét azzal, hogy leírjuk a Ferencváros területén létrejött település legrégebb, 1734—1786 közötti korszakát. Munkánk során elsősorban a legrégebb, 1734-től vezetett külvárosi telekkönyvekre és *Balla Antal* 1786-ban felvett várostérképre (Mappa speciális intravillani, hoc est fundorum interioris urbis, ac extra Moenialium circa cursum Danubii situatorum, nec non suburbiorum Josephini et Theresiani...) támaszkodunk, korszakunkat ezért egy telekkönyv és egy térkép létrejöttének dátumai határolják el.

Mosel József, később Pest első polgármestere, aki a legrégebb külvárosi telekkönyvet 1734-ben felfektette, a mai Ferencváros területén 9 házat írt össze. Ezek közül 4 a Duna mellett kb. a mai Csarnok téren, 2 a kecskeméti kapuval szemben az akkori Széna, most Kálvin téren, 1 a Boráros tér közelében, 2 pedig az Üllői út mellett, az akkori szolnoki országútnál volt. A városrész ezen ősi, feltehetőleg 1725 és 1734 között épült házacskái általában konyhából, kamrából és legfeljebb két szobából álló vályog

A Belső-Ferencváros 1734-ben

1. Kecskeméti kapu, 2. Széna (ma Kálvin) tér, 3. Szolnoki országút (ma Üllői út) 4. Soroksári (ma Ráday) utca, 5. Belgrád (ma Szamuely) utca, 6. Rákos árok, 7. Puszta Templom, 8. Molnár tó (a Duna öble).

épületek voltak, egyedül az egyik Széna téri ház volt nagyobb, ez lett a Pest életében oly nagy szerepet játszó Rottenbiller család ősi fészke. A városrész legrégebbi házai közül sokat még a XVIII. században lebontottak, több pedig az árvizek során, különösen az 1775 februári jeges árban pusztult el, de helyükre új házak kerültek, általában új, sokszor azonban a régi telekkönyvi számon nyilvánítva. A régi szolnoki országot mellett 1734-ben két házat írtak össze, az egyik — napjainkra kivetítve — kb. az Erkel utca és az Üllői út sarkán állt, a másik a Rákos árok hídján túl kb. a mai Nagy-körútnál. Ez utóbbi *Gött István* kertész tulajdona volt, kertje a Duna felé tartó Rákos árok mellett messze benyúlt a Ferencváros területébe. A Boráros tér közelében épült házat 1734-ben úgy írják le, hogy nem messzi a pusztatemplomtól két út között található, tulajdonosa *Zetti Kristóf* halászmester. A pusztatemplom Szent Salva nevű középkori település templomjának a romja, a Boráros térnél középkori település, ott ahol a Rákos árok vize egy hidon és zsilipen túl a Dunában ömlött.

Zetti Kristóf halászmester házának leírásánál említett két út alatt a mai Ráday és Szamuely utakat kell értenünk. Ezeknek a XVIII. században még nem volt hivatalosan megállapított nevük, a Ráday utcát Kecskeméti, Haraszti, Soroksári vagy Orsai útnak hívták, a Szamuely út volt Belgrádi út, Molnár út, majd Két Nyúl utca. Ferencvárosnak 1734-ben tehát három utcája volt: az Üllői (régén Szolnoki) út, a Ráday és a Szamuely utca, amelyek mind a Széna téren, illetve a kecskeméti kapunál találkoztak.

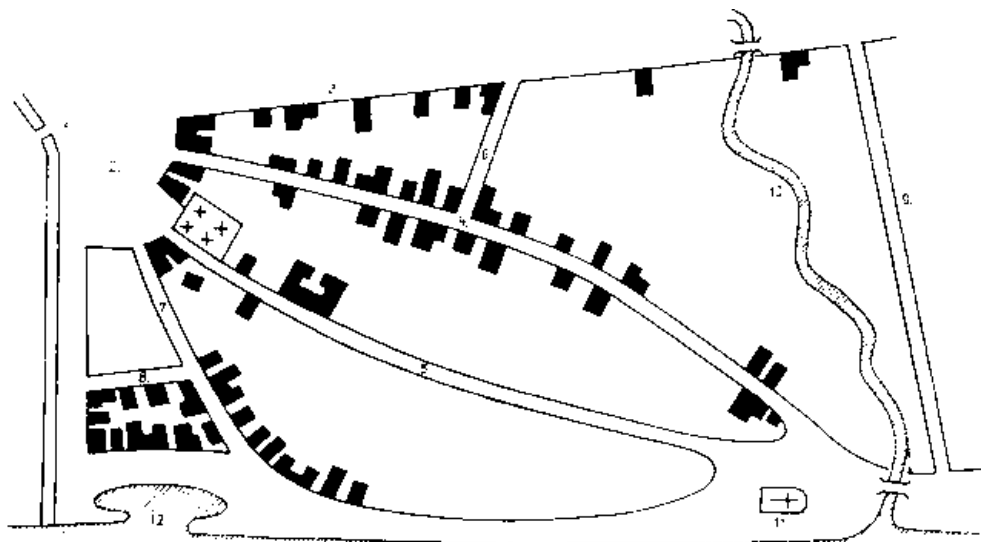
Városrészeinkre ebben az időben — és lényegében az egész XVIII. század folyamán — a Körút vonalán belül a kertek, azon túl pedig a szántók voltak a jellemzők. A Belső-Ferencvárosban néhány majort és több szőlőskertet is találunk, de a terület zömét az ún. „házikertek” foglalták el. Házikert alatt a belvárosi háztulajdonosok zöldséges-gyömolcsós kertjét kell értenünk. Ezek mellett természetesen az itteni házakhoz is tartoztak kertek, sőt néhány piacra termelő kertész is letelepedett a Ferencvárosban. A Körúton túli hatalmas területek néhány szántótulajdonos birtokában voltak. A legtöbb földje *Nolly József*nek, *Grassalkovich* báró tiszttartójának volt, a Külső-Ferencvárosban: a Boráros tér és a Rákos árok közelében fekvő legértékesebb szántó. A többi szántótulajdonos elsősorban kereskedő (*Gotthardi Ferenc*, *Hochäuser György*, *Povazanecz Mihály*), de más foglalkozásúak is (*Szalay István* sebész, *Rohrer József* kertész, *Heldwein Antal* asztalos) akadtak köztük. *Povazanecz* tervbe vette, hogy a Felvidékről lévszatott szállákhól épületfa-raktárat fog berendezni (ilyen raktárak később a Lipótvárosban valósultak meg).

Az 1730-as években elsősorban a Dunánál, a mai Közgazdasági Egyetem helyén benyúló öböl, az ún. Molnár tó mellett folytatódott a Ferencváros betelepülése. Ezek a nagyobbbrészt a vásárcsarnok helyén épült házaskák nem érték meg a XVIII. század végét, vagy lebontották őket vagy az árvizeknek estek áldozatul. 1739-ben megkezdődött a mai Ráday út betelepülése, ennek (a kecskeméti kapu felől nézve) a bal oldalán csaknem egyszerre három ház épült fel, *Ugrin János*, *Kecskeméti Imre*, és *Arany István* voltak az első tulajdonosai; ezekben az években — más városrészekkel ellentétben — itt viszonylag több magyar lakos telepedett le.

Az 1740-es évek a pangás esztendei városrészeinkben. A visszaesést a tanácsnak és a választópolgárságnak az az 1741-ben hozott intézkedése idézte elő, amely a külvárosokban csak a polgárjoggal rendelkező lakosok részére engedélyezte a házépítést, attól tartva, hogy újonnan bevándoroltak, szökött jobbágyok és nincstelen zsellérek által lakott településgyűrű fog kialakulni a városfalon kívül. A patricius polgárság azonban nem lehetett meg a plebejus rétegek munkáereje nélkül, ezek természetesen lakást igényeltek és ez így alig tíz év múlva visszaállt az építkezés szabadsága, a külvárosi bírónak egyedül arra kellett ügyelnie, hogy gyanús elemek (pl. cigányok) ne fészkeljék be magukat az elővárosokba.

Az 1740 és 1750 közötti településünkön csak 11 ház került tető alá, 8 a Ráday utcában, egy az Üllői út mellett (a Szabadalmi Hivatal helyén) és kettő a Szamuely utcában. Ez utóbbiak közül az egyik a Pesten közismert Két Nyúl fogadó volt, amely kb. a mai Erkel utca és a Szamuely út sarkán állt és sok helyisége, több istálló épülete volt, hatalmas udvarral. Ezt 1749-ben *Conti Lipót Antal* kőfaragómester építette, akinek özvegyét *Hüllff Bálint* őrnagy vette feleségül és e házasság révén lett ő a Két Nyúl tulajdonosa.

Trónörökös korában a rákosmezei hadgyakorlatok idején itt szállt meg II. József, itt ismerkedett meg Hüllffel, akit megnyert terveinek, gondolatainak és bizalmasává fogadott.

A Belső-Ferencváros 1760-ban

1. Kecskeméti kapu, 2. Széna (ma Kálvin) tér, 3. Szolnoki országút (ma Üllői út), 4. Soroksári (ma Ráday) utca, 5. Két Nyúl (ma Szamuely) utca, 6. Tehén (ma Kinizsi) utca, 7. Csillag (ma Gönczy Pál) utca, 8. Vörös Sün (ma Pipa) utca, 9. Malom utca (ma Ferenc körút), 10. Rákos árok, 11. Puszta Templom, 12. Molnár tó.

1750 és 1760 között viszonylag erős az építkezési kedv, ekkor épült be a Ráday út mindkét oldala és az Üllői út a Körút vonaláig. Pestnek mint országos vásárvárosnak a jelentősége egyre fokozódott, a vásárok idején nagy tömegek keresték fel, az Alföld felől jövő vásárolók, vásárlátogatók, különösen a szegényebbek, nem a Belvárosban, hanem itt a kecskeméti kapu előtti fogadóknál szállásolták be magukat, s egyre több új vendéglő létesült e vidéken a következő romantikus nevekkel: a Török Császárhoz, a Két Oroszlánhoz, a Két Medvéhez, a Vörös Sünhöz, a Négy Sarokhoz stb. Valószínűleg vendéglő működött a „Csillag”-ról elnevezett házban is. Ez a Gönczy Pál utca és a Szamuely utca déli sarkán volt s ezután kapta a Gönczy Pál utca az eredeti nevét: Csillag utca. A Pipa utcát (ez a Három Pipához címzett vendéglőre utal), a XVIII. században Vörös Sün utcának hívták az ott lévő fogadó után.

Érdekes tény, hogy a Gönczy Pál utca, a Pipa utca és a Tolbuchin körút által határolt tömb beépítése csak 1769-ben indult meg, addig itt a belvárosi házakhoz tartozó zöldségeskertek voltak. A Rákos árkon belüli terület beépítése 1760 után egyre növekvő lendülettel haladt tovább, s bár a fejlődés az 1775. évi árvíz ideiglenesen visszavetette, a Dunánál a mai Közraktár utcában és a Ráday úton — már foghíjmentes házsorok jöttek létre, de ezek mellett még maradt bőven hely nemcsak a gyümölcsös-, zöldséges- és szőlőskerteknek, de az üres telkeknek is, amint ez az 1786-os térképen jól látható. A Ferencvárosnak eredetileg csak a kecskeméti kapu felé tartó útjai voltak. 1760 körül már kialakultak a Csillag (Gönczy Pál), Vörös Sün (Pipa), Tehén (Kinizsi), Malom (Ferenc körút), Mészáros (Tolbuchin körút) utcák. A Csillag és a Vörös Sün ház, illetve korcsmanevék voltak, a Mészáros utca valószínűleg egyik itteni tulajdonosa, *Mészáros István* után kapta a nevét. A Tehén utca téves fordítás (eredetileg *Kuhner Gasse*) *Kuhn* nevű telep- és szőlőtulajdonos után, a Malom utca, bár a Rákos árok vonalát követte, a dunai vizimalmokra utalt, mivel a Rákos árok alig csörgedező vize sohasem hajtott malmokat. A Körút vonalán túl az első ház — kb. a teherpályaudvar helyén s dél felé nagy kerttel — 1780-ban épült fel s a Puszta Templomhoz címezték. A század végén már megjelenik dúllóútként a Mester utca, eredeti nevén Temető utca, mivel a városrésznek kb. a Hámán Kató útnál lévő új temetőjéhez vezetett. A Ferencváros régi temetői a Kálvin tér közelében voltak, a

Török Pál és a Szamuely út sarkánál a katolikus temető, a Mátyás és az Imre utcák találkozásánál a görögkeleti, vagy illir temető. A katolikus temetőben egy kápolna állt, a hívők ide jártak istentiszteletre, de már a XVIII. században szó volt arról, hogy a plébánia-major területén, a mai Bakáts térnél templomot és paplakot fognak építeni.

Hogy a vizsgált időszakban mennyi volt a Ferencváros területén kialakult település lakosságának a száma, ezt csak becsülhetjük. Az 1808 évi népszámlálás 1864 lelket írt össze a Ferencvárosban, a házak száma ugyanekkor 220 körül volt, tehát egy házra mintegy 8 lakost számíthatunk. Ebből következtetve az itteni lakosok száma 1734-ben mintegy 70, 1740-ben 190, 1750-ben 250, 1760-ban 430, 1770-ben 610, 1780-ban 850, 1790-ben 1300 és 1800-ban 1700. A fejlődés lassúbb, mint a többi pesti külvárosokban és azokhoz viszonyítva területének nagysága sem volt jelentős. Ez indokolta, hogy városrészünk csak 1792-ben önállósulhatott, ekkor vált ki a Józsefvárosból és 1792. december 4-től I. Ferenc császár után elnevezve már saját albirósága volt, külön közigazgatási és igazságszolgáltatási egységet alkotott.

Honnan jöttek, mivel foglalkoztak a XVIII. században Ferencváros lakosai? A régi telekkönyvek és telekátírási jegyzőkönyvek alapján 603 itteni telek, illetve háztulajdonos nevét ismerjük, s azoknak, akik a polgárjogot megszerezték a születési helyét is tudjuk. A 314 polgár közül 105 született helyben, 131 Magyarországon és 78 külföldön. A magyarországi születésűek megoszlása a következő: Pest környéki és az Alföld: 32,8%, Buda környéke: 13,7%, Felvidék 19,2%, Dunántúl: 26,7%, Délvidék (Horvátország, Bácska, Bánát): 3,8%, Erdély: 3,8%. A külföldiek a következő országokból jöttek: Ausztria: 33,3%, Dél-Németország: 21,8%, Macedonia, Szerbia: 19,2%, Svájc: 1,3%. A családnevekből következtetve az osztrák, német származásúak voltak a legtöbben, de a magyarok és a szerbek száma is jelentős. Viszonylag sok görög-keleti rác telepedett le a Ferencvárosban, nagyobb részüket kereskedő volt, ők kezdeményezték, hogy itt választotta meg pesti rezidenciáját a karlócai szerb patriárka.

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlásáról a XVIII. században nem készültek statisztikák, de különböző forrásokból s elsősorban a polgárkönyvekből 245 ház- és telektulajdonos foglalkozását sikerült megállapítanunk. 245 tulajdonos közül 170 volt iparos (41 szakmában, beleértve a vendéglátóipart is), 35 kereskedő, 2 kertész, 16 tisztségviselő (pl. itt lakott Boráros János pesti városbíró), 9 arisztokrata (így Festeics György, Beleznaý Sámuel, Csáky Ferenc stb.) és 2 katonatiszt. Az iparosok közül a csizmadia (35 fő) — szinte mind magyar ember — és a vízimolnárak voltak legtöbben. A zsellérek általában nem voltak háztulajdonosok, csak lakosok, ők művelték meg a Körúton (a Malom utcán) túli, a XVIII. században még egy tagban lévő hatalmas szántóföldeket, amelyeknek tulajdonosai iparosok, kereskedők vagy értelmiségiek voltak.

A régi Ferencváros tehát földműves-kisiparos település, jelentős kereskedő réteggel, egyre szélesedő iparral, s ugyanakkor sorvadó mezőgazdasággal. A városrészt szántói a XIX. század elején s elsősorban a napóleoni háborúkat kísérő infláció következtében már nem a termelést szolgálják, hanem telekspekuláció eszközei. Ekkor indul meg a Körút és a Hámán Kató út közti terület felparcellázása, majd betelepülése, a Ferencváros fejlődése ettől kezdve felgyorsul. Lakóinak száma 1806-ban csak 1864 fő, de 1901-ben 66 000 és napjainkban 105 000 lakost számlál.

A Ferencváros történetének múlt és jelen századi korszakát már több tanulmány ismertette, az alkalommal a betelepülés kezdeti évtizedeiről próbáltuk a homályt egy kissé eloszlatni.

Dr. Turányi Kornél

Dr. Szántó Imre, tanszékvezető egyetemi tanár felszólalása a Hazafias Népfront Országos Kongresszusán

Tisztelt Kongresszus!

A párt és a Hazafias Népfront nem egyszer hívta fel a figyelmet, hogy bátrabban, lelkesebben nyúljunk haladó hazafias hagyományainkhoz — így a helyi haladó hagyományokhoz is —, hogy nemzeti történelmünk és művelődésünk minél gazdagabban feltárt örökségével alapozzuk meg ifjúságunk és dolgozó népünk hazafias nevelését. A helytörténeti kutató és feldolgozó munka a történettudomány érdeklődésének előterébe került, s nagy lendületű kibontakozásának eredményeként egymás után jelennek meg feldolgozások a községek, a városok vagy a különböző területek, földrajzi egységek történeléből. Számos helyi folyóirat indult, a helyi tanácsok kiadásában kisebb-nagyobb terjedelmű füzetekben, kötetekben helytörténeti tanulmányok látnak napvilágot. Szinte tömegmértékben kezd kibontakozni a helyi honismereti anyag becses értékeit (műzeális leleteket, történelmi forrásértékű írásos dokumentumokat, néprajzi, művészettörténeti és egyéb vonatkozásokat) összegyűjtő és feldolgozó mozgalom Csongrád megyében is.

Egyik oldalról a politikai vezetés aktív támogatása, másik oldalról pedig a társadalom egységes igényei azok a jelenségek, amelyek a helytörténetírás újabb megélénküléséhez vezettek. Széles tömegek kíváncsiak arra, hogy egy-egy faluban, városban hogyan éltek elődeink, s miképpen zajlott le az a folyamat, amely végül is elvezetett a felszabaduláshoz, s a felszabadulás utáni, a korábbinál jóval dinamikusabb fejlődéshez. Elődeink alkotó munkájának megismerése és megbecsülése a kései utókat a teremtő, építő munkában megnyilvánuló hazaszeretetre neveli.

A szocialista lokálpatriotizmus nélkülözhetetlen erőforrása a társadalom életében, helyileg és országosan is. A szülőföldhöz, lakóhelyhez, munkahelyhez fűződő szeretet és az ezek korszerű alakítására kifejlesztett szellemi vagy fizikai erőfeszítés és felelősségérzet nemcsak helyi jelentőségű, hanem az osztársadalmi fejlődésnek is egyik legfőbb tényezője. A nemzeti fejlődés ugyanis nem egyszerűen a helyenként elért eredmények összegezéséből tevődik össze, annál több és végső minőségében más is. Mégis bizonyos, hogy a helyi fejlődés az országos fejlődésnek nélkülözhetetlen, szerves alkotóeleme és tényezője. A szocialista lokálpatriotizmus és a szocialista patriotizmus tehát nemcsak kölcsönösen kiegészíti, hanem kölcsönösen fel is tételezi egymást.

A helytörténeti kutatások nagyon jelentős vonása, hogy fel akarja tárni az emberek aktív tevékenységét, építő munkáját, harcát a gazdasági, a társadalmi és a kulturális továbbhaladásért. Helytörténeti kutatásaink és ismeretterjesztésünk célja, hogy a magyar nép haladó demokratikus, forradalmi és szocialista hagyományainak felelevenítésével erősítsük a nemzeti összefogás és a szocialista hazafiság gondolatát. A párt-, a népfront- és a tanácsi szervek éppen ezen az alapon váltak a helytörténetírás fellendítőivé.

A felszabadulás óta nagy politikai, gazdasági és kulturális változások történtek hazánkban. Sűrű feladat, hogy a magyar nép életének e fontos állomásait helyi viszonylatban feltárjuk a történetírás számára. A helyi krónikák, a statisztikai táblázatok és a dokumentációs képanyag felhasználásával kritikai beszámolóknak rögzítetik az újjáépítésnek és a szocializmus építésének azt a hatalmas munkáját, amely hazánkban 1945 óta folyik. Mindenütt nagy idők szemtanúi vagyunk, ennek eredményeit rögzítenünk kell. Ezekből a helytörténeti munkákból tevődik össze a nagy harcnak összefoglaló története, amelyet a békéért, az újjáépítésért, a szocializmus alapjainak lerakásáért, majd teljes felépítéséért folytatunk.

A szocializmus emberéhez elsősorban a munkásosztály harcos, felszabadító hagyományai, mindenekelőtt a szervezett munkásmozgalom tradíciói állnak a legköze-

lebb. A helytörténeti kutatók megtisztelő feladata többek között a párt-veteránok és az öreg munkások szóbeli közléseinek feljegyzése. Ezeknek a közvetlen élményből fakadó benyomásoknak, tapasztalatoknak és tanulságoknak az összegyűjtése és ifjúságunk politikai nevelése érdekében való felhasználása kétségkívül a szocialista öntudat fejlesztésének egyik leggyümölcsözőbb módja. Nagyon sok fiatal magától értetődőnek tekinti boldog ifjúságát és nincs tudatában annak, hogy a munkásfiatalok élete valamikor egészen más volt. Hallja csak meg az ilyen fiatal az öreg munkásoktól és pártveteránoktól, hogy munkásosztályunknak — marxista-leninista pártja vezetésével — milyen kemény és áldozatos harcot kellett vívnia, míg a szocializmus építése hazánkban is valósággá válhatott.

Az üzemtörténeti munkáknak abból a szempontból is nagy jelentősége van, hogy — a tapasztalat szerint — a legalkalmasabbak az üzem, a gyár, a telep munkásságának megmozgatására, a munkásmozgalom története iránti érdeklődésük felkeltésére. Az üzemek múltjának feltárása, az egymást váltó munkásgenerációk életének, a gyár fejlődésének, termelési és műszaki színvonalának bemutatása közvetlen szerepet tölt be az üzemi kollektíva kovácslásában, az üzemi büszkeség és öntudat kialakításában és fejlesztésében. A visszapillantás a munkában, az alkotásban gazdag évtizedekre erőt, önbizalmat ad, mert az emberi erőfeszítés értelme, eredménye testesül meg a több évtizedes változásokban.

A magyar munkásosztály történetéhez a legszorosabban kapcsolódnak a parasztság osztályharcos hagyományai. A munkás-paraszt szövetség haladó hagyományainak ápolása sürgetően írja elő annak megvizsgálását, milyen szervezeti és ideológiai hatása volt a munkásmozgalomnak a parasztságra. Meg kell mutatnunk, hogyan alakult munkásság és a parasztság szövetsége, milyen történelmi fázisokon ment át amíg eljutott a mai helyzetéhez, amikor a munkásság és a dolgozó parasztság hazánkban is együtt építi a szocialista társadalmat.

Haladó hagyományaink sorában a forradalmi eszményképek mellett az eddigiek-nél jóval nagyobb helyett kell szentelnünk a dolgozó osztályok termelési és munkáshagyományainak, a termelő és alkotó emberi munka kultuszának. A helytörténet az igaz hazafiságot, az alkotó munka megbecsülésével kapcsolja össze, vagyis a teremő-építő munkában megnyilvánuló hazaszeretetre nevel. Egy kis falu (vagy város) történetéből is kiténik, hogy dolgozó elődeink nyomorúságos, gondokkal teli élete, szenvedése, áldozata és harca nem volt hiábavaló. Ők „csinálták” azt a helyi történelmet, amihez megszépült életünk kapcsolódik.

Falusi randevő
(Jámborné Balogh Tünde agyagszobrocskája)

KÉT KÖNYV A KÖZÉPKORI BUDÁRÓL¹

Szomorú igazság, hogy hosszú ideig méltatlanul bántunk középkorunkkal. A felvilágosodás elítélte és egészében sőtétnek bélyegezte ezt a kort, s a maga idejében talán igaza volt: ez a szemlélet ideológiai fegyverként szolgált a hűbéri kötöttségek és az egyház elleni küzdelemben. De van ezenkívül egy sajátosan hazai oka is annak, hogy közgondolkodásunkban a középkor az ismeretlenség homályába süllyedt. Milyen közel áll hozzánk, viszonyainkhoz 1848, ha a mesébe vesző Anjou-korral vetjük össze! És ott nemcsak az idő múlása okozza ezt az eltérést. Hiszen olyan átlagon jóval felüli ismeretanyaggal rendelkező elme, mint a „legnagyobb magyar” is azt hangoztatta, hogy „Magyarország nem volt, hanem lesz”. Értjük ennek a tagadásnak a célját, de a történeti igazság mégiscsak az, hogy a középkor országunk és népünk történelmének rendkívül fontos időszaka, a magyar alkotóképeség csodálatos kora. Igaz, hosszú ideig alig volt erre bizonyítékunk, az is jobbadán közvetett. Az újkor elején évszázadokra hadszíntérré vált országnak épp a központi része pusztult el olyan mértékben, hogy a korábbi helyzet rekonstruálhatatlanná, sőt elképzelhetetlenné vált. Így alakult ki az a helyzet, hogy a Habsburg-uralom civilizálatlan, a német művelődés szintjét elérni képtelen gyarmatnak tekinthette ezt a földet. Hiszen minden, amit ismerünk, amiből kiindulhatunk, az a hódoltságot követő, a „felszabadító” háborúk utáni körülményekből ered. A futóhomok és a mocsarak birodalmáról ki tudta volna feltételezni,

hogy ott korábban művelt földek, népes falvak virultak. Hiszen előfordult, hogy 1686 után már azt sem lehetett kinyomozni, melyik templom, melyik falu hol is állott korábban. S ahol a Budakörnyéki svábok szinte már őslakosoknak számítanak, ott a középkori dűlőnevek így hangzanak, Kisaranygomb, Macskalik, Tükörmál, Sármelléke, Kerkepalást, Hengerítő, Aranypohár, Eperjes, Nádaskút, Budapokla, Nagyköves. A Budakörnyéki települések nevei is történelmet idéztek valaha: Nyék, Keszé, Jenő, Őrs, Kartal, Kalász, Nándor, Bécs...

A történelmietlen szemlélet helyreigazításához nyújt rendkívüli segítséget ez a nemrég megjelent két mű. A régészet cáfolhatatlan anyagára támaszkodva bizonyítja, amit korábban csak sejtettünk az Árvától Brassóig elszórtan, a széleken fennmaradt műemlékek alapján, hogy magas szintű városi élet folyt a középkoran a Kárpát-medence belső területein is. Hogy nemcsak Lőcsén dolgozott Pál mester és Veleméren Aquila János, hogy a Kolozsvári-testvérek nem Pallas Athénéként ugrottak elő kézmesterségbeli tudásukkal és művészi kiforrottsággal, hanem volt egy szervező központ: a később porig rombolt és most az ásó erejével újra feltámasztott Buda.

A gótikus szoborlelet — ahogy az első lelkesült hangvételeű beszámolóban olvashatjuk — a magyar művészettörténetnek az egész emberiséget érdeklő kincse. Ezek a szobrok, torzó voltak ellenére ma is döbbenetesen élők, s mennyire előremutatóak, ha a XIV. századba helyezjük őket! A kézek, az arcok, a viseletek részletgazdag és nagy gyakorlatra valló kidolgozottságán túl a

¹ Zolnay László: Ünnepek és hétköznap a középkori Budán. Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1975. 280 oldal (Második bővített kiadás). Zolnay László—Szakál Ernő: A budavári gótikus szoborlelet. Corvina Könyvkiadó, Bp., 1976. 56 oldal.

jellemek, a magatartás találó ábrázolása lepi meg a nézőt. Különös értéke a Corvina kiadványának a szép kivitel, a gazdag képanyag, a részletes tárgyalás. Hátránya viszont, hogy a kézirat még 1974-ben íródott, a füzet pedig 1976-ban jelent meg.

A két könyv az ismeretek szinte kiapadhatatlan forrása. Buda kapcsán megismerkedhetünk a középkori városépítés, a jogviszonyok, a hétköznapi élet, az anyagi és szellemi kultúra számtalan adatával. A középkori Buda jelentőségére világít rá az egykori olasz szállóige: „Kerek Európának három város a gyöngye: Velece a vizeken, Buda a hegyen, a síkon Firenze”.

Megszívlelendő és elgondolkoztató a szerzőnek az az álláspontja, miszerint ez az utókor szemében statikusnak,

nyomorúságosnak tűnő időszak közelről nézve rendkívül mozgalmas, fiatalos. Mint írja: a középkor a fiatalok aranykora volt, hiszen a lakosság zöme nem is érte meg az idős kort. A középkori élet tehát életmódban is közelebb áll a fiatalokhoz, mint a racionalizmus eszméin felnevelkedett mai idősebb nemzedékekhez. Érdemes elgondolkozni arról is, amit a könyv egész sугall: a középkori Magyarország nagyhatalmi állását szilárd társadalmi szerkezet tette lehetővé. Szociológiai szempontból a könyv páratlan adatokat ad a preindusztriális urbanizáció folyamatához. A honismereti munka szempontjából pedig mind anyagkezelése, mind szemlélete rendkívül tanulságos és példamutató.

Dr. Kelemen András

MESÉK A DUNATÁJRÓL

Az irodalom valamely műfaja aüghnem csak addig számíthat közkedveltiségre, amíg meg tud újulni, nem apadnak el éltető forrásai, nem válik irodalomtörténeti rekvizitummá. Az utóbbi évek szomszéd országokbéli magyar és nem magyar mesegyűteményeit olvasva azokat a vonásokat figyeltem különös szeretettel, amelyek azt a meggyőződésemet látszoztak igazolni, hogy a Dunatájon még él a népmese és minden külső beavatkozás, művi felfrissítés nélkül is képes önmaga megújítására.

A 36 mesét tartalmazó *ukrán válogatás*¹ nem ennek a feltételezésnek dokumentálására törekszik, inkább a hagyományos mesegyűteményeket tekinti követendő példának. Ebben a változatban azonban igazán gazdag kincsesárat nyit meg a magyar gyerekolvasók előtt. Állatmesék, furfangos parasztmesék, ismert tündérmesék helyi változatai egyaránt megtalálhatók ebben a gazdag gyűteményben, amely az egész ukrán mesekincs keresztmetszetét kívánja nyújtani.

Jól tudjuk, hogy Európaszerte megtalálhatjuk ugyanazokat a mesemotívumokat, mégis meglepi az olvasót az ukrán és a magyar népmesék sok-sok ha-

sonlósága. Természetesen nemcsak hasonlóságokkal, különbségekkel is találkozunk. Az egyik szembetűnő különbség, hogy az ukrán pap — a pápa — sokkal gyakoribb szereplője ezeknek a meséknek, mint magyar megfelelője, jelezve, hogy az ukrán falunak valaha sokkal központibb és ellenszenvesebb alakja volt, mint magyar kollégája.

Némelyik mesének már a legeiső mondata nagyszerűen megteremti a sajtós ukrán hangulatot: »A széles országúton, amelyen a fogatosok a Krimbe jártak sóért, egyszer egy gazdag kereskedő utazott.«

Szembetűnően ügyesek az ukrán mesék indító mondatai. Lássunk legalább kettőt a legsikerültebbek közül: »Élt egyszer réges-régen, amikor még a kő is lágy volt...«, »Egyszer régen, amikor még a Föld is visszafelé forgott...«.

A másik ukrán—magyar kiadvány² magyar népmeséket tartalmaz. A válogatást ukrán, a szakmai ellenőrzést magyar szakember végezte. A »művészlatdolgozás« a magyar rádió gyermekadásai egyik ismert szerzőjének munkája.

Nem tartom valami szerencsésnek az imént idézőjelbe tett kifejezést. A népmeséket lehet, sőt adott esetben kell is a gyermekolvasók életkori adottságait, a pedagógiai megfontolásokat figye-

¹ Az aranycipellő. Ukrán népmesék. Válogatta *Bojtár Endre*. Kondor György rajzaival. Móra Könyvkiadó—Kárpáti Kiadó, Budapest—Uzsgorod, 1974.

² Három arany nyulvessző. Válogatta *Petró Lizanec*. Szakmailag ellenőrizte *Kósa László*. Kondor Lajos rajzaival. Móra Könyvkiadó—Kárpáti Kiadó, Budapest—Uzsgorod, 1974.

lembe véve válogatni, rövidíteni, belőlük egyes mozzanatokot elhagyni, de hogy jelen esetben mit kell pontosan értenünk művészi átdolgozáson, az meg lehetőségen homályos előttem. Úgy gondolom ugyanis, hogy a gyermekfüleket érzékenységre figyelve a népmeséket inkább átköltetni kell, ehhez a munkához azonban a legnagyobb írók ereje kívántatik, s ez eddig így is volt szokásban a magyar könyvkiadás gyakorlatában. Kár volna feladni ezt az igényt és hagyományt!

Mindéz nem rosszízű kötekedés s nem is elmarasztaló kritika a közreműködő szerző munkájáról. Nem lévén módom összehasonlítani a »nyersanyagot« a végső megjelenési formával, erre nincs is erkölcsi alapom. Az eddigi jó gyakorlatról való eltérést hibáztatom csupán.

Ami ezt most ne firtassuk tovább, nézzük inkább a *szlovák népmesék*³ szép gyűjteményét. A két kiadó *Samo Czambel* ismert mesegyűjteményéből válogatott a magyar olvasók számára — általában szerencsés közel. Az »átdolgozás« itt is elgondolkozgat. Nem tudom, fordítói fantáziátlanságnak vagy az átdolgozás során született guta ötletnek tekintsem-e az itt-ott felbukkanó ilyesfajta félmondatokat: »... kétségbeejtő helyzetben voltak...«. Ezek azonban szerencsére nem zavarják a gyűjtemény kedvező összképét.

Ami igazán fontos ebben a kiadványban, az a valóban gazdag válogatás, amely az »alig-mesék«-tól, a közmondásszerűen tömör történetektől az állatmeséken át a klasszikussá csiszolódott tündérmesékig szinte teljes képét adja a szlovák mesék világának.

Gyönyörűek a népi maszkok modorában készült illusztrációk, jó a papír, jól választották meg a betűtípust, szemet gyönyörködtető a nyomdai kiállítás.

A mesékben igen gyakori szereplő az ördög, a furfangos katona, felbukkan az amerikai kivándorlász problémája és a nagyváros — Budapest. Talán ezeknek a szlovák meséknek a tematikája áll legközelebb a magyar népmesékéhez, ez a parasztvilág a legrokonibb a miénkkel. A mesék többsége formailag nem olyan tökéletes, mint a klasszikus mesegyűjteményekben megszoktuk. Zsúfolódnak a motívumok, sokszor a kuszált-

ságig keverednek a legkülönbözőbb mesékből ismert elemek. Mindezek talán fásasztják egy kicsit a gyermekolvasót, a felnőtteknek inkább örömet okoznak, hiszen a születés, az alakulás állapotában személheti a mese fejlődését, azt a folyamatot, ahogy az egyszerű mesélő teljesítményéből közösségi alkotássá válik.

Nagy Olga mindössze négy *erdélyi magyar falu* élő mesekincséből válogatta ki azt a nyolc hosszú mesét, amelyet szép tanulmánnyal bevezetve közreadott.⁴ Ez a kiadvány elsősorban nem a gyerekeknek készült, inkább a szakemberek és a néprajztudománnyal kacérkodó értelmiségiek felhívására benne gyönyörűségüket. A közreadott mesék legfőbb jellegzetessége »... azoknak az ősi világlátást tükröző elemeknek megőrzése, amelyek hozzásegíthetnek ahhoz, hogy a mese fejlődésének útját tanulmányozhassuk«.

Nagy Olga nem aggódik a mese jövő sorsa miatt, nem fél attól, hogy haldoklik. »A mai kutatók közül sokan megírtuk már a tündérmese nekrológját. Meghalt — mondtuk —, mert itt és most a mi népünk nem igényli a tündérmesét, azt a varázslatot, amelyet a változó idők változó meséje valamiképpen mindig nyújtott: a szenvedő lélek vigasztát és enyhülését... A valóság szerencsére ránk cáfolt. Mert az elmúlt évtizedekben, mióta kitartóan és makacsul írjuk a nagy halott, a mese nekrológját, tehetséges mesemondók egész sora vált ismeretté, akik dacolva a kor-szellemmel, lenézéssel, szívszorító makacssággal őrzik a tündérmesét...«.

Egyik mesemondójának meséjében szó esik egy királyról. »Ennek a királynak volt egy szakácsnéja. Miből, miből nem: összeveszték. Ment a király, hogy keresen másikat. S talált is magának egy szépet. Beszélt vele szépen is, csúnyán is:

— Te, te boldog leszel velem. Te nem látsz majd szűkséget. Szeretetről van szó.

Meggondolkozott a leány, s azt felelte a királynak:

— Fejséges királyatyám! Hátha gyermekem lesz. Ki tartja el akkor a gyermekemet?»

³ Kondás Jankó meg az aranyhajú lány. Szlovák népmesék *Samo Czambel* gyűjteményéből. Fordította és átdolgozta Vércse Miklós, Mladé Cetá, Illusztrálta Viera Bambova, Bratislava—Móra Könyvkiadó, Budapest 1975.

⁴ A nap buga meg a pakulér, Marosmenti, kalotaszegi és mezőségi mesék. Az előszót és a jegyzeteket írta Nagy Olga, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973. 170 old.

Lám így keverednek az ősrégi elemekkel a tegnapi, tegnapelőtti paraszti tapasztalatok.

A legmozgalmasabbak, a mese mai, eleven életét, el nem akadt utánpótlását legjobban a Penavin Olga gyűjtötte bácskai mesék bizonyítják,⁵ amelyeket Jékely Zoltán átköltésében olvashatnak a gyerekek. Amennyire az eredeti anyag ismerete nélkül ez megállapítható, e kiadvány esetében valóban a gyerekek igényeihez igazodó tapintatos költői közbeavatkozásról van szó, amely tiszteletben tartja az eredeti szöveg minden értékét s jó érzékkel még arra sem törekszik, hogy ezeknek az alakulófélben lévő, sokszor zaklatott, zsúfolt mai meséknek a helyenként mutatkozó darabosságát túlságosan kerekdedre csiszolja, fordulatait a klasszikus példákhoz igazodva »megszerkessze«.

Így a mesék sajátos dinamizmusa mindenütt érintetlen marad. Sőt imitt-amott szigorúbb is lehetett volna a szerkesztő, néhány mesét vagy legalább néhány részletet elbonyosított volna.

Ezek a bácskai mesék vitathatatlanul maiak. Nemcsak azért és nem is elsősorban azért, mert még az olyan ősi történetek, mint Árgyélus királyfi és Tündér Lona históriája is, mai nyelven mondatnak el. Az almafát őrző, tündérlányt leső királyfi »... vitt ki magával oda könyveket, cigarettát, olvasgatott, cigarettázott...«. Ezek a mesék mindenekelőtt azért maiak, mert az olvasó szeme láttára, füle hallatára szülnének meg vagy születnek újjá mai mesélők ajkán, mai mesehallgatók, olvasók igényeit szolgálva, mai gyerekeket, felnőtteket gyönyörködtetve.

Az, hogy a szemünk előtt formálódnak, semmit sem von le szépségükből. Stílusuk nemegyszer eléri az immár klasszikussá vált mesék szépségét. A

Világszép János című mesében az elátkozott majomképű királylány így beszél a királyfihoz: »Tudtuk, hogy eljössz, mert ez az ország el van átkozva, s átok alatt lesz, míg te meg nem váltod. Ezt a könyvet olvassad, János, de erősen vigyázz, mert a sötétség ördögei idejönnek, és téged kétségbe akarnak ejteni. Idejönnek biza, s mutatnak neked nagy tengert, a tengeren nagy cápahalakat, akik elnyeléssel fenyegetnek. De te ne hidd, mert az ördögök csinál-mánya; ha nem nézel oda, akkor az egyik azt fogja kiáltani: Segítség, ments meg, Világszép János! Otthon királyi birodalmaim vannak, mind neked adom!«

* * *

Mesék: magyarok és nem magyarok, régiek, újak, kerekdedek, érdesek. Mesék a Dunáról. Mivel ajándékozzák meg azokat, akik számára a gondos gyűjtők lejegyezték, a tudós néprajzosok katalogizálták, előszóval, magyarázatokkal ellátták, a költők átköltötték, a könyvkiadók megjelentették, mivel ajándékozzák meg a gyerekeket?

Elsősorban szívbéli gyönyörűséggel. S ezen túl adhatnak-e mást, szolgálhatnak-e más célt, nevelik-e olvasóikat valamire?

Igen! Tanítanak, nevelnek igazgyszeretetre, optimizmusra, a jó ügy hív szolgálatára s nem csak úgy általánosságban. Nevelnek hazafiságra, mert a határainkon túl élő magyarság kultúrkincsineket egy rétegét felmutatva, tágitják a nemzeti horizontot. S nevelnek internacionalizmusra is, mivel megérettetik, hogy a Jánosok, Juonok, Jankók, Ivának sorsa mennyire hasonló és hogy sárkányaik arculata sem sokban különbözik egymástól.

Dr. Csulák Mihály

JÁSZSÁGI HONISMERETI ADATTÁR 1—7. füzet

A sorozat 1968—69-ben, a félévszázados jubileum jegyében indult. Az első három kötet megjelenése után azonban öt esztendő telt el a folytatásig. 1974-től — már a Hűtőgépgyár támogatásával — újabb füzetek láttak napvilágot. A megújulás — formai és tartalmi szempont-

ból egyaránt — magasabb színvonalon sikerült.

A hét kötet közül három, egymáshoz szorosan kapcsolódó munkásmozgalmi témát dolgoz fel, kettő ipartörténeti, egy-egy pedig művelődéstörténeti és néprajzi jellegű. A több mint féltucatnyi kiadvány között nincs agrártörténeti munka, bár azt a Jászság mezőgazdasági hagyományai indokolnák.

⁵ Széldörög. Bácskai népmesék. Penavin Olga gyűjtéséből elmesélte a gyerekeknek Jékely Zoltán. Móra-Fórum, 1971.

Az első szám *Adatok a Jászság munkásmozgalmi hagyományai* címmel, *Tóth János* összeállítását tartalmazza. Áttekintést ad a tájegység munkásmozgalmának korai szakaszáról, 1870-től, az első jászberényi munkásegylet megalakulásától 1919 márciusáig, a Tanácsköztársaság előtti hetekig. A forrásközlés elsősorban a korabeli sajtón alapszik, de bekekerültek a válogatásba dokumentumokból való személynépek is. A kötetben közlőtekből kiténik, hogy a Jászságban — annak mezőgazdasági jellegénél fogva — jelentős volt az agrárproletár szervezkedés szerepe. Olvashatunk a füzetben a jászberényi szociáldemokraták szervezet létrejöttéről és tevékenységéről, a századelő jászsági sztrájkmozgalmairól, melyek Jászberény mellett Jászpatát, Jász Kiséret és más községeket is érintettek. Szó esik a munkásjelöltek választási fellépéséről és a jászberényi gimnáziumban kibontakozott haladó szervezkedésről is. Az összeállítás az őszirózsás forradalom helyi eseményeit bemutató személynépekkel és a kommunista párt jászberényi szervezetének megalakulásáról szóló visszaemlékezéssel zárul.

A sorozat 2—3. kötete *A Tanácsköztársaság időszak* címmel közli az adatokat, dokumentumokat. Az ugyancsak *Tóth János* összeállításában készült két füzet a proletárdiktatúra első napjait, a dolgozók munkaalkalmához juttatására tett erőfeszítéseket, a közellátás helyzetét, a proletárgyerekek nyaraltatását célzó akcióba való bekapcsolódást, a művelődésügy helyzetét, a tanácsválasztások helyi eseményeit és eredményeit, az ellenforradalmi erők jászsági megmozdulását és a vöröskatonatoborzást mutatja be. A dokumentumok, sajtótudósítások szövegének közlése mellett számos plakát és egyéb sajtótermék másolata is bekerült a két kötetbe. A közölt adatok szerint az események központja Jászberény mellett Jászpatái volt, ahol a Jászság egyik kiemelkedő forradalmár egyénisége, *Velemi Endre* tevékenykedett. S hogy más községekben is történtek fontos események, kezdeményezések, azt a jászakórhalmi posztógyár-építési tervről és nyaraltatási vállalásról szóló adatok bizonyítják. Megtudhatjuk az összeállításból azt is, hogy a jászsági falvak mellett, hogy saját gondjaikat igyekeztek megoldani, segítettek Jászberény, Szolnok és Budapest közellátását.

A 4. és 5. füzet üzemtörténeti témával foglalkozik. Az előbbi a Jászberény-

ben 1975. október 30-án tartott üzemtörténetírási tanácskozáson elhangzottakat tartalmazza, ahol *dr. Jenei Károly* tartott vitaindító előadást az üzemtörténetírás főbb módszerani kérdéseiről. A referátumhoz kapcsolódva *Tóth János* az ipartörténeti gyűjtemény jászberényi tapasztalatairól számolt be. Megállapította, hogy a korábbi próbálkozások után e tevékenységi forma kiszélesedése a Hűtőgépgyár jubileuma kapcsán történt meg. Hangsúlyozta a Jászberényben létesítendő ipartörténeti archívum jelentőségét. Az üzemtörténetírási tanácskozás anyagához mellékletként *Tóth János* készítette el az útmutatót a Hűtőgépgyár történetére vonatkozó gyűjtésekhez. (5. füzet.) A *Dömötör Akos* gyakorlati útbazigazításaival kiegészített füzet a téma főbb kérdéseit sorra véve nemcsak a gyár múltjának feltárásához ad szempontokat, hanem a munkásmozgalm helyi hagyományainak gyűjtéséhez és a munkáscsaládok életének szociológiai jellegű vizsgálatához is.

Hatodikként *Tóth János Adatok Jászberény közművelésének történetéből* című tanulmánya kapott helyet az Adattárban. A kötet kis terjedelme miatt csak vázlatos áttekintést nyújt a város művelődéstörténetéről, a középkortól a legutóbbi időkig. Az adatközlés mozaikszerűsége ellenére is érzékelhető, hogy a város kulturális életének múltjában három jelentősebb fellendülés történt: a múlt század második felében, a felszabadulást követő első években és a legutóbbi időszakban.

A sorozat 7. kötete — *Néprajzi gyűjtés* címmel — *diákok munkájának* eredményeit teszi közzé. A külsőre is tetszetős kiadvány azt mutatja, hogy a gyűjtőút résztvevőinek tevékenysége eredményes volt. A fényképekkel, rajzokkal gazdagon illusztrált kis tanulmányok közül 3 levéltári források felhasználásával, 7 pedig adatközlők elbeszélései alapján készült. Ezek elsősorban Jászberényről szólnak, bemutatják a város XVIII. századi település és építési módját, adatokat közölnek a fazekas, takács, kalapos, tímár mesterség, valamint a gabonanyomtatás és a kendertermelés-feldolgozás helyi hagyományairól. Ezen kívül egy-egy írás foglalkozik a jászfényszaruusi halászat eszközeivel és a jászok viseletével. A különböző mesterségek bemutatásánál nemcsak a munkafolyamatokról esik szó, hanem a vásározási körzetekről is.

A figyelemre méltóan anyaggazdag, gondos munkát tükröző dolgozatok közül külön említést is érdemel Fogarasi Klára A jászberényi Takács Céh életéből című tanulmánya, amely színvonalasan foglalja össze a XVIII. századi adatokat, röviden bemutat egy takács-dinasz-

tiát, s annak utolsó tagjától gyűjtött visszaemlékezést közöl.

A Jászúgi Honismereti Adattár első hét kötete azt mutatja, hogy a Jászberény központtal folyó gyűjtő és feltáró munka elsősorban ipartörténeti és néprajzi vonatkozásban eredményes.

Urbán László

BAGOSI KRÓNIKA

Helytörténeti és néprajzi antológia a község felszabadulásának 30. évfordulójára. Szerkesztette: Dankó Imre.

(Kiadta Hajdúbagos Község Tanácsa
1975., 140 old.)

Örömmel üdvözölhetjük a vállalkozást, hogy hazánk keleti táján fekvő Hajdúbagos az antológia megjelenésével közre tudta adni „önmagukon túlmutató” honismereti eredményeit.

A könyv szerkesztője és a tanulmányok egy részének írója dr. Dankó Imre, a Hajdú-Bihar megyei Múzeumok igazgatója, akinek hosszú időre visszatekintő tapasztalatai hasznosulnak ebben a kiadványban.

A Hajdú (alias *Kutya*)-bagosról szóló krónikáról Pallós Imrénnek, a községi tanács elnökének beköszöntőjében pedig azt olvashatjuk, hogy ez nem a befejezés, hanem a kezdet.

A tanulmányokat többen írták: Hőgye István, Ács Zoltán, Bencsik János,

Dankó Imre, Nyakas Miklós, Ötvös János és Ötvös László. A közölt szöveget jól illusztrálják a szép kivitelezésű, fekete-fehér fotók és ábrák. Dicséretes az igényes szerkesztés is: így a gyűjtemény méltó a község felszabadulásának 30. évfordulójához. Megemlítem, hogy nyilvánosabbra tette volna a kiadványt, ha néhány tanulmányban a kiemelési rendszer tipografizálására még jobban sor kerül.

Elmondhatjuk, hogy a kiadványból jól megismerhetjük Hajdúbagos történetét, hagyományát stb. Ezzel — úgy hiszem — a kitűzött céljunkt el is érték. A könyvből idézem — egyetértően —: „Nekünk azért kell a tegnapot ismernünk, hogy lássuk fejlődésünk irányát, ütemét, eredményeit, hogy ezek ismeretében jobban elő tudjuk készíteni a holnap megoldásra váró feladatokat.” A *Bagosi Krónika* mindenkinek mond újat, ezért a honismereti szakkörökben méltán számíthat érdeklődésre.

Dr. Vargha László Gyula

BARANYAI MŰEMLEKEK¹

Sokáig hittem annak a téves, de eléggé elterjedt véleménynek, hogy Magyarországon kevés a román és görög műemlék. A múlttól távolabb eső falvakat is felkutató, földutakon bukdácsoló országjárás azonban szelbrombolta ezt a tévhitet: csodálatosan szép középkori falusi templomok, várak és romok sokaságának látványával, értékeivel hálálta meg a fáradságot.

Ugyanígy téved, aki azt hiszi, hogy minden protestáns templom pucitán, disztelen. Néhány éve a Baranyai Irodalomtanítási Napokon résztvevő kétszáz magyartanárral együtt csodálkozva bámultam a kőrösi református templom festett fatáblás mennyezetét.

Mesevilág... álmoszépre pingált égbolt... Tulipánok, szegfűk, rózsák, napraforgók, kuszó indák, leveles ágak kápráztattak el.

Hol vannak a kezek, melyek gondos munkával, hozzáértéssel és nagy szeretettel idevarázsolták mindazt, amit ruháikba is beleszóttak, amiről a kor népdalai énekelnek?

Nézem a fehér, kőszürke, világoskék, halványpiros alapra festett sötétvörös, kék, zöld stilizált virágokat, madarakat, kigyózó virágszárakat. A puhafára festett tempera nem halványult, nem sárgult, eredeti színeiben pompázik.

Mit tudok én ezekről a művész-pasztemberekéről történelmi tanulmányaim, olvasmányaim alapján? — töprengök, s elszégyellem magam. És a

¹ Műemlékeink I (Kiadja a Baranya megyei Tanács V. B. Műemléki Albizottsága, Pécs, 1975. 12 old.)

kazettákat nézvegetve kezdek egyre többet látni a XVIII—XIX. századi falusi életből. Elképzelem az eladó leányok kelengyertartó tulipános ládáit, melyeket ugyanaz a falusi festő-asztalos mester cifrázhatta, aki a templom mennyezetét, karzatát. A himzett úrasztaltakaró a lakodalmas abrosz mintáit, a konyha falát díszítő mázas tányérok, csuprok motívumait is sejteti.

De jó lenne, ha mindenki láthatná ezt a virágokkal telepíngált égboltozatos! — gondolom, s hamarjában már az iskolai történelemkönyvekbe is beleálmodom néhány szép színes fotót erről az álomvilágról.

Hogy ez az egyszeri élmény el ne röpöppenjen nyomtalanul, s hogy akik nem részesülhettek benne, azok is megtudhassák: kicsoda értékeket rejteget szűkebb szülőföldünk, a Baranya megyei Tanács V. B. Műemléki Albizottsága *Műemlékeink I* címmel kiadványt készített az *ormánsági festett fa mennyezetű református templomokról*. A füzet címlapján egy felnagyított kazettát látunk, a hátsó borítón pedig a megye térképét a bemutatott templomok községekivel, s belül *Szigetvári János* egyoldalas, tömör, szakszerű ismertetése után *Lantos Miklós* egyszerű fotóit.

Topográfiai sorrendben: Kovácsbida, Adorjás, Kőrös, Drávaiványi, Nemeske. Minden községnek 2 oldalt szentel a kiadvány öt-öt felvétellel. Láthatjuk mindegyik templomot az utcaképből, a falu egészében. A templombelsőkről: összkép és több részletfelvétel is készült: a mennyezetekről, a karzatok mellvédjéről, alsó nézetéről, a szószékekről. A közeli és távoli felvételek beállítására jó, a képkivágások szerencsések. Gyönyörködhetünk egy-egy kinagyított kazetta művészi látványában is.

A felvételek jól kiemelik a világosabb-sötétebb alapszínek kontrasztját, s mutatják azt is, hogy a kazettákat átlós és hosszanti szimmetria-tengely tagolja. A színeket — sajnos — nem látjuk a fekete-fehér képeken. Ez nagyon nagy veszteség, mert a fehérre meszelt fal és a csodálatosan élénk színekre festett fa együttes szépségét így nem lehet érzékelteni. Aki azonban kezébe veszi ezt a kiadványt, úgysem leli nyugtát, míg legalább egyik templomot fel nem keresi, hogy a valóságban is megláthassa: nincs két egyforma kazetta, mind más és más, mégis lenyűgöző az összhatásuk.

A Hazafias Népfront és az Idegenforgalmi Hivatal közreműködésével megyénk lakosai és a hozzánk érkező turisták, vendégek kézbe kapták, kapják ezt a kiadványt. Aki még nem látta ezeket a templomokat, abban kedvet ébreszt, aki látta, annak számára omléket rögzít és őriz. Arra is lehetőséget ad, hogy a hasonló erdélyi kazettás mennyezetű templomok más jellegű díszítésével egybevetessük.

A füzetet lapozgatva újra meg újra megfogalmazódik bennünk: mennyi szép értékek beszél az elődök alkotókedvéről, a népi képzelet és szépérzék kiapadhatatlan gazdagságáról.

Nagyon várjuk, hogy a dr. Görös László vezette albizottság tervbe vett következő kiadványa — amely megyénk népi építészeti alkotásainak, lakóházainak állít majd emléket — minél előbb megjelenjék és segítsen mindnyájunkat hazánk, megyénk értékeinek alaposabb megismerésében, megbecsülésében.

Rónaky Edit

TANULMÁNYOK A 700 ÉVES DABAS TÖRTÉNETEBŐL

Szerk.: *Petri Edit és Torzsa István*
(Kiadja a Nagyközségi Tanács, Dabas, 1975.
364 oldal + 12 melléklet.)

Ötéves késéssel, de az alkalomhoz illeszkedően tartalommal és formában jelent meg Dabas nagyközség legújabb kiadványa, amely a település centenáriuma alkal-

mából látott napvilágot. A kiadói szándéknak megfelelően a tanulmányok felfelelik a hétszáz esztendő történetét, sőt dr. *Patay Pál* írásából megismerkedhetünk a több mint ötezer esztendőes régészeti emlékekkel is.

Tíz szerző tíz tanulmányát olvashatjuk a most megjelent, közel négyszáz oldalas kiadványban, melynek előszavát *Czeróczyki András*, a nagyközségi

tanács elnöke írta. A tíz tanulmány bevezetőjeként *Török György* verse és zenéje látható Ünnepi köszöntő címen.

Patay Pál Dabas és környéke régészeti emlékei című tanulmányát *Magyar Eszter* középkori témájú értékelése követi, melyben az első írásos emléktől a török hódoltság idejéig kíséri végig a mai Pusztá-templom környékén levő községek társadalmi, gazdasági életét, külön kitérve a falvak szomszédságában meghúzódó szállások, tanya és puszták életére.

Dr. Párdányi Miklós írása azt a nagyívű fejlődést vázolja fel, melynek során egy teljesen pusztává változott területből a XVIII. században ismét újabb községek alakulhattak. A kötet leggazdagabb forrásanyagának és a kort megértető mellékleteknek alapján a „hosszú háború”-tól, a pusztulástól kíséri végig a négy község újjászületését. Az újratelepüléstől az úrbérrendezésig, majd a reformkorszak harcain keresztül az 1848-as forradalomig vezet végig a szerző a négy községből alakult nagyközség történetét.

A következő tanulmány *dr. Fűr Lajos* írása, aki a jobbágyfelszabadítás és az azt követő évek eseményeit dolgozta fel, majd ezt követi a kötet egyik szerkesztője — *dr. Petri Edit* — munkája. Ez a kiegészítés korától a felszabadulá-

sig kíséri végig a négy község történetét. A tanulmányból hiteles képet kapunk arról a gazdasági hanyatlásról, mely a Horthy-rendszer idején községeink életét jellemezte.

A második részben — ahol a felszabadulást követő 25 esztendő eseményeit dolgozta fel a kötet —, az amatőr helytörténészek munkája található. *Lippai Lajos* a politikai és közigazgatási helyzetről, *Szanka Ferenc* a gazdasági életéről, *Szeredi László* pedig a község társadalmi tagozódásáról, életkörülményeiről ad részletes tájékoztatást. *Fábián Miklós* Dabas község kulturális életéről, *dr. Szokody Gyula* a település műemléki jellegzetességeiről írt tanulmányban vázolta a nagyközség elmúlt negyedszázadának történetét.

A most megjelent kötet — amely 57 forintért a Dabas Nagyközségi Tanácsnál kapható —, magas színvonalon szerkesztett adathalmazt ad a nagyközség lakóinak és Dabas története iránt érdeklődő „idegen” olvasók számára. A kötet egyellen hibájaként a név- és tárgymutató hiányát kell megemlítenünk. A szép kivitelű kötet — amely a Dabasi Nyomda munkáját dicséri — érdekes és izgalmas olvasmányt jelenthet minden olvasónak.

n. s.

LENGYEL ALFRÉD—KULCSÁR IMRE—
HORVÁTH OTTÓ:

A MOSONMAGYARÓVÁRI FÉMSZERELVÉNYGYÁR TÖRTÉNETE 1900—1975.

(Kiadja a Mosonmagyaróvári
Fémszerelvénygyár, Mosonmagyaróvár, 1975.
239 old. illusztrált).

Az alapításának 75. évfordulóját ünneplő mosonmagyaróvári üzem történetének megjelentetésével örvendetesen gyarapította a rangos üzemtörténeti munkák sorát. A múlt megidézése, emlékeinek tényeinek tudományos igényű feldolgozása színvonalas és maradó mozzanata a jubileumnak. Műveltségünk és történeti igényességünk jele az az irányzat, amely a díszes kiállítású, öntömjenéző és semmitmondó kiadványok helyett az igényes és színvonalas történeti munkák felé fordította az ünneplő gyárak és intézmények figyelmét.

A 75 éves MOFÉM történetét tartalmazó munkát három szerző: *Lengyel Alfréd*, *Kulcsár Imre* és *Horváth Ottó* írta. Közülük *Lengyel Alfréd* a szerkesztő, aki a könyv anyagát az üzem életét meghatározó történelmi fordulóknak megfelelően három részre tagolta: 1900—1921-ig, 1921—1948-ig és 1948-tól napjainkig. A szövegközi illusztrációkon kívül bőséges fényképanyag mutatja be az üzemszerkezeteket, az épületeket, a gépeket, a gyártmányokat, a csornait és az csztergomi gyáregységet, a szociális és kulturális létesítményeket. Német, angol és orosz nyelvű összefoglalók és mutatók zárják a kötetet.

Az első fejezet — *Lengyel Alfréd* munkája — a *Hírtenbergi Töltény*-, *Gyutacs*- és *Fémárugár Rt.* és *Moson* megye között 1899-ben kezdődött tárgyalásoktól az ellenforradalmi rendszer kiépüléséig kíséri nyomon az osztrák gyár fiókjaként létesített magyaróvári üzem sorsát. A magyar támogatással lé-

tesült gyár kezdetlől nagy nyereséget hozott tulajdonosainak, de munkát is adott a Magyaróvár környéki falvak lakóinak. A fokozatosan bővített telep már az 1900-as évek elejétől részt vett a világháborúra készülő monarchia hadifelszerelésének előállításában. A háború kitörésekor hadiüzemmé vált. 1921-ben, a monarchia széthullása után pedig magyar tulajdonba került. Lengyel Alfréd hatalmas levéltári anyaggyűjtésre alapozva írta meg a kezdeti két évtized történetét, sohasem feledve, hogy az országos, sőt a nemzetközi politikai és gazdasági élet hatását fölfedje, s így a kis magyaróvári gyárat ezer szállal a korabeli történelemhez kapcsolja.

A magyar tőkésék birtokába került üzem államosításáig terjedő huszonhét évet Kulcsár Imre írta meg sok adattal. 1921 után a katonai termékek gyártását fokozatosan az ország belsejébe vitték, így ismét polgári termékeket állított elő a magyaróvári üzem. A súlyos gazdasági válság éveit után újból bekapcsolódott a hadianyaggyártásba. A felszabadulást nagyobb károsodás nélkül érte meg, de a hiányos műszaki gárda, az értékesítési nehézségek, később az anyagellátási- és energiagondok alaposan visszavetették a termelést. 1947-ben a válságos helyzetbe került gyárat állami ellenőrzés alá vonták, majd 1948-ban államosították.

Ettől az évtől írta meg napjainkig — sőt a terveket ismertette az ezredfordulóig — a MOFÉM történetét Horváth Ottó. Nehéz dolga volt, mert a közelmúlt forrásanyagát még nem selejtezte meg az idő. Ezért aztán itt-ott túl szigorúan is válogatott, másutt meg beírta vitatható forrásértékű anyagokkal. A vállalat mai szervezete és profilja az 1960-as évek elején kezdett kialakulni, amikor a budapesti, esztergomi, kiskvárdai és mosonmagyaróvári gyár összevonásából Mosonmagyaróvári Fémszerelvénygyár lett. A közel félmilliárdos beruházás és felújítás után ma a hazai

fémszerelvénygyártás bázisa, amely rövidesen fedezni tudja a hazai szükségletet és a tervek szerint részt vesz a KGST-n belüli szakosításban. Az utolsó fejezetből kiderül, hogy a Fémszerelvénygyár működési a város legnagyobb művelődési házát, jelentős összeggel támogatva dolgozói lakáscsúcsát, az óvoda bővítését, a bölcsőde építését és egészségügyi és szociális létesítmények sorát hozta létre.

A szép nyomdai kiállítású mű szerzői úttörő munkát végeztek, hiszen előmunkálatok nélkül vágta neki a témának. Bár egyikük sem műszaki író, témájuknál fogva sok szövegükben a műszaki kifejezés, adat és szám. Minden fejezetben kitérnek a munkásság harcaira, politikai szereplésére, aktivitására, élet- és munkakörülményeinek alakulására. A szerkesztő Lengyel Alfréd és Kulcsár Imre levéltáros. Mindketten jártasak a tudományos anyaggyűjtésben és feldolgozásban. Horváth Ottó pedig rutinos újságíró. A két levéltáros szerző anyaga jórészt különböző levéltárakból való, mégsem egyoldalú, mert fontos kézikönyveket, történelmi munkákat és korabeli újságokat egyaránt forrásul használtak. A legutóbbi évekről író Horváth Ottónak többször kellett élő személyekhez fordulnia adatért, kutatási jelentésért, egyéb kéziratért és a napi krónikás szerepét betöltő üzemi híradóhoz anyagért.

A bőséges és pontos irodalmi hivatkozások ellenére hiányoljuk a kötetből a további kutatásra ösztönző bibliográfiát. A győri nyomdát dicséri a megjelenés frissége és a szép nyomdai kivitel, de a minden lapon ismétlődő MOFÉM emblémát helypazarlónak és unalmasnak tartjuk. Jó lenne, ha ezután évenként, esetleg ötvenként évkönyvben foglalnék össze az elmúlt időszak eseményeit, hogy tájékozódásunk friss legyen a kis fióküzemből mára modern nagyüzemmé fejlődött vállalatról.

Tuba László

HONISMERETI KUTATÁSOK SZABOLCS-SZATMÁREÁN I. NÉPRAJZ

Jósa András Múzeum Kiadványai 5.
A kötet a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának támogatásával jelent meg. Sajtó alá rendezte: Erdész Sándor és Farkas József.
(Nyíregyháza, 1975. 132 old.)

Az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat keretében a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács 1963-tól minden évben meghirdeti a megyei néprajzi és honismereti pályázatot. Az érdeklődés egyre növekszik, s az akció sikerét jól igazolja az idei szép számú pályamunka is, amint ezt a néprajzos múzeológusok nyíregyházi tanácskozá-

sán a múzeum szakembereinek beszámolójából is megtudhattuk. A Jósza András Múzeum most megjelent kötete az eddig született legszínvonalasabb, néprajzi jellegű dolgozatokból mutat be hatot.

Az első tanulmányt *Balogh László* írta, A szilva termesztése és feldolgozása Szamoszeg községben címmel. Ez a kiadvány legalaposabb, legszínvonalasabb írása. Bemutatja a termesztett szilvafajtákat és a szilvások, szilvaskertek életét. Ezután a szilvaszürettől kezdve a kész lekvárig leírja a különböző munkaszakaszokat. Figyelme kiterjed a szilvának és a lekvárnak a táplálkozásban betöltött szerepére és a lekvártőzés társasmunka jellegére is, utalva annak folklórisztikai vonatkozásaira. A befejező részben a szilva egyéb feldolgozási módjairól ír: megismerkedhetünk a szamoszegi aszalóval és a pálinkafőzéssel is.

A következő tanulmány *Orosz Károly* munkája: Népi gazdálkodás és táplálkozás, szavak, szólások Dombrádon. Mint már a cím is utal rá, itt egy igen sokrétű, nem is túl szerencsés összeállított témáról van szó, ennek köszönhető, hogy szerzője nem is tudta kerek egészzé formálni írását. Ennek ellenére nagyon sok értékes adatot tartalmaz, ezek részletes leírása azonban sajnálatos módon elmaradt (halak bunkózása, csalészekér, gyékénytő és nádcsíra mint inségeledel stb...) Gyűjtésébe sajnos esetenként valószínűleg félreértett vagy nem elég alaposan leírt részletek is bekerültek.

A dombrádi füzes címmel *Balla Gedeon* írta a következő dolgozatot. Évszakonként mutatja be a füzesben

folyló munkát, leírja a vesszőknak és a fának a felhasználását is.

Nagyon alapos adatgyűjtésen alapozik *Varga László*: A parasztudvar és építményei Nagydobos községben című munkája. Leírásából egy nagydobosi parasztgazdaságnak szinte teljes vagyoneleltárát kapjuk. Különösen becses teszi munkáját, hogy nagy figyelmet szentelt a terminológiai adatoknak.

Szép László Nyírvasvári földrajzi nevei címmel írt pályamunkát. A bevezető részben a település nevének eredetére keres választ, majd egy 1893-as határtérkép felosztását követve ismerteti a földrajzi neveket.

A kötet utolsó fejezetében *Molnár Bálint* közli Legendamesék címmel az általa gyűjtött, ilyen jellegű anyag néhány értékes darabját.

A kiadvány megjelentetésével a Jósza András Múzeum elismerésre és kövételre méltó példát mutatott. Nemcsak a jelentős adattári anyagának egy részét tette hozzáférhetővé, a megjelentetéssel fontos elismerési és díjazási módot is talált az önkéntes gyűjtők számára.

A dolgozatok színvonala természetesen nem egyforma, de a gyűjtőpályázat elsődleges célja az adatgyűjtés, s ennek mind egyik dolgozat kitünően eleget tesz. Nagyon hasznos lenne a gyűjtők munkáját úgy megszervezni, s amennyiben lehet irányítani, hogy inkább kisebb, de könnyebben áttekinthető témákat gyűjtsenek és dolgozzanak fel. Nagyon kár, hogy nem kerültek a kötetbe rajzok, mert emelték volna a munka színvonalát, sőt egyik-másik esetben érthetőbbé is tették volna a leírtakat.

Viga Gyula

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓK

A házivászon felhasználása és jelentősége egy faluban

(Ajánlott pályatétel feldolgozási útmutatója)

J. A falu földművelő népének hagyományos szövő-fonó kultúrájára — elsősorban a len, a kender s kis részben a „felesvászón” egyszerű és díszített darabjaira — vonatkozó adatok összegyűjtése fontos és továbbra már el nem odázható feladat. Össze kell gyűjtenünk az e körbe tartozó tárgyi emlékeket, még mielőtt elbontanák, elnyűnék őket, vagy kézen-közön elkallódnának. Még kell örökítenünk készítésük technikáját, sokféle használatukat, a népszokásokban betöltött szerepüket, a hozzájuk tapadó gazdag és értékes szókincset, egyszerűval jelentőségüket a paraszti életformában — még mielőtt feledésbe merülnének.

A hagyományos textil-kultúrát alapjaiban rendítette meg a gyárban előállított pamutanyagának már a múlt században megindult fokozatos elterjedése a nép között. A varrógép széleskörű használata is egyre inkább háttérbe szorította, s lassan teljesen kiszorította a kézi varrást, szinte már az egész ország területén. Ez önmagában véve örvendetes fejlődési folyamat, azonban együtt jár vele, hogy lassan feledésbe megy sok egyszerű, sokszor pedig összetett, ügyes, sőt nemritkán igen szép összeerősítési mód, díszes öltéssor és a sok cifra szálvarrás.

A témához tartozó tárgyi emlékek gondos, szakszerű leírása, megőrkítése azért is igen fontos, mivel a len- és a kendervászón alapanyagú textiliák gyűjtése korábban — a század elején még a múzeumok részéről is — meglehetősen rendszertelen volt, és főként egyoldalú: elsősorban a színes, hímes, erősen díszített darabokat gyűjtötték, s ezeket is többnyire a kívánatos részletesebb feljegyzés nélkül.

A kb. 30 évvel ezelőtt szaporodni kezdő szakszerű tudományos feldolgozások mind a fonalas díszítések, mind pedig a vászón öltözétdarabok ismertetésénél egyre precízebben igyekeztek leírni, szemléltetni az öltéstechnikát, a szabást és a méreteket, azonban országos viszonylatban korántsem adnak teljes képet népi textil kultúránkról, s főként a minden részletre kiterjedő, szakszerű feljegyzések tekintetében jelentős kiegészítésre szorulnak. Tehát nagy szükség van az e téren mutatózó „fchér foltok” „társadalmi munkában” történő gyors eltüntetésére. Éppen ezért került be, már évekkel ezelőtt, az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat ajánlott pályatétellei közé ez a fontos téma.¹

Saját használatra talán már sehol sem szönek az országban, de sok helyen még nagyszámú, hagyományos módon készült, hagyományos rendeltetésű vászonféleség található. Különösen az egykori nevezetes szövő-fonó vidékeken (Szatmár-Beregben, Nógrádban, Hevesben, Dél-Dunántúlon) található még nagyobb számban háziszövésű vászontermék, s gyűjthető össze a maga teljességében a rájuk vonatkozó sokféle hagyomány. De azokon a vidékeken is, ahol a szövés-fonás már sokkal korábban megszűnt, egy-egy öregasszony a legtöbb faluban még mindig féltve őriz a szűk fiókjában vagy egybeűt — fiatalságának emlékeként össze a textil-kultúrával kapcsolatos népi elnevezéseket, kifejezéseket. Nem ismerjük eléggé a különböző vászonholmik elkészítésének,

A kender és a len termesztésének, feldolgozásának módját, munkaeszközeit már az ország egész területéről meglehetősen ismeri a néprajztudomány, országos viszonylatban azonban még igen hézagosak ismereteink a szövő-fonó-varró-díszítő munkának a paraszti életformában betöltött szerepéről és jelentőségéről. Még csak alig néhány vidékünkön gyűjtötték össze a textil-kultúrával kapcsolatos népi elnevezéseket, kifejezéseket. Nem ismerjük eléggé a különböző vászonholmik elkészítésének,

¹ A házivászon téma 1962-ben került be az Országos Gyűjtőpályázat ajánlott pályatételleinek jegyzékébe. Mostani útmutatónknak Morvay Péter kezdeményezésére készült, vázlatosabb kidolgozású elődje A Néprajzi Múzeum Adattárának Ertesztője 1959. évi 1-4. száma 80-86. oldalán jelent meg.

diszítésének munkamenetét. Még kiegészítésre szorul, hogy mi volt az egyes vászon öltözétdarabok (pl. a különböző ingeknek, kötényeknek) hétköznapi, közönséges használati módja, de főként kevés a feljegyzésünk arra vonatkozóan, hogy miféle vászonneműek voltak egyáltalán használatban egy-egy faluban, és milyen kapcsolatban volt egyikük-másikuk a népszokásokkal (keresztelés, lakodalom, temetés, búcsú stb.) vagy a hiedelmekkel.

Elsősorban tehát a szövés-fonást legtovább gyakorló vidékeken kívánatos és érdemes számbavenni, hogy hányféle diszített vagy diszítetlen vászonszöttes található még egy-egy helységben, s hogy mi ezeknek a szerepe az öltözködésben, a lakásban, a háztartásban, a gazdálkodásnál és a népszokásoknál. A gyűjtőknek és a szakembereknek alighanem egyaránt meglepetéssel szolgál majd, hogy milyen gazdag anyag kerülhet még ma is elő egy-egy hagyományörző helységben.

Ajánlott pályatételünk sajátosan „női gyűjtési téma”, amelynek sikeres feldolgozása jó helyi kapcsolatokat, huzamos helyszíni tartózkodást igényel. Eppen ezért ennek a témának a feldolgozását elsősorban a ma is falun élő vagy valamely gazdag szövő-fonó kultúrájú faluban rokoni „támaszponttal” rendelkező, ügyes kezű leányoknak, nőknek ajánljuk. Jó alapot adnak a sikeres gyűjtéshez azoknak a pedagógusoknak a szakmai ismeretei is, akik kézimunka, rajz vagy politechnika tanítással foglalkoznak. Számukra azért is hasznos feladat ez, mivel gyűjtésük eredményeit iskolai munkájukban is jól hasznosíthatják.

2. Gyűjtésünk megkezdésekor igyekezzünk adatokat szerezni arra nézve, milyen mértékű volt korábban a helységben a kender- és lentermesztés, a szövés-fonás gyakorlata. Mikor, hogyan következett be ennek csökkenése és megszűnése. Igyekezzünk megállapítani, hol van még a faluban — ha szélszédve is — régi szövészek vagy más szövő-fonó munkaeszközök. Tudakoljuk meg, fonnak-szőnek-e még valamelyik házban, s ha igen, saját termésű lent, kendert dolgoznak-e fel, vagy másként (hol, hogyan?) szerzik be a fonalat.

Az adatszérés során mindig igyekezzünk az időpontokat is meghatározni. (Pl. a falu a századfordulón még maga is termelt lent, kendert; az első világháború idején már vették a fonalat, de maguk szöttek; a második világháború óta már nem szönek a faluban.)

Érdeklődünk a szövés-fonás-varrás közösségi szokásai felől is. Összejártak-e valaha varrni, hímezni a lányok, olyanformán, ahogy korábban a fonóba volt szokás járni? Mikor, kihez? Csak egymásközt voltak-e ilyenkor vagy legények társaságában is? (Kutassuk azt is, hogyan tanulták meg a lányok a szövés-fonás-varrás tudományát, hogy változott-e ez az idők folyamán.)

Bizonyos vidékeken már igen régen takácsok látták el a vászonzélekkal a falvak lakosságát. Ezért igen fontos, hogy megtudakoljuk, élt-e korábban a helységben takácsmester, akitől a mintákat eltanulhatták, s ha igen, esetlegesen leszármazottaiktól és idős adatközlőinktől igyekezzünk minél többet felkutatni arról, mi volt a szerepük a takácsoknak a helység hajdani szövő-fonó-kultúrájában, s egyáltalán, hogy mit tudnak az egykori takácsoknak a helységbe településéről, életmódjukról, kultúrájukról (pl. takácsénekek, dalok, szólások), munkaeszközöikről, termelő és értékesítő tevékenységükről (pl. vásárolás).

Általános követelmény, hogy minden darab és adat gyűjtésekor jegyezzük fel a gyűjtés helyét és időpontját; az adatközlő nevét, életkorát és foglalkozását. (Nagy helységben való gyűjtés esetén, vagy ha fontos adatot közölt, még az adatközlő lakóhelyét is.) Hasonlóképpen, hogy minél több adatközlőtől érdeklődünk. A gyűjtőhelyünkön hagyományos vászonzélekkal felkutatása során tudomást szerzünk majd olyan darabok egykori meglétéről is, amelyekre nézve már csak az emlékezet, szájhagyomány alapján kaphatunk adatokat. (Ezeknél természetesen meg kell ezt jegyeznünk.) A felkutatott tárgyak között igen értékesek az évszámmal és névvel vagy más felirattal ellátott darabok. Ezeknél tudakoljuk meg, kinek a neve, névbetűje szerepel a darabon, milyen rokonságban áll a mai tulajdonos az illetővel, s hogyan öröklődött, maradt fenn a nevezetes darab. Természetesen érdeklődnünk kell a feliratok alkalmazásának divatja felől is.

3. Kutassuk fel, hogy a helységben milyen öltözétdarabokat készítettek házi-vaszonzélekből (ingek, pendely, gatyá, kötény). Keressük fel azokat a családokat, akiknél még — ha viseltes állapotban is — található régi ruhadarab, s méginkább keressük fel és kérdezzük ki azt az öregasszonyt vagy öregembert is, aki még ma is visel vászonhalmi. Fényképet is készítsünk róluk. Az öltözétdarabokkal kapcsolatban jegyezzük fel, hogy melyiket milyen anyagból készítették. Milyen különbség volt anyag te-

kintetében (len, kender vagy *fetesrászon*) az ünneplő és a hétköznapi közt? Miből varrták a jómódúak és miből a szegények ugyanazt az öltözetdarabot? A régi mértékegységekről se feledkezzünk meg: rőf, *vászonszélte*. A szabásrajzon jelöljük meg, melyik részt minek nevezik (korc, gallér, *szedés, pátha, ülep, vállfolt*). A hasítékokat, gombolást, derékhoz-, karhoz erősítés módját, az *eresztékek* beállítását részletesen írjuk le vagy részletes rajzon mutassuk be. Hogyan nevezik az összerősítésre használt madzagot, hogyan kötik meg? Azt is jegyezzük fel, milyen változatai, fajtái voltak egy-egy ruhadarabnak (pl. bő- és szűkujjú ing; bő- és szűk gatyá, többféle lőkötő). Melyiket milyen alkalomra és milyen életkorú egyén viselte. Azt is lényeges feljegyeznünk, hogy a ruhafélék milyen sorrendben váltották egymást, tehát figyelemmel kell kísérni a divatalakulás menetét. Mely darabokat viseltek egyszerre, ugyanazon az időszakon belül is (pl. társadalmi helyzet szerint). Igyekezzünk időponthoz, évszámhoz kötni a szabásbeli változásokat is. Érdeklődjünk a divat alakításában szerepet játszó személyek felől is.

Tudjuk meg, mikor lett a faluban a vászon ing, a pendely teljesen alsóruhává, tehát mióta viselnek zömökben *kékfestőt* az asszonyok, illetőleg posztó- vagy szövetrohát a férfiak? Mi volt az életkorok szerint a ruhadarabok közti különbség, a csecsemőöltöztetéstől a növéndék gyermek ruházatán át az öregek vászonfehérneműjéig? Minden egyes darabnál jegyezzük fel a viselés módját, pl. a férfiinget kieresztve vagy nadrágba, gatyakorcba túrva viselték-e? Van-e még fehér vászon *kontya* valamelyik asszonynak? Hogyan és mivel kötik be azt? Mőtől, meddig viselte? Volt-e fehér fejre- és vállraláló kendőjük és kézben hordott díszszekendőjük? Ezek formája, mérete, viselés módja.

Minden ruhadarabhoz fűződhet hagyományos szokás vagy hiedelem (pl. zsebken-dőlopás szokása: a gatyamadzag gonoszszűző ereje, fordítva felvett ruha stb.), szólás-mondás. Ezeket jegyezzük fel. Ki varrja az alkalomhoz kötött darabokat (pl. jegy-inget, jegykendőt, párnahuzatokat)? Mikor kezdi a menyasszony a vőlegénying varrá-sát? Figyeljünk arra, hogyan változott egy-egy szokás az idők folyamán? Kézbevaló kendőt (díszszekendőt) mikor vesz a lány először a kezébe? Van-e hagyományos dí-zsítése a jegy-ingnek, kendőnek? Hány darabot készítenek belőle?

Ha találunk kézzel varrott ruhadarabot, figyeljük meg az egyszerű varrási és dí-zsítő jellegű varrásmódokat, szelősszedelgozásokat. (Tehát két vászonszél egymás mellé vagy egymáshoz erősítési módját; a „mizli” varrást, a ráncolások elkészítését; a rojtozást, hurkolásokat. Az ing ujján, elején, a gatyá szélén lévő keskeny díszöltés-sorokat, amelyek alig hívják fel magukra a figyelmet, pedig rendkívül változatosak, ügyesek. (Az ilyenekről jegyezzük fel az alkalmazás helyét, az öltés menetét, s készí-tünk róluk részletrajzot, vagy ami ennél is jobb: kis vászondarabokon 15–20-szor is-mételve varrjuk le az öltést. Ezek az említett öltések mentek ki a divatból leghamarabb a gépvarrás elterjedése következtében. Fontos tehát megállapítanunk, mióta varrnak a községben fehérnemű géppel? Melyik darabon maradt meg legtovább a kézivarrás? A fonálra, varrótüre, a gyűszűre és a velük kapcsolatos babonákra is térjünk ki. Ha szálvonalas („aszúr” jellegű) a díszítőelem, hány szálát húznak ki és szőrtanak össze? Ismertessük a gatyá szélén található egy vagy többsoros rojt készítményét. Van-e a díszítések, öltések között olyan, amit csak nő vagy csak férfi viszoneműjére alkalmaznak? Mi a díszöltések népi elnevezése? Figyeljük meg, hogy egyféle vagy többféle díszítősor fut-e végig? (Egymás mellett található pl. ingujjon szálszorítást és laposhímzést, kendőn likacsvarrást és horgolást, gatyán rojtozást és subrikolást vagy mesterkét.) Ha az anyag szélét dolgozzák el, milyen varrást alkalmaznak (hurkolást, likacs-hímzést)? A ráncolás élére hímeznek-e díszít? Jegyezzük fel a gomblyukvarrás módját is. Figyeljük meg azt is, milyen alkalmakon szerepel a csak fehér hímzéses vászon ruhadarab (pl. vőlegénying).

A viselt darabok díszítésének ismertetésénél térjünk ki arra is, hogy megfigyel-hető-e a kézi és a gyári munka keveredése (pl. a fej- vagy vállkendő szélén a hímzés mellett van-e csipke)?

4. Az öltözetdarabokon kívül igen sok egyéb holmit, háztartási kelléket is házi-vászonból készített a paraszttasszony. Volt mindennapi használatra való egyszerű, de erős varrással varrt asztalterítője. „kasho való ruhá”-ja, vastag szalmazsákja, de vol-tak igen szép „cifra szőttes”, himes törölközőkendői, párnahuzatai, ágylepedői, aszt-alterítői is. Ezek ismertetése az egész díszített darab alapanyagának, méretének, öss-zszerősítési módjának leírásával és a díszítmény helyének pontos meghatározásával kezdődjék. (Helyes ehhez arányos kicsinyítéssel, folttban jelölni a díszített felület he-lyét.) Ki kell egészíteni ezt a felhasznált fonalfajta meghatározásával, helyi elnevezé-sével (pl. fejtő) is.

Ha szöttes díszet alkalmaztak, meg kell állapítani a minta egységét, vagyis hogy hány *lanc* és hány *vetülék* alkot egy negyzetet (pl. 3 láncfonalat emelnek fel és 4 vetülékfonalat vezetnek be). Ezt a díszítmény lerajzolásakor egy negyzet betöltésével jelöljük. (Legalkalmasabb a szöttesminta megörökítésére a 2 mm²-es kockás, ún. milliméter papír, mert legjobban megközelíti az eredeti mértéket.) Ha a sorminta több, váltakozó elemből áll, legalább három ismétlődést rajzoljunk le, hogy a minta ritmusa jól érzékelhető legyen.

A sormintáknak — ha több sorosak — külön-külön is van nevük. (Pl. „szélén *vízfolyás*, középire *heretelevés*.) Hogy készítették a „szedés”-t (deszkával vagy tűvel?) Van-e vagy ki volt az utolsó a faluban, aki még tudott mintát szőni, és ez mikor volt körülbelül? Hogyan tanulták meg a fiatalok a szedést? Mikor és mely darabokon volt főként divatban a „szedés”, a „cifrázás”. Egy-egy fajta kendőnek, lepedőnek (pl. fölötti lepedőnek) mi volt a hagyományos, előírással mintája és színezése? Jegyezzük fel pontosan, hogy milyen alkalmakkor, hogyan használták e darabokat! (pl. lakodalmi alkalmával az ökor szarvára kötik, majd a vőfély kapja meg).

Ha már számszámolásos (pl. subrikolt, vagdalásos, vagy keresztiszemes) díszet, tehát varrótüvel készült díszítést találunk a vászonholmin, olcvetlenül térjünk ki a technika ismertetésére, mert legtöbbször többféle öltés is szerepel egy minta kivarrásánál. A lejegyzés, a lerajzolás szempontjai egyeznek a szöttesdíszekével.

A szabadrajzú, tehát előrajzolás után hímzett vászonfélék előfordulnak mind öltözétdarabokon (fej-, vállkendőkön, ingeken), mind egyéb vászonműveken. Előfordul, hogy nyersvászonra fehér fonállal varrnak, vagy fehéritetre színes szállal. A színes kivarrások lemosolásánál, lerajzolásánál a színek helyi elnevezését írjuk a rajz mellé, pl. „libazöld”. A másolást az ismert módon, szuszterviasszal vagy másolópapírra puha grafitdörzsöléssel végezzük, s aztán kiegészítjük, javítjuk. Az esetleges asszimmetrikus részleteket ne javítsuk ki egyformára, mert ezek sokszor igen kellemes és szellemes változatot adnak. Figyeljük meg, hogy a kihímzés számai milyen irányban fekszenek, ezt rajzban érzékeltethetjük egy kis egyszerűen. Hogyan öltének át egyik formáról a másikra, megfigyelik-e a munka hátoldalát? Milyen öltések szerepelnek a laposöltésen kívül (szár-, Margit-, rácsöltés, pókozás)? Van-e. aki ma is hímz? Honnan veszik ma a mintákat? Van-e olyan minta, amelyiknek ismerik a szerzőjét? Mintafüzet jár-e közközen a faluban? Hol nyomtatták, rajzoltatták a mintákat régen és ma?

Ezeket a szempontokat alkalmazzuk — szükség szerint — a háztartásban, a lakásdíszítésben, a gazdálkodásnál és a népszokásokban szerepet kapó vászonfélék ismertetésénél is. Külön térjünk ki a házban található vászonfélék tárolására, gondozására, megbecsülésére és öröklődésére.

5. A pályamunka felépítéséhez az alábbi tagolást és szempontokat ajánljuk:

a) A gyűjtőhely főmő jellemzői (helység, megye; lélekszám; egykori közigazgatási helyzet; település, betelepülések; nemzetiségek; gazdálkodási, megélhetési viszonyok; hagyománytartás, városiasodás).

b) A helyi len- és kendertermesztés, feldolgozás arányai, jelentősége a múltban és a jelenben.

c) Vászonfélék és használatuk a háztartásban, a lakásdíszítésben, a gazdálkodásban és a népszokásokban (a hozzájuk fűződő hagyományokkal).

d) A menyasszonyok és a vőlegények (!) kelengyéjében, az egyes (módosabb és szegényebb) háztartásokban megtalálható és a helységben általában használatos vászonfélék számszerű összehasonlítása.

e) Betűrendes mutató a témához tartozó népi elnevezésekről.

f) Az adatközlők neve, életkora, foglalkozása és vallása (betelepült lakosságnál ez igen fontos), lakáscíme — sorszámozva. (A szövegben való utalásnál elég az adatközlő sorszáma hivatkozni.)

6. A régebbi szakirodalomból hasznos ismereteket meríthet a gyűjtő, így *Ferencz Kornélia* és *Palotay Gertrúd* Hímzőmesterség című munkájából (Bp. 1932.). A legújabbak közül *Fél Edit*: Magyar népi vászonhímzések (Magyar Népművészet 8. Bp. 1976.) című munkája ad szemléletes tájékoztató, sokoldalú, korszerű ismeretanyagot. A különböző vidékek hímzéseit, szötteseit bemutató munkák közül, támánkra vonatkozóan is hasznos ismereteket lehet szerezni az alábbi munkákból (mindkettőnek szerzője kiváló önkéntes gyűjtő): *Kántor Mihály*: A len és kender feldolgozása a Bodrogyóban. Sárospatak, 1960. *Lőrincz Aladárné*: Tolna megyei székely szöttesek és hímzések. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1973.

U. *Kerekgyártó Adrienne*

Röpülj páva '77

Hét évvel az első Röpülj páva...! — a felszabadulási népdalverseny — után újabb vetélkedőre hív a televízió, a Kulturális Minisztérium, a Hazafias Népfront, a KISZ, a SZÓVOSZ, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, az OKISZ, a KÖTA és a Népművelési Intézet. Olyan közösségeket — a verseny nyelvén: csapatokat — hívunk, amelyek szűkebb hazájuk, tájuk, etnikumuk népművészetének, a paraszti, a munkás, a kézműves hagyományoknak felkutatására és bemutatásra vállalkoznak. A magyarnak és a hazai nemzetiséginek egyaránt. Az alkotó kollektívák összefoglalják etnikai területük népművészeti arculatát, a ma még fellelhető, a már elfeledtet, s az éppen születőt. Mindezt egységesé ötvözve kell bemutatniuk az előadó- és a tárgyalkotó népművészet minél több ágának felhasználásával.

A televízió eddigi folklorversenyei, mozgalmat serkentő vállalkozásai elsősorban a népdal, a népzene ügyét szolgálták. Ez az újabb kezdeményezés a népművészet valamennyi ágát szeretné felfedeztetni. A népszokásokat csakúgy, mint a fazekasságot, a mesét, a táncot, a kismesterségeket, a bábáncoltatást, a faragást, a gyékényfonást, a céhes hagyományokat, a kékfestést, a csipkeverést — és természetesen a népdalt és a hangszeres népzeneit is.

Az eddigiekből talán már kitűnik, hogy a vetélkedő más, mint a hét évvel ezelőtti volt. A verseny meghirdetése óta mégis sok olyan jelentkezés érkezett a televízió zenei osztályához, amelyek azt mutatják, hogy talán nem volt elég világos a verseny jellegének megfogalmazása. Vagy lehet, hogy a Röpülj páva...! címből sokan a korábbi verseny változatlan folytatására gondoltak. Pedig a szóló, illetve csoporténeklés e versenyben csupán része lehet a csapatok műsorának.

A csapatoknak most az a feladatuk, hogy bemutassák szűkebb hazájuk népművészeti arculatát az *előadó- és tárgyalkotó népművészet minél több ágának felhasználásával*. A vidék jellemző népművészeti műfajait kell felsorakoztatni a csapatok műsorában. Keresztmetszetet kell adniuk a hagyományos népművészetéről és a mai új népművészeti törekvésekről.

Milyen műsorokat várunk a csapatoktól? Olyanokat amelyek

- az előadó és tárgyalkotó népművészetet megfelelő arányban dolgozzák fel;
- az előadó népművészetet az ének, a zene, a tánc bemutatásán túl más műfajokkal is gazdagítják. Olyanokkal, amelyek eddig nem tartoztak a „divatos” tevékenységek közé. (Pl. mese- és balladamondás, népi színjátás, színjátékszerű szokások bemutatása stb.);
- a vidékre jellemző munkás- és kézműveshagyományokat is beépítik műsorukba;
- bemutatják a mai, újabb törekvések eredményeit is;
- a vidék jellemző tárgyalkotó népművészetét sokszínűen elevenítik meg;
- eddig ismeretlen, vagy kevésbé ismert alkotásokat kutatnak fel, s a ma még fellelhetőn túl a már elfeledett hagyományokat is közkinccsé teszik;
- mindezeket egységes, színes műsorrá ötvözve tudják bemutatni.

Hogy a sok elvi szemponton túl gyakorlati példát is mondjunk az eddig beérkezett jelentkezésekből egyet emelünk ki, amely érzékelteti a műfajok sokszínűségét és pálda arra is, miként lehet a fejszortákat egységes keretbe foglalni.

A mezőtúri csapat Mezőtúr paraszti és kézműves hagyományait a híres túri vásár keretében mutatja be. E vásári keret lehetőséget ad a város legjellemzőbb kézműves termékeinek bemutatására, hiszen a vásári sátrak között mi sem természetesebb, mint a fazekasok, a kalaposok, a turi bieskások jelenléte. És megjelennek a vásárban a szolgáltató mesterségek is — a lacikonyhások, a mézesbábosok — a hozzájuk tar-

tozó helyi szokásokkal. A balladamonadás egyik formáját a vásári ponyvások képviselik, akik mondják-éneklük és árusítják a különböző balladaújdonságokat. Mindezekhez természetesen dal és tánc is járul a vásári szükségletek és lehetőségek szerint. A műsor nyitó és záróképében pedig megjelenik a mai kor.

A mezőtúri példa egy lehetőséget mutat be a sok közül. Természetesen nem követelmény a műsor keretbefoglalása, lehetőség van arra is, hogy a különböző műfajok koncertszerűen kövessék egymást. Műsorvezetővel vagy anélkül, esetleg énekes-zenei összekötéssel is lehet mutatni a műsorokat. Választhatnak keretnek egy népszerűt is, vagy gondolhatnak arra is, hogy a műsor valamely részét — a csapatok igénye szerint — filmre rögzíti a televízió.

Hisszük — és eddigi tájékozottságunk ebben megerősít bennünket —, hogy a résztvevő csapatok a magyar és a hazai nemzetiségek népművészetének sokszínűségéhez méltóan, ötletgazdag formák között mutatják majd be a nyilvánosság előtt 20—40 perces műsoraikat, s gazdag élményt és szórakozást nyújtanak sokszázezer tévénézőnek.

Az alkotó-kutató közösségek összefogását a közművelődési intézmények, a megyei tanácsok művelődésügyi osztályai, a megyei művelődési központok vállalták a társadalmi szervek — közöttük a Hazafias Népfront — közreműködésével. Ok lesznek az új vetélkedő életre segítői, a helyi múzeumok, a néprajzkutatók és természetesen a Népművelési Intézet, valamint a televízió támogatásával. A csapatok 1977 tavaszán mutatják majd be műsoraikat a zsűrinek, amely kiválasztja azokat, amelyeket alkalmasnak véli a képernyőn történő bemutatásra. A legjobb műsorokkal 1977. augusztus 20-tól kezdődően ismerkedhetnek meg a tévénézők.

Lengyel Miklós

AZ OLVASÓ MUNKÁSÉRT!

A Hazafias Népfront Országos Tanácsa, a Szakszervezetek Országos Tanácsa és a Kulturális Minisztérium az *Olvasó népert* mozgalom keretében — 1976. május 1-től 1977. december 31-ig terjedő időszakra — másodízben hirdet pályázatot a közművelődési, a szakmunkásképző intézeti és a szakkönyvtárak dolgozói és kollektívái körében.

A pályázat célja, hogy az *Olvasó munkásért* pályázat keretében a könyvtárak működési feltételeik jobb kihasználásával növeljék a munkások olvasatásának mennyiségi és minőségi mutatóit. A korábbi olvasópályázatok eredményeire építve mind több munkást vonjanak be a könyvtárhasználatok táborába, és biztosítsák a könyvtárba járó munkások olvasási kultúrájának, művelődési képességének fejlesztését.

Ennek érdekében a pályázatba bekapcsolódó könyvtárosok és könyvtáros kollektívák

— fordítsanak még nagyobb figyelmet a szocialista brigádok tagjaira, a szakmunkástanulókra és az ifjúmunkásokra, a bejáró munkásokra és a munkásszállások lakóira;

— tudatos ajánló munkájukkal keressék az olvasásra nevelés új, hatékonyabb formáit. Fejlesszék az eddig bevált egyéni, különös tekintettel pedig az eddigi akciókban sikerrel alkalmazott közösségi (irodalmi és szakirodalmi vetélkedők, élménybe-számolók stb.) formákat;

— a végzendő munka tartalmát és annak előfeltételeit (állománygyarapítás, propaganda) tekintve, elsősorban a mai magyar, szovjet és a szomszéd népek szocialista szellemű szépirodalmára, valamint a tv népszerű ismeretterjesztő és irodalmi műsoraival kapcsolatos ajánlott művekre összpontosítsanak;

— a törekvésük megvalósítása — a munkások olvasatásának, olvasmányélményeinek felszínrehozásának elősegítése — a sikerrel szereplő munkásolvasók helyi erőforrásokból történő jutalmazása — érdekében fogjanak össze a Hazafias Népfront elnökségei mellett működő művelődéspolitikai munkaközösségekkel, könyvbarát bizottságokkal, a szakszervezetek kulturális testületeivel;

— erősítsék meg kapcsolataikat az oktatás és a közművelődés, a továbbképzés és az ismeretterjesztés intézményeivel és szervezeteivel;

— a most folyó közművelődési kísérletek (a szocialista brigádok művelődési rendszerének országos felmérése, olvasásvizsgálatok stb.) eredményeire való tekintettel gyűjtsék össze, értékeljék és dolgozzák fel a munkásság olvasásának minőségével kapcsolatos tapasztalatokat és módszereket.

A pályázaton a tanácsi, a szakszervezeti, a szakmunkásközpő intézetek és a szak-könyvtárak valamennyi típusának dolgozói és kollektívái az alábbiak szerint vehetnek részt:

a) a hálózati központokból és a fejlett munkamegosztású könyvtárakból (olvasószolgálati, módszertani, valamint a könyvtár valamennyi dolgozóját felölelő, de 6 főnél nem nevesebb) könyvtáros kollektívák;

b) az egyedül dolgozó főfoglalkozású könyvtárosok;

c) a részfoglalkozású, illetve a tiszteletdíjas vagy társadalmi munkás könyvtárosok.

A pályázatot kiírók a személyi jutalmakon kívül erkölcsi és anyagi elismerésben részesíthetik a díjazott könyvtárosok munkahelyeül szolgáló könyvtárakat is. Mindenekelőtt azokat az intézményeket, amelyek fenntartói a pályázat tartama alatt javították könyvtárak működési feltételeit (térbővítés, a berendezés felújítása, az állománygyarapítási keretek fejlesztése, a nyitvatartási idő bővítése stb.).

Az országos zsűri 1978. április 4-e tiszteletére a pályázaton helyezést elértek között 670 ezer Ft összegű pályadíjat, a pályázat eredményeinek megfelelő számú oklevelet és plakettet oszt szét.

Szentistványi Gyuláné
a HNF Országos Tanácsa titkára

Virizlay Gyula
a SZOT titkára

Garamvölgyi József
a KM miniszterhelyettese

MUNKATÁRSAINK

Antal Miklós, könyvtárigazgató, Vásárosnamény — **B. Szatmári Sarolta dr.**, múzeológus, Tata — **Csaba József**, néprajzi szakíró, Csákánydoroszló — **Csulák Mihály dr.**, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum tud. főmunkatársa, Bp. — **Fábián Miklós**, könyvtáros, Dabas — **Gáspár S. Antal**, a Népművészet Mestere, Halásztelek — **Gerelyes Ede dr.**, a Budapesti Történeli Múzeum tud. főmunkatársa, Bp. — **Gyarmathy Zsigmond dr.**, levéltárigazgató, Nyíregyháza — **Ilagmágy Sándor**, ny. agrónómus, Mezőtúr. — **Halász Péter**, az Agrárgazdasági Kutató Intézet tud. főmunkatársa, Bp. — **Kelemen András dr.**, főorvos, Bp. — **Kovács József László dr.**, — a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum munkatársa, Bp. — **Lengyel Miklós**, a Magyar Rádió és Televízió munkatársa, Bp. — **Morvay Péter dr.**, a Néprajzi Múzeum ny. osztályvezető helyettese, Bp. — **Pápa Miklós dr.**, turista-szakíró, Bp. — **Péter László dr.**, tud. főmunkatárs, Szeged — **Réthy Zsigmond**, muzeológus, Békéscsaba — **Rónaky Edit**, a Pedagógiai Továbbképző Intézet igazgatóhelyettese, Pécs — **Szabó József**, ny. ált. iskolai igazgatóhelyettes, Bük — **Szamosújvári Sándor dr.**, gyakorló ált. iskolai vezető tanár, Debrecen — **Szántó Imre dr.**, tanszékvezető egyetemi tanár, Szeged — **Tuba László**, könyvtárigazgató, Mosonmagyaróvár — **Turányi Kornél dr.**, mérnök, Bp. — **U. Kerégyártó Adrienne** muzeológus, Bp. — **Urban László dr.**, a Mezőgazdasági Múzeum tud. segédmunkatársa, Bp. — **Varga Károly**, a HNF Somogy megyei titkára, Kaposvár — **Vargha László Gyula dr.**, a Tankönyvkiadó felelős szerkesztője, Bp. — **Végh József dr.**, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tud. főmunkatársa, Bp. — **Viga Gyula**, segédmuzeológus, Miskolc — **Vörösmarty Géza**, publicista, Pozsony.

TARTALOM

A honismeret és az anyanyelv (<i>Végh József</i>)	3
KRÓNIKA	
Honismereti országjárás	
A hazai turistamozgalom és a honismeret (<i>Dr. Pápa Miklós</i>)	7
Honismereti Rákóczi-emléktúra (<i>Hagymásy Sándor</i>)	10
Örökzöld arborétumok	
A Jeli-arborétum (<i>Szabó József</i>)	11
A Malonyai-arborétum (<i>Vörösmarty Géza</i>)	15
Helyismereti munka a Csongrád megyei könyvtárakban (<i>Péter László</i>)	16
Az I. Szabolcs-Szatmár megyei középiskolás és szakmunkás honismereti tábor (<i>Dr. Gyarmathy Zsigmond</i>)	19
A budafoki barlanglakás kiállítás (<i>Dr. Geretyes Ede</i>)	22
A vagsellyei Vörösmarty Klub (<i>Halász Péter</i>)	25
Kibővült az álmosdi Kőlcsey-emlékház (<i>Dr. Szamosújvári Sándor</i>)	27
A természetvédelemre való nevelés Békéscsabán (<i>Réthy Zsigmond</i>)	28
Kiváló honismereti szakkörvezetők jutalmazása (<i>M. P.</i>)	29
Sipos Gyulától búcsúzunk (<i>Varga Károly</i>)	31
Sipos Gyula: Dolgozni kell és énekelni	31
Bodor György halálára (<i>Gáspár S. Antal</i>)	32
ÉVFORDULÓINK	
Megemlékezések a mohácsi csata 450. évfordulóján (<i>Kovács József László</i>)	33
Nemzetközi Pável Ágoston emlékülés Szombathelyen (<i>Csaba József</i>)	36
SAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK	
A Hazafias Népfront Vásárosnaményi Honismereti munkaközösségének tevékenysége (<i>Antal Miklós — Dr. Gyarmathy Zsigmond</i>)	38
Múzeumbarát körök Komárom megyében (<i>Dr. B. Szatmári Sarolta</i>)	40
HONISMERETI OLVASÓKÖNYV	
A Ferencváros kialakulása, 1734—1786. (<i>Dr. Turányi Kornél</i>)	41
SZABAD FÓRUM	
Dr. Szántó Imre tanszékvezető egyetemi tanár felszólalása a HNF Országos Kongresszusán	45
KÖNYVESPOLC	
Két könyv a középkori Budáról (<i>Ism.: Dr. Kelemen András</i>)	47
Mesék a Dunatájról (<i>Ism.: Dr. Csulák Mihály</i>)	48
Jászsági Honismereti Adattár (<i>Ism.: Urban László</i>)	50
Bagosi Krónika (<i>Ism.: Dr. Vargha László Gyula</i>)	52
Baranyai műemlékek (<i>Ism.: Rónaky Edit</i>)	52
Tanulmányok a 700 éves Dabas történeléből (<i>Ism.: n. s.</i>)	53
Lengyel Alfréd—Kulesár Imre—Horváth Ottó: A mosonmagyaróvári fém-szerelvény gyár története (<i>Ism.: Tuba László</i>)	54
Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban I. Néprajz (<i>Ism.: Viga Gyula</i>)	56
GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓK	
A háziújszon felhasználása és jelentősége egy faluban (<i>U. Kerékgyártó Adrienne</i>)	57
PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!	
Röpülj páva '77 (<i>Lengyelji Miklós</i>)	61
Az Olvasó munkásért	63

A csarodai műemlék templom (*Hajdú István* felvétele) ld. a 19. oldalon lévő cikket)

